

Γεώργιος Η. Ορφανός (Απτεραίος)

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821 ΚΑΙ Ξελευθερία

Ο καρπός του αγώνα των Ελλήνων ή δωρεά των ξένων;

Α' ΜΕΡΟΣ

Χανιώτικα νέα

Ο Ρωμιός σηκώνει κεφάλι (1821 – 1829)

Μόνο αμελτέος δεν είναι ο ρόλος των Δασκάλων του Γένους, όπως ο Ρήγας Φεραίος.

λέει, με την ιδέα ίσως κινηθούμε δια τα εξω και λευτερωθούμε κι εμείς εδώ μέσα». Η λευτεριά θα έβγαινε μόνο απ' το χτύπημα και τη διάλυση της φεουδαρχίας».

Πριν προχωρήσουμε, ας καταθέσουμε και την άποψη ενός αυτόπτη μάρτυρα των ιστορικών γεγονότων της Επανάστασης, του Φωτάκου, για το χαρακτήρα της. «Η Επανάσταση ήταν εθνική, για την Πατρίδα και την Πίστη...» έγραφε στα «Απομνημονεύματά» του και η άποψη αυτή, μάλλον, ερχόμενη στο νου μας μαζί με τις αμέσως προηγούμενες, θα μας βοηθήσουν να μας ερμηνεύσουμε πολλά απ' όσα θα συμβούν στη διάρκεια του Αγώνα.

Το ίδιο χρήσιμη θα μας αναφανεί και η γνώμη του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, μιας από τις ηγετικές μορφές του Ελληνικού Αγώνα της περιόδου 1821 – '29. Τη βρίσκουμε καταγεγραμμένη στα απομνημονεύματά του, που μας διασώθηκαν όπως τα υπαγόρευσε στον Γ. Τερτσέτη μεταπολεμικά: «Η Επανάσταση η δική μας δεν ομοιάζει με καμιά απ' όσες γίνονται σήμερα στην Ευρώπη. Της Ευρώπης οι Επαναστάσεις εναντίον των διοικήσεών τους είναι εμφύλιος πόλεμος. Ο δικός μας πόλεμος ήταν ο πιο δίκαιος. Ήταν έθνος με άλλο έθνος. Ο Σουλτάνος ποτέ δεν θέλησε να θεωρήσει τον ελληνικό λαό ως λαό, αλλά τους έβλεπε ως σκλάβους».

Η Ελληνική Επανάσταση, όμως, δεν είναι μόνο μια ελληνική υπόθεση, αλλά μια κίνηση με πλατύτερη σημασία. Όταν ο ελληνικός λαός – παρά τις όποιες διχόνοιες και τους, παραλίγο καταστροφικούς, εμφυλίους πολέμους – στάθηκε όρθιος και αγωνίστηκε μέχρι εσχάτου αναπνοής και τελευταίας ρανίδας του αίματός του για την πολυπόθητη λευτεριά, έδωσε το έναυσμα του εθνικού ξυπνήματος των άλλων λαών της χερσονήσου του Αίμου, που ζούσαν κάτω από την Οθωμανική κατοχή και υπό μεσαιωνικό «λήθαργο» μέχρι τον 19ο αιώνα. Συμβατικά, ως αφετηρία της μακραίωνης Οθωμανικής κυριαρχίας στους Έλληνες ας θεωρηθεί η ημέρα άλωσης της Κωνσταντινούπολης από το Σουλτάνο, Μωάμεθ το 2ο, τον επονομαζόμενο και «Πορθητή», η 29η Μαΐου 1453, απ' την οποία και

μετά, σιγά – σιγά επεκτάθηκε στα Βαλκάνια.

Ο Αγώνας του 1821, επιπροσθέτως, αποδεικνύει πως η Τουρκία ή μάλλον το Οθωμανικό Κράτος είχε πάψει πια να είναι η παντοδύναμη αυτοκρατορία – φόβητρο της νοτιοανατολικής Μεσογείου του 15ου – 17ου αιώνα, των χρόνων των μεγάλων κατακτήσεων (1453: ο Μωάμεθ ο 2ος ο Πορθητής κυριεύει την Κωνσταντινούπολη, 1529: ο Σουλεϊμάν ο 2ος ο Μεγαλοπρεπής πολιορκεί χωρίς επιτυχία τη Βιέννη, 1669: ο Αχμέτ Κιοπρουλής υποτάσσει την Κρήτη στους Τούρκους). Με ασήμαντη στρατιωτική δύναμη όσο κι αν είχε την υπερηφλία, με συχνές τις «επεμβάσεις» των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων και με σάπιο κρατικό μηχανισμό, χωρίς να λείπουν, βεβαίως, κι οι αντιζηλίες (π.χ. Χουρσίτ – Δράμαλης) ή άλλα «προβλήματα» [Αλή πασάς στα Γιάννενα, Μωχάμετ Άλυ (ή Μεχμέτ Αλή) στην Αίγυπτο, Πασβάνογλου του Βιδινίου], δεν μπόρεσε να αντιπαλέψει τη γενναιότητα και την καρτερικότητα των ολιγάριθμων Ελλήνων και όσων φιλελλήνων αγωνίστηκαν πλάι τους ανιδιοτελώς.

Ας πεταχτούμε για λίγο στην Αθήνα του 1921, για να βρούμε πώς έβλεπαν οι τότε Έλληνες την προ εκατονταετίας μεγάλη Επανάσταση μέσα από τα φύλλα δύο έγκριτων αθηναϊκών εφημερίδων.

Αφενός, η «Εμπρός», σύμφωνα με την προμετωπίδα της, είναι «ημερησία εθνική εφημερίς» που κυκλοφορεί στην Αθήνα και έχει ως ιδιοκτήτη το Δ. Καλαποθάκη. Στις 25 Μαρτίου 1921, κυκλοφορεί το 8780ο φύλλο της στα 25 χρόνια ζωής της εφημερίδας. Για την εθνική επέτειο, αφιερώνεται ολόκληρη η πρώτη σελίδα με το κύριο άρθρο που πλαισιώνεται από μεγάλη ζωγραφιά από τον Καζάνη, που απεικονίζει μια κοπέλα να κρατά την κλεψύδρα, από την οποία να «τρέχουν» τα έτη που διήλθαν από το 1821 έως το 1921!

Το κύριο, λοιπόν, άρθρο έχει ως τίτλο «Μετά Εκατόν Έτη» και υπογράφεται από τον Ε. Λ.. Μάλλον πρόκειται για το διευθυντή της εφημερίδας Ευάγγελο Ν. Λαχανοκάρδη. Σκοπός του συντάκτη είναι να ενθαρρύνει τον ελληνικό στρατό, που βρίσκεται στη Μικρασία και πολεμά στα πεδία των μαχών κατά των Τούρκων του Κεμάλ και διπλωματικά κατά των Αγγλογάλλων και Ιταλών, για να προστατέψει όλα όσα έδωσαν στην Ελλάδα η συνθήκη των Σεβρών (1920) και η κατοπινή επί διαδόχων του Βενιζέλου προέλαση στις γύρω από τη Σμύρνη περιοχές.

Ας αναγνώσουμε, τώρα, ένα ενδεικτικό του απόσπασμα: «[...] Όπως και κατά το 1821 το Ελληνικόν Έθνος όταν εσάλπισε πρώτον και μόνον το σάλπισμα της αφυπνίσεως όλων των κοιμωμένων δούλων της Ανατολής, δεν αντιμετώπιζε μόνον τον όγκον μιας αυτοκρατορίας, ην έτρεμεν η Ευρώπη, αλλά και την εχθρότητα της ευρωπαϊκής διπλωματίας, με μιαν μόνον δύναμιν, την Δύναμιν του Δικαίου του και την θύελλαν της Ελευθερίας, ήτις έπνευσεν εκ της ψυχής του, ούτω και σήμερα η Ελλάς, μόνη εν μέσω των μάλλον δολίων και ποταπών εχθροτήτων, αίτινες την περιβάλλουν, μόνη έχει την δύναμιν και την υψίστην ιστορικήν τιμήν να

επιθέτη το επιστέγασμα εις το οικοδόμημα της ελευθερίας, του οποίου τα θεμέλια έθεσε προ εκατόν ετών [...]».

Αφετέρου, η 25η Μαρτίου 1921 βρίσκει τη «σοσιαλιστική» εφημερίδα των Αθηνών «Ριζοσπάστης» στο με αριθμό 1312 φύλλο του 4ου έτους κυκλοφορίας της. Διευθυντής της εφημερίδας είναι ο Γιάννης Πετζόπουλος.

Στην 1η σελίδα και του «Ριζοσπάστη», «φιλοξενείται» το άρθρο «Εκατό χρόνια τώρα» για την εθνική επέτειο, που υπογράφει ο Α. Δ. Σ, ο γνωστός πανεπιστημιακός καθηγητής και κορυφαίος στέλεχος του ΣΕΚΕ, Αριστοτέλης Δ. Σίδηρις.

Γράφει, λοιπόν, ο αρθρογράφος, ανάμεσα στα άλλα, και ότι: «[...] Δεν έχει τι να εορτάσει ο Ελληνικός λαός εις την σημερινήν εορτήν. Εκατόν χρόνων «ελεύθερος βίος» και οι αγρόται, κολλίγοι και εμφυτευταί ευρίσκονται εις την ιδίαν θέσιν εις ην ευρίσκοντο επί κατακτητού, ζώντες ως κτήνη, τρεφόμενοι ουχί ανθρωπίνως και διατελούντες υπό το φάσγανον του Έλληνος αγά πλέον. [...] Εις την δουλειάν των Ελλήνων γαιοκτημόνων επί των Ελλήνων γεωργών προστίθεται η δουλεία των καπιταλιστών. [...] Η ελευθερία ην επόθησαν οι επαναστάται του 1821 δεν υπάρχει εντός του αστικού καθεστώτος. Τουναντίον δουλεία απόλυτος και μεγάλη ολίγων εφοπλιστών, τραπεζιτών, μεγαλεμπόρων και τσιφλικούκων κρατεί επί όλης της χώρας [...]».

Η Ελληνική Επανάσταση, όπως όλοι δέχονται, επηρεάστηκε βαθύτατα από την προγενέστερη Γαλλική, πριν από την οποία ήδη οι Γάλλοι άνθρωποι των Γραμμάτων (ο Βολτέρος, σε γράμμα του προς την Τσαρίνα Αικατερίνη, το 1788 ζητούσε ρωσοτουρκικό – χριστιανομουσουλμανικό πόλεμο) είχαν ταχτεί κατά της απολυταρχικής Σουλτανικής εξουσίας. Πιο πολύ, οι Έλληνες επηρεάστηκαν από τη διακήρυξη (9/7/1789) των δικαιωμάτων του ανθρώπου και τα Γαλλικά Συντάγματα της Επανάστασης (1793, 1795) δίχως να τους αφήσει ανεπηρέαστους, όμως, και το Αμερικάνικο του 1787. Οι Έλληνες με τους Γάλλους αναπτύσσουν, πρέπει να υπογραμμιστεί, στενές και ιδεολογικές σχέσεις, λόγω της ναυτιλίας και του εμπορίου από τα τέλη του 18ου αιώνα κυρίως.

Αρκετοί είναι οι παράγοντες, που «βοήθησαν» άλλος λίγο κι άλλος πολύ την έκρηξη της Επανάστασης, μα και την τελική επιτυχία της το 1821 – '29. Καταρχάς, ας σταθούμε στα προνόμια που είχαν παραχωρήσει οι Σουλτάνοι στο ελληνικό έθνος (ελευθερία θρησκείας & γλώσσας – προστασία & απαρβίαστο του Κλήρου – Πνευματικό δικαστήριο για γάμους & κληρονομίες – εξαίρεση από την υποχρέωση για στρατιωτική θητεία – ελευθερία τοπικής αυτοδιοίκησης από εκλεγμένο σώμα προκρίτων, που συχνά διαχειρίζονταν και την είσπραξη των φόρων – κλέφτες & αρματολοί δρουν ανεξέλεγκτοι).

Δεν είναι, κατόπιν, αμελτέος ο ρόλος που έπαιξαν η διδασκαλία των εντός και εκτός Ελλαδικού χώρου λόγιων Δασκάλων του Γένους και η απήχηση των μνημάτων του

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 στέκεται ως γεγονός σαν φωτεινό ορόσημο στη νεότερη και σύγχρονη ιστορία του ελληνικού έθνους. Συνάμα, αποτελεί και σταθμό για τη βαλκανική και την ευρωπαϊκή γενικότερα ιστορία.

Η Ελληνική Επανάσταση δεν μοιάζει στη μεγάλη Γαλλική Επανάσταση των τελών του 18ου αιώνα, ούτε είναι κίνημα ανεξαρτησίας, όπως των αμερικανικών αποικιών, αλλά θεωρείται εξέγερση, που, τελικά, αποτίναξε την πολύχρονη τούρκικη σκλαβιά από τις ελληνικές περιοχές. Ένα εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα, όμως, είναι με κοινωνικές προεκτάσεις, δηλαδή του οποίου οι λαϊκοί αγωνιστές ήλθαν να πάρουν τις τύχες τους στα χέρια τους, να απελευθερωθούν από τον πολύχρονο τουρκικό ζυγό, να εγκαταστήσουν μια λαϊκή δημοκρατία, την οποία δεν ήθελαν, γιατί δεν τους συμφέρει, οι Ευρωπαίοι όπως ο Γάλλος πολιτικός των χρόνων εκείνων, Σατομπριάν ή ο Αυστριακός καγκελάριος Μέττερνικ.

Δεν ήταν η ελληνική Επανάσταση υπέρ πίστεως, γιατί ποτέ δεν ακούστηκε κατά το 1821 τέτοιο σύνθημα, εφόσον η Τουρκία παρείχε σημαντικά προνόμια και ανεξίτηρη στα λαϊκά στρώματα των μη μουσουλμάνων υπηκόων της και το περιβόητο «παιδομάζωμα» γινόταν όχι ως προϊόν βίαιου εξισλαμισμού αλλά από στρατιωτικούς λόγους. Επιπλέον, οι περιπτώσεις χριστιανών, που αλλαξοπίστησαν, αυτές ήσαν εκούσιες, γιατί οι άνθρωποι αυτοί κινούνταν από ιδιοτέλεια, ήθελαν ν' αναρριχηθούν στην ιεραρχία της οθωμανικής πολιτικής και κοινωνικής ζωής.

Βέβαια, να διευκρινιστεί και το ότι ο υπέρ πατρίδος Αγώνας κατά το 1821 δεν ήταν κύημα εθνικισμού, εφόσον αντιμετώπιζε απλώς τους αλλοεθνείς Τούρκους απλώς σαν ένα κρίκο από την αλυσίδα που καταπίεζε τα λαϊκά στρώματα, οι άλλοι δύο κρίκοι ήσαν οι κοτζαμπάσπδες και το ιερατείο. Και η αλυσίδα που καταπίεζε το λαό δε θα βγαίνει παρά μονάχα όλοι μαζί οι κρίκοι της έσπαγαν, το 'χαν, δηλαδή, συνειδητοποιήσει οι επαναστάτες, ότι και η τούρκικη σκλαβιά πρέπει να φύγει και οι πρόκριτοι και οι αρχιερείς να παραμεριστούν! Και υπ' αυτή την έννοια, η Επανάσταση του 1821 είναι και εθνική, εφόσον οι στόχοι της απαιτούν πάνδημη συστράτευση, και κοινωνική, γιατί θέλει να αλλάξει την εικόνα των ελληνικών κοινοτήτων.

Έτσι, μπορούμε να καταλάβουμε και γιατί ο ιστορικός Χρ. Βυζάντιος σημειώνει: «Προύχοντες, κληρικοί, αρματολοί και κλέφται, λόγιοι και πλούσιοι, συνεφώνησαν ή μάλλον συνώμοσαν και παραχρήμα επαναστάτησαν κατά της τουρκικής δυναστείας» (!)

Δεν πρέπει να περάσει, όμως, απαρατήρητη και η γνώμη του Γ. Βαλέτα για το χαρακτήρα της Ελληνικής Επανάστασης στο έργο του «Το προδομένο Εικοσιένα». «Όλες αυτές οι εξορμήσεις του ελληνικού λαού για να λευτερώσει τα σκλαβωμένα αδέρφια του κοντά στο εθνικοαπελευθερωτικό είχαν ένα βαθύτερο κοινωνικό περιεχόμενο, που μας το δίνει ο Μακρυγιάννης επιγραμματικώτατα «Ενεργούσαμε,

εις βάρος του ταξικές διαφορές της έως τότε οθωμανικής κοινωνίας, τμήμα της οποίας είναι και το υπόδουλο έθνος των Ελλήνων, αφενός και να ανατρέψει αφετέρου τα πρόνοια των προκόντων.

Πανικόβλητοι από την διακήρυξη και τις ενέργειες του Μπαλή, οι κοτζαμπάσπδες της Άνδρου γύρεψαν βοήθεια από την «Κεντρική Διοίκηση», η οποία διά του Κωνσταντίνου Μεταξά ανακοίνωσε στον Μπαλή την επιστράτευση του ιδίου και όσων τον ακολουθούσαν. Ο Μπαλής απάντησε τότε στον Μεταξά γραπτώς και εκείνος χαρακτήρισε το γράμμα αυτό στην «Κεντρική Διοίκηση» ως «διόλου ευάρεστο». Ο Μεταξάς έδωσε χρονικό περιθώριο στους συγγενείς των συντρόφων του Μπαλή να δηλώσουν εντός 8 ημερών υποταγή και υποσχέθηκε αμνηστία σε όλους τους ενόπλους που θα κατέθεταν τα όπλα και θα παραδίδονταν. Σύντομα, οι περισσότεροι των ανθρώπων του Μπαλή τον άφησαν, προσχωρώντας στην «Κεντρική Διοίκηση». Τα αδέρφια Μπαλή τότε και οι εναπομείναντες σύντροφοί τους προσπάθησαν να βρουν καταφύγιο στην Τήνο.

Οι διώχτες τους, όμως, έφτασαν και στην Τήνο, όπου τελικά τους συνέλαβαν οι κάτοικοι του χωριού Υτέρνια και τους παρέδωσαν στους ένοπλους του Μεταξά στις 22 Δεκεμβρίου 1822. Οι συλληφθέντες στάλθηκαν αλυσοδεμένοι σαν κοινοί εγκληματίες στην Πελοπόννησο, όπου ο πρόεδρος του Βουλευτικού, Δημήτριος Υψηλάντης, υπέγραψε διαταγή «όπως κρεμασθούν άνευ αναβολής» οι Δημήτριος και Λεονάρδος Μπαλής. Δεν ήταν, όμως, οι μόνοι, όπως θα ιδούμε παρακάτω, που σήκωσαν το κεφάλι κατά του κοτζαμπασισμού και το πλήρωσαν με τη ζωή τους στα χρόνια του Αγώνα.

Οι καταπίεσεις των Τούρκων και των κοτζαμπάσπδων σε βάρος των αγροτικών πληθυσμών του ελλαδικού χώρου είχαν γεννήσει τα ένοπλα σώματα των κλεφτών, ένοπλων, μ' άλλα λόγια, ανταρτών, οι οποίοι αποτέλεσαν, κατά κάποιον τρόπο, την πολεμική «μαγιά» της Επανάστασης του 1821, εφόσον έμοιαζαν με κάτι σαν «σύστημα αυτοάμυνας», στους κόλπους των αγροτικών πληθυσμών. Είχαν μια ιδιότυπη στρατιωτική πειθαρχία να τους συνδέει και δικό τους εθνικό και πολεμικό δίκαιο, το οποίο ο λαός σεβόταν και αποδεχόταν, ενώ η δράση των κλεφτών εναντίον όσων καταπίεζαν τους αγροτικούς, κυρίως, πληθυσμούς εκτεινόταν, στις αρχές του 19ου αιώνα, σε ολόκληρη την ορεινή περιοχή της Ελλάδας, από το Ταΐναρο έως τα βουνά της Μακεδονίας και της Θράκης.

Ενδιαφέροντα, όμως, για την προεπαναστατική και στα χρόνια του Αγώνα κοινωνική θέση των κλεφτών στοιχεία κρύβει η ανάλυση του Θ. Παπαρήγα: «[...] *Επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο «κλέφτης» βγαίνει εκτός των θεσμικών ορίων της κατεστημένης κοινωνίας, γίνεται περιθωριακός. Στις συνθήκες της Επανάστασης, ο «κλέφτης» δεν είναι καθόλου περιθωριακός. Γίνεται «στρατιωτικός», στοιχείο και αυτό της κοινωνίας που πρέπει (και που απαιτεί) να λαμβάνεται υπόψη όπως και όλα τα άλλα, ανατροπή καθόλου μικρή στα πλαίσια των σχέσεων της εποχής [...]*».

Για ν' αντιμετωπίσουν οι Τουρκικές Αρχές

την κλεφτουριά, εξόπλιζαν κατά τόπο στρατιωτικά σώματα, στα οποία ανέθεταν, έμμισθα, την περιφρούρηση της «έννομης» τάξης. Τα σώματα αυτά καλούνταν αρματολίκια και επικεφαλής τους, με κληρονομικό δικαίωμα, ήσαν οι αρματολοί ή καπιτάνοι, που, για να πετύχουν το σκοπό τους, διατηρούσαν σώμα οπλοφόρων, για τα έξοδα συντήρησης του οποίου προέβαιναν και αυτοί σε άμεση φορολόγηση των λαϊκών τάξεων. Αρματολίκια δεν απαντάμε στην Πελοπόννησο στα τέλη του 18ου αιώνα, αλλά 17 στη Βόρεια και Κεντρική Μακεδονία. Συνήθως, οι Τούρκοι διόριζαν αρματολό κάποιον αμνηστευμένο πρώην κλέφτη, ίσως επειδή γνώριζε την περιοχή, πρόσωπα και πράγματα γύρω από τη δράση των ντόπιων κλεφτών.

Δίχως τη βοήθεια των ξένων θάχαμε τελικά την (πολιτικοστρατιωτική) λύση που δόθηκε την περίοδο 1827 – 1829; Αναπάντητο ερώτημα, αλλά, πάντως, ένα είναι σίγουρο πως η παγκόσμια ιστορία θα καταδικάζει την αδράνεια των Ευρωπαίων, όπως είχε καταδικάσει και τη μη έγκαιρη αποστολή εκ μέρους των Δυτικοευρωπαίων βοήθειας το 1453 προς τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο.

Στην πορεία του Αγώνα, σημαντικό, αναμφίβολα, ρόλο έπαιξε η παρέμβαση από την Αγγλία, τη Γαλλία και τη Ρωσία. Each of these states had strategic political and economic interests in Turkey, and wanted to make sure that the results of the war in Greece would not hurt them. Καθένα από αυτά τα κράτη είχε στρατηγικά πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα στην Τουρκία και ήθελε να βεβαιωθεί ότι τα αποτελέσματα του πολέμου στην Ελλάδα δεν θα τα βλάψουν. Οι Άγγλοι θα μπορούσαν να υπερασπίσουν, επηρεασμένοι από την Κλασική τους παιδεία και το φιλελληνισμό, τους Έλληνες, αλλά δεν ήθελαν αδύναμη την Οθωμανική Αυτοκρατορία, για να μην μπορούν οι Ρώσοι να αποκτήσουν τον έλεγχο της Μαύρης Θάλασσας και των Στενών του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων. Οι Ρώσοι, πάλι, δεν ήθελαν, μολονότι συμπάθουσαν κι αυτοί τους ομόδοξούς τους Έλληνες, αλλά φοβόνταν και την ιδέα της επανάστασης και μια πιθανή έκβασή της, στην οποία ένα νεοσύστατο ελληνικό κράτος θα μπορούσε να εξελιχτεί σε σύμμαχο της Αγγλίας. Οι Γάλλοι, τέλος, είχαν σημαντικές εμπορικές σχέσεις με τους Τούρκους, ενώ επενδυτές από τη Γαλλία κατέχουν μεγάλο αριθμό των τουρκικών κρατικών ομολόγων, που θα είναι άχρηστα, εάν η Τουρκία «διαλυθεί». Στον αντίποδα, η μετά από το Μεγάλο Ναπολέοντα και την ήττα του Βατερλό (1815) Γαλλία θέλει να ξαναποκτήσει κυρίαρχο ρόλο στην ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή, τον οποίο θα εξασφαλίσει εάν βοηθήσει τους Έλληνες και έχει τον πρώτο και τον τελευταίο λόγο στη «νέα» Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Γεγονός, πάντως, αναμφισβήτητο απ' όλους, είναι πως αν έλειπαν η αυτοθυσία, η πολιτική και πολεμική ιδιοφυΐα αγωνιστών, όπως ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, οι Αλ. & Δ. Υψηλάντηδες, ο Γ. Καραϊσκάκης, ο Κ. Κανάρης, ο Οδυσσέας Ανδρούτσος, ο Μ. Μπότσαρης, ο Αθανάσιος Διάκος, ο Ανδρέας Μιαούλης, ο Παπαφλέσσας, ο Π. Μαυρομιχάλης, η Μπουμπουλίνα, η Μαντώ Μαυρογέ-

νους, ο Μακρυγιάννης, ο Κωλέττης, οι Κουντουριώτηδες, οι Ζαΐμηδες, αρκετοί λαϊκοί αγωνιστές (Βασιλείου Μ., Καρατζάς Π., Μπαλής Δ., Οικονόμου Αντ. κ.α.), που υποσκελίστηκαν στην πορεία του Αγώνα και κάθησαν, και τόσοι άλλοι, ίσως το ελληνικό έθνος να ήταν ακόμη σκλαβωμένο στο τούρκικο ζυγό. Όλοι, όμως, παραδέχονται πως εάν έλειπαν και οι εμφύλιοι πόλεμοι στη διάρκεια της Επανάστασης (1824 και 1825) και κάποιοι συμφεροντολόγοι «φιλέλληνες» και ορισμένοι «ανθέλληνες» προεστοί και κοτζαμπάσπδες τα επιτυχή πολιτικά οφέλη του Αγώνα θα ήσαν περισσότερο για το λαό.

Η Επανάσταση του 1821 και η έναρξη του Αγώνα για Εθνική Ανεξαρτησία, δεν αφήνει, όμως, αδιάφορη την Ελληνίδα γυναίκα, η οποία δεν παρέμεινε απαθής στο περιθώριο, δεν υπήρξε απλός, σιωπηλός θεατής της Ιστορίας. Όπως βλέπουμε εμείς οι μεταγενέστεροι των γεγονότων στις ιστορικές πηγές, η Ελληνίδα συμμετείχε δυναμικά και αποφασιστικά στα πολεμικά γεγονότα, ανέπτυξε πρωτοβουλίες και γενικά, είχε μία ουσιαστική συμβολή στην εξέλιξη του Αγώνα.

Αυτή η συμμετοχή, δεν περιορίζεται μόνο σε ορισμένες επώνυμες γυναίκες. Το σύνολο των Ελληνίδων πάλεψε για την κοινωνική και εθνική απελευθέρωση του Έθνους, όπως μαρτυρεί πλήθος δημοτικών τραγουδιών και αφηγήσεων της εποχής.

Σουλιώτισσες και Μεσολογγίτισσες, Ρουμελιώτισσες και Μωραϊτισσες, Μακεδονίτισσες και Κρητικές, Χιώτισσες και Ψαριανές και Κασσιώτισσες, Ηπειρώτισσες και Δωδεκανήσιες και οι άλλες νησιώτισσες, γυναίκες που έμειναν άγνωστες και γυναίκες που ξεπέρασαν την λήθη, όπως η Τζαβέλλα, η Μπουμπουλίνα, η Μαντώ Μαυρογένους, η Μαρία Δασκαλογιάννη, η Δόμνα Βισβίτζη κ.α. Και κοντά σ' αυτές, πρέπει να σημειωθεί και η περηφάνια της μάνας των Υψηλάντηδων, που δίνει για τη πατρίδα όλα της τα παιδιά και είναι γνωστή η απάντησή της στο παιδί της που της ζητούσε να χαρίσουν στον αγώνα τα χρήματα από την εκποίηση περιουσιακού τους στοιχείου: «*Εγώ χάρισα στην πατρίδα 4 παιδιά, τα χρήματα θα υπολογίσω*».

Για το τι, όμως, εμπόδισε να έχει περισσότερα οφέλη για τον ελληνισμό ο ξεσηκωμός του 1821, καλό θα είναι να μη λησμονούμε και, όπως σημειώνει ο Gell, ότι «Οι Έλληνες αναμεταξύ των λέγουν ότι τρεις είναι αι πληγαί του τόπου των, οι επίσκοποι (πρώτοι ούτοι), οι κοτζαμπάσπδες (δεύτεροι) και οι Τούρκοι (τελευταίοι)».

Ο Αγώνας, που στα πεδία των μαχών θα ξεκινήσει το Φλεβάρη του 1821 (Αλέξανδρος Υψηλάντης/ Μολδοβλαχία) και θα τελειώσει προς το παρόν το Σεπτέμβρη του 1829 (Βοιωτία/ Δημήτριος Υψηλάντης) ενώ θα συνεχιστεί αρκετά χρόνια διπλωματικά ακόμη, θα αποτελέσει το αντικείμενο της παρούσας εξιστόρησης, η οποία ξεκίνησε το μακρινό 1993 και ολοκληρώθηκε τον Ιανουάριο του 2021 και αποσπάσματά της είχαν δημοσιευτεί κατά καιρούς στα ΧΑΝΙΩΤΙΚΑ ΝΕΑ ή σε άλλες εφημερίδες (ΓΕΓΟΝΟΤΑ και ΓΝΩΜΗ Πατρών, ΡΕΘΕΜΝΙΩΤΙΚΑ ΝΕΑ, ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ, ΤΟΛΜΗ, ΠΑΤΡΙΣ Ηρακλείου και ΑΙΧΜΗ Μεσολογγίου), τα οποία κατόπιν ξαναδουλεύτη-

καν και πέρασαν από πολύ «κοσκίνισμα» εωσού έρθουν στο φως: Θα παρουσιαστούν, πρώτα – πρώτα, ο ρόλος της «Φιλικής Εταιρείας» στην (ιδεολογική ή/ και υλική) προετοιμασία της Επανάστασης και οι κερσαίες και θαλασσινές πολεμικές επιχειρήσεις κάθε χρόνου. Έπειτα, θα προβληθούν οι απόπειρες, μέσα από τις εθνοσυνελεύσεις, πολιτικής συγκρότησης του επαναστατημένου Ελληνισμού και οι εμφύλιες διαμάχες στις οποίες ενεπλάκησαν, στη διάρκεια του Αγώνα, οι επαναστάτες. Κατόπιν, θα ασχοληθούμε με την οικονομική διαχείριση εκ μέρους της πολιτικής ηγεσίας και το ρόλο των ξενόφερτων δανείων κατά την Επανάσταση.

Ακολούθως, θα ιδούμε την επίσημη στάση, αφενός, των Ευρωπαϊκών κυβερνήσεων από το 1821 μέχρι το 1829 έναντι της Ελληνικής Επανάστασης και τις διπλωματικές τους «πρωτοβουλίες» και, αφετέρου, το «φιλελληνικό» ρεύμα των χρόνων του Αγώνα. Καθώς ξεχωριστό μέρος της αφήγησής μας θα ασχοληθεί με τις παροικίες των Ελλήνων στο εξωτερικό, αλλά και το φιλελεύθερο και δημοκρατικό «πνεύμα», που αναδίδεται από τα επαναστατικά συνταγματικά κείμενα, ιδιαίτερα κεφάλαια θα παρουσιάσουν την Παιδεία και τον Τύπο στα χρόνια της Επανάστασης.

Τέλος, θα παρουσιαστεί τι έσπρωξε τους Έλληνες σε μια πολεμική υπερπόνητα και υπέρ της Κύπρου επιχείρηση στο... Λίβανο, ενώ θα εξεταστεί, σε ιδιαίτερο κεφάλαιο, και ο βαθμός αντικειμενικότητας και ειλικρίνειας των απομνημονευματογράφων και των επιστολογράφων του Αγώνα. Μνεία, όμως, θα γίνει και στο πώς λειτούργησαν τα πρώτα νοσοκομεία για τους τραυματίες και τους αρρώστους κατά τα χρόνια της Επανάστασης, αλλά και στις επαφές των Ελλήνων με τον Πάπα της Ρώμης για στήριξη και βοήθεια και τις αντιπαραθέσεις, στις Κυκλάδες, Ελληνορθοδόξων και Καθολικών Ελλήνων ως προς τη συμμετοχή στον Αγώνα.

Οφείλω στο σημείο αυτό να διευκρινίσω ότι για αυτά που θα διαβάσετε στα κεφάλαια που ακολουθούν δεν διεκδικώ το αλάθτο ενός ιστορικού, μήτε την πατρότητα ή την πρωτοτυπία όλων όσα θα δείτε. Ίσως θα τα έχετε βρει ή διαβάσει αλλαχού ή γραμμένα από άλλους. Συγκέντρωσα όσες τυχόν άμεσες και έμμεσες πηγές για τον Αγώνα μόρεσα και τις συνθέσα με την σχετική, κατοπινή των γεγονότων, ελληνική ή ξένη, ιστοριογραφία, αναζητήσα σε καθετί που αντάμωνα την αλήθεια και προσπάθησα, διά της διασταύρωσής των στοιχείων που έβρισκα μπροστά μου και δίχως παρωπίδες ή φανατισμούς, να φωτίσω και εγώ το δρόμο που θα μας οδηγούσε στην εξιστόρηση όλων που συνέβησαν πραγματικά στα πεδία των μαχών, στα προσκήνια και τα παρασκήνια της πολιτικής και της διπλωματίας κατά την Επανάσταση από το 1821 έως το 1829 και έφεραν την πολυπόθητη ελευθερία και ανεξαρτησία των Ελλήνων και του ελληνικού κράτους αντίστοιχα από την πολύχρονη Οθωμανική σκλαβιά. Με πόνο στην καρδιά, δεν θέλησα να αποκρύψω το παραμικρό, ούτε τους οδυνηρούς εμφύλιους πολέμους, ούτε την εκούσια πρόσδεση υποτέλειας της βαριόμοιρης

πατρίδας στα άρματα των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων από απάτριδες χειρισμούς συμφεροντολόγων, πλιατσικολόγων και αρχομανών, γιατί καθήκον και χρέος της Ιστορίας είναι να προβάλλει την αλήθεια, ακόμα κι αν πονάει ή ενοχλεί. Και φυσικά, κάθε πρόσθετη μαρτυρία είναι ευπρόσδεκτη, επειδή

σίγουρα και θα ξεχάσαμε κάτι απ' όσα έγιναν κατά τη δεκαετία του Αγώνα, και κάθε αντίθετη άποψη θάνατι καλοδεχούμενη στην κατεύθυνση της εξεύρεσης της αντικειμενικής αλήθειας για το 1821 και τους φανερούς και κρυφούς πρωταγωνιστές του...

Ευχαριστίες, λοιπόν, με την ευκαιρία της

δημοσίευσης της παρούσας εργασίας οφείλω και στους υπευθύνους των «ΧΑΝΙΩΤΙΚΩΝ ΝΕΩΝ», μα πιο πολύ απ' όλους στη σύζυγό μου, Μαρία Μαραγκάκη, για την αγάπη και την καθημερινή της συμπίεση στους δύσκολους αγώνες μας. Και, τέλος, αφιερώνεται με σεβασμό και αγάπη η ανά

χείρας έκδοση στον πατέρα μου Ηρακλή Γ. Ορφανό (1928 – 2020), ο οποίος έφυγε από τη ζωή τον Οκτώβριο του 2020 πλήρης ημερών, αφού σε όλο του το βίο εστάθη μαζί με τη μάνα μου, Σωτηρία Ορφανού, άοκνος δάσκαλος ήθους και γνώσεων και για μένα και για τα παιδιά όλου του κόσμου...

Η «Φιλική Εταιρεία» προλειαίνει...

Στις αρχές του 19ου αιώνα, λοιπόν, ο πόθος των Ελλήνων για απελευθέρωση είναι μεγαλύτερος από ποτέ άλλοτε. Ήσαν νωπά ο μαρτυρικός θάνατος του Ρήγα Φεραίου (1798) και η δημοσίευση της «Ελληνικής Νομαρχίας» (1806). Έτσι, ιδρύεται το 1814 (14/9), στην Οδησό της Ρωσίας, από τρεις Έλληνες εμπόρους, το Νικόλαο Σκουφά, τον Εμμανουήλ Ξάνθο και τον Αθανάσιο Τσακάλωφ, η «Φιλική Εταιρεία», με σκοπό να προετοιμάσει μια εθνικοαπελευθερωτική Επανάσταση των Ελλήνων κατά των Τούρκων. Κατά το Γιάννη Σκαρίμπα, «απ' τους τρεις αγνότερος ήταν ο Σκουφάς. Δυναμικότερός τους ο Τσακάλωφ».

Ο σκοπός της «Φ.Ε.» έπρεπε να μείνει μυστικός κι από τις τουρκικές Σουλτανικές αρχές κι από τις ευρωπαϊκές συντηρητικές κυβερνήσεις, που – στα πλαίσια της Ιερής Συμμαχίας, μετά την πτώση του Ναπολέοντα το 1815 – με μπροστάρη τον Αυστριακό μισέλληνα καγκελάριο Μέττερνιχ κατέπνιγαν κάθε επαναστατικό κίνημα στη γηραιά ήπειρο. Για αυτούς, κυρίως, τους λόγους η γρήγορη διάδοση των ιδεών της και αύξηση των μνημένων μελών τα πρώτα, τουλάχιστον, χρόνια γίνονταν με εξαιρετική δυσκολία, αφού δρούσε συνωμοτικά, κατά τα πρότυπα των μασόνων και των καρμπονάρων.

Ευνοϊκές προϋποθέσεις για την επίτευξη των σκοπών της «Φ.Ε.», η οποία, σημειωτέον, στους κόλπους της είχε όλα τα στρώματα του υπόδουλου ελληνικού λαού, θεωρούνται τόσο η γενική παρακμή της οθωμανικής αυτοκρατορίας, με τις εσωτερικές διχόνοιες να τη μαστίζουν και να παραλύουν ακόμα και τις κρατικές μυστικές υπηρεσίες, όσο η διάδοση του φιλελευθερισμού και του επαναστατικού πνεύματος στην Ευρώπη και ιδίως στα Βαλκάνια. Σπουδαιότερο, όμως, όλων γεγονόσ είναι ότι η ιδέα πια για εθνική απελευθέρωση είχε ωριμάσει στις καρδιές των Ελλήνων.

Ο Γ. Βαλέτας, όμως, καταθέτει την εξής άποψη για τη «Φιλική Εταιρεία»: «Η Φιλική Εταιρεία είναι γέννημα των αγώνων της Κλεφτουριάς και της Επανάστασης του 1803 - 1808. Στην αρχή ήταν Ιδεολογικό κίνημα. Με το κίνημα του Υψηλάντη και την αποτυχία του έδειξε την επαναστατική οργανωτική της ανεπάρκεια και την πολιτική της ανωριμότητα. Η Φιλική Εταιρεία δεν είχε εμπιστοσύνη στο λαϊκό κίνημα. Ανέκαθεν δούλεψε από τα πάνω. Η κυριώτερη προσφορά της είναι το πώς κατάφερε, να τραβήξει στην ιδέα της Επανάστασης πολλούς κορυφαίους του κλήρου, του φαναριωτισμού, των γραμμάτων, του εμπορίου». Και συμπληρώνει: «η Φιλική Εταιρεία έβαλε φωτιά στο καψούλι, χωρίς να ξέρει καλά-καλά αν θα ανάψει και με ποια αποτελέσματα. Το εθνεγερτικό έργο της ωστόσο είναι τεράστιο. Μόνο που

Τα μέλη της «Φιλικής Εταιρείας» δένονταν με απαραβίαστο όρκο

δεν πρέπει να κρίνεται έξω από το λαϊκό κίνημα της χέρσας Ελλάδας».

Ο πρώτος καιρός για την προσέλευση μελών στη «Φιλική Εταιρεία» ήταν εξαιρετικά δύσκολος, γιατί οι Έλληνες μεγαλέμποροι της Μόσχας, που είχε αναλάβει να «μυήσει» ο Σκουφάς, ήσαν δισταχτικοί απέναντί του, γιατί στα μάτια τους φάνταζε ως «αγύρτης» και χρεοκοπημένος έμπορος! Τα πράγματα, όμως, άλλαξαν προς το καλύτερο, όταν μυήθηκαν, τους τρεις τελευταίους μήνες του 1814, ο Γεώργιος Σέκερης, που καταγόταν από την Τρίπολη, σπούδαζε στο Παρίσι και τα αδέρφια του ήσαν μεγαλέμποροι σε Οδησό (ο Αθανάσιος) και Κωνσταντινούπολη (ο Παναγιώτης), και ο Αντώνιος Κομιζόπουλος από τη Φιλιππούπολη, ο οποίος «συμπαρέσυρε», μέσα στο 1815, κι άλλους εμπόρους και άλλους Έλληνες που ζούσαν στα Βαλκάνια, ενώ μυήθηκαν και αρκετοί κληρικοί.

Το 1816, κατπχείται στις αρχές της «Φ.Ε.» ο Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος και ο Αθανάσιος Σέκερης, ενώ οι Φιλικοί αποφασίζουν να λάβουν δραστικά και αυστηρότατα μέτρα, για να εξασφαλίσουν την εχεμύθεια των νιόφερτων μελών. Όλοι θυμόντουσαν την προδοσία που οδήγησε στο μαρτυρικό θάνατο του

Ρήγα. Το επόμενο διάστημα (1815 – 1817), αναλώνεται σε προσπάθεια προσέγγισης κληρικών, κοτζαμπάσπδων, Φαναριωτών, ενώ άρχισαν να σκέφτονται και να τεθεί μια προσωπικότητα κύρους επικεφαλής της «Εταιρείας». Έτσι, στράφηκαν στον πανελληνιας αποδοχής και φήμης λόγιο κληρικό Άνθιμο Γαζή, αλλά αυτός δέχτηκε μόνον να γίνει μέλος και κανένα άλλο ανώτερο αξίωμα. Το 1816, έχουμε, πέρα από τη συνεχή εισροή και επιφανών μελών, τη δράση του Ν. Γαλάτη, που παραλίγο να «στοιχίσει» την ύπαρξη στη «Φιλική Εταιρεία». Μετά το 1817, όχι μονάχα επί ρωσικού εδάφους, αλλά και στην Κωνσταντινούπολη και στη Θεσσαλία και στην Ήπειρο και στη Ρούμελη και στην Πελοπόννησο και στα Αιγαίοπελαγίτικα νησιά πολυάριθμοι ήσαν όσοι είχαν μυηθεί στη «Φ.Ε.» και μάλιστα απ' όλες τις κοινωνικές τάξεις (κοτζαμπάσπδες – караβοκέρπδες – κλήρος – οπλαρχηγοί – Φαναριώτες: Κολοκοτρώνης, Παπαφλέσσας, Περραιβός, Θ. Νέγρης, Α. Μαυροκορδάτος – Φιραρής κ.α.).

Πριν συνεχίσουμε, ας ιδούμε λίγα στοιχεία και για την εσωτερική οργανωτική δομή της «Φιλικής Εταιρείας», στα χρόνια της παντοδυναμίας της (μετά το 1817). Υπήρχαν ο ηγε-

τικός πυρήνας, η «Ανωτάτη Αρχή» όπως ονομαζόταν, τέσσερις πολιτικές και δύο στρατιωτικές βαθμίδες στις οποίες εντάσσονταν τα μέλη της Φιλικής Εταιρείας. Στη χαμηλότερη βαθμίδα, υπάγονταν οι βλάμπδες, δηλαδή οι αγράμματοι και οι απλοί άνθρωποι. Στην επομένη βαθμίδα, τους συστημένους, εντάσσονταν οι υπάλληλοι και οι μικροέμποροι, ενώ στις δυο επόμενες βαθμίδες, τους ιερείς και τους ποιμένες, εντάσσονταν οι ευκατάστατοι και οι μορφωμένοι. Οι στρατιωτικές βαθμίδες ήταν αυτή των αφιερωμένων και εκείνη των ποιμένων.

Το καλοκαίρι του 1818, λοιπόν, λίγο πριν το θάνατο του Σκουφά, καταρτίστηκε από τα μέλη της «Φιλικής Εταιρείας» ένας κατάλογος με στελέχη, που θα γυρνούσαν στις ελληνικές παροικίες του εξωτερικού και στην Ελλάδα, για να μυήσουν νέα μέλη. Λογουχάρη, ο Γεωργάκης Ολύμπιος θα πήγαινε στη Σερβία, ο Βατικιώτης στη Μολδοβλαχία, ο Κ. Πεντεδέκας στη Μολδοβλαχία, ο Χρ. Λουριώτης στην Ιταλία, ο Αναγνωσταράς στα Ιόνια νησιά, ο Χρυσοσπάθης στη Μάνη και τη Μεσσηνία και ο Ι. Φαρμάκης σε Θράκη – Μακεδονία. Αξίζει, όμως, να γραφεί και ότι αρκετοί είναι και όσοι Βλάχοι και οι Μολδοβλαβοί μυήθηκαν. Στις 31/7/1818, όταν πέθαινε ο Σκουφάς, η «Φιλική Εταιρεία» ξεπερνούσε τα 1.000 μέλη!

Το 1818 – '19, λοιπόν, η «Φιλική Εταιρεία», μπορεί ως ενιαίο σύνολο να προετοιμάζει τον εθνικό σπικωμό, στους κόλπους της, όμως, «φωλιάζουν» τρεις μικρότερες, μάλλον ταξικής προέλευσης, «μερίδες»: Η πρώτη στηρίζεται στα λαϊκά στρώματα και στην προοδευτική αστική τάξη (Κολοκοτρώνης Θ., Παπαφλέσσας, Οδυσσεάς Ανδρούτσος, κ.α.). Η δεύτερη σχετίζεται με όσους αστούς ήθελαν, προς ίδιον όφελος, την αντιτουρκική Επανάσταση και δε θέλουν να σκεφτούν το λαό κυρίαρχο σε κάποιο ελεύθερο, μετεπαναστατικό κράτος (Αλ. Μαυροκορδάτος, Νέγρης Θ., Φαναριώτες κ.α.). Το τρίτο και τελευταίο κομμάτι είναι οι αρχομανείς και συμφεροντολόγοι, καιροσκόποι συνήθως, κοτζαμπάσπιδες του Μοριά (Ζαΐμης, Λόντος κ.α.), που θέλουν να παραμερίσουν, στα χρόνια, ιδίως, του Αγώνα, τους λαϊκούς αγωνιστές από τα κέντρα της εξου-

σίας και, αργά ή γρήγορα, σπρώχνουν το έθνος σε αδελφοκτόνους εμφύλιους πολέμους, παρότι η Επανάσταση «πνέει τα λούστια» (1824 – '25).

Ποιος, όμως, βρίσκεται πίσω από τη «Φιλική Εταιρεία» στο ξεκίνημα και στα χρόνια της εξέγερσής της; Ο Καρλ Μαρξ γράφει, μεταξύ άλλων, και τα εξής: «Ο σύνδεσμος της «Φιλικής Εταιρείας». Απελευθέρωση των Ελλήνων με κοινή δράση του σλαβικού και του ελληνικού πληθυσμού. Η Ρωσία έχει μέσα το κεράκι της. Οι ηγέτες ονόμαζαν την καθοδηγήτρια δύναμη αρχή (η ψυχή του συνδέσμου). Οι ηγέτες μυστικοί. Οι προσήλυτοι όλων των χωρών ασυνείδητοι πράκτορες της αυλής της Πετρούπολης. Η Ρωσία – μετά την άνδρωση του συνδέσμου – κρατούσε όλα του τα νήματα και κινούσε όλα του τα ελατήρια, τοποθετημένη στο κέντρο των ενεργειών, πίσω από διακριτικούς πράκτορες,

αρκετά κρυμμένη για ν' αποκηρύξει σε περίπτωση αποτυχίας κι αρκετά στρατευμένη για να κερδίσει από την επιτυχία. Μπορούσε να διακινδυνεύσει μερικά κεφάλια σαν πειραματικά μπαλόνια (...) Στις διασκέψεις η αρχή σύντομα αντικαταστάθηκε από την αναφορά στον τσάρο. Για την πλειοψηφία των προσήλυτων αυτό σήμαινε πρόσθετες ελπίδες».

Μετά το 1818, όμως, οι πρωτεργάτες της «Φ.Ε.», αφού «απαλλάχτηκαν» από το Γαλάτπ και βλέποντας πως έχουν αυξηθεί σημαντικά τα μέλη της οργάνωσης, αναζητήσαν πιο σοβαρά κάποιον σπουδαίο Έλληνα να του παραδώσουν τα νήματα της. Ίσως η δολοφονία, στην Ερμιόνη, του Ν. Γαλάτπ να εξηγείται στο ότι η δράση του «ενοχλούσε» Ξάνθο και Τσακάλωφ. Δεν πρέπει να ευσταθούν οι ψόγοι σε βάρος του, ότι, δήθεν, διατηρούσε προδοτικές σχέσεις με τους Τούρκους, εφόσον, τα χρόνια

εκείνα, πολλοί Φιλικοί είχαν κρυφές σχέσεις με Τούρκους. Μήπως, όμως, τελικά, οι ηθικοί αυτουργοί της δολοφονίας του φοβόντουσαν ότι, με κάτι που ήξερε για αυτούς, τούς «είχε στο χέρι» ενώπιον των μυημένων Ελλήνων και, εξαιτίας αυτού, τον «έβγαλαν από τη μέση»;

Το 1819, μάλιστα, είναι η χρονιά κατά την οποία οι περισσότεροι προύχοντες της Μολδαβίας ενώνονται με τους προύχοντες των Αιγαιοπελαγίτικων νησιών, οι οποίοι, μάλιστα, καλούν πίσω τα πλοία τους και, περιμένοντας μια προσεχή αναταραχή, αναστέλλουν τις εμπορικές τους δραστηριότητες. Εναπόθεσαν δε τις ελπίδες τους για βοήθεια στη Ρωσία και στον Τσάρο. Οι Τούρκοι, από διαίσθηση ή προδοσία, επιδιόρθωσαν τα οχυρά του Δούναβη και προέβλεψαν σε μεγάλες στρατιωτικές προετοιμασίες.

ΤΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΤΑ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΕΙΡΑ (1821 – 1829)

- 1814** Ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας.
- 1820 (12/4)** Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης αναλαμβάνει γενικός αρχηγός της Φ.Ε..
- 1821 (26/1)** Σύναξη Πελοποννησίων προεστών στη Βοστίτσα – Παπαφλέσσας
- 1821 (22/2)** Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης διαβαίνει τον Προύθο.
- 1821 (24/2)** Προκήρυξη Αλεξάνδρου Υψηλάντη για κήρυξη Επανάστασης.
- 1821 (9 ή 21/3 και 4 ή 16/4)** Η Ρωσία αρνείται τη συμμετοχή της και καταδικάζει, με εγκυκλίους προς τις πρεσβείες της, το κίνημα του Αλέξανδρου Υψηλάντη.
- 1821 (20/3)** Ένοπλη εκδήλωση της Ελληνικής Επανάστασης στα Καλάβρυτα.
- 1821 (21/3)** Π. Καρατζάς, η Πάτρα στα όπλα.
- 1821 (24/3)** Παλαιών Πατρών Γερμανός – Α. Λόντος – Σ. Χαραλάμπης: «Αχαικό Διευθυντήριο», Πάτρα.
- 1821 (30/3)** Η Ύδρα ξεσπώνεται – Α. Οικονόμου.
- 1821 (10/4)** Απαγχονισμός οικουμενικού πατριάρχη Γρηγορίου του 5ου.
- 1821 (23/4)** Αλαμάνοι – Αθανάσιος Διάκος.
- 1821 (30/4)** Διακήρυξη του Laybach.
- 1821 (8/5)** Γραβιά – Οδυσσεάς Ανδρούτσος.
- 1821 (12 – 13/5)** Ελληνική νίκη στο Βαλτέτσι (Θ. Κολοκοτρώνης και Μαυρομιχαλαίοι).
- 1821 (26/5)** Πράξη Καλτετζών – Πελοποννησιακή Γερουσία.
- 1821 (τέλη Μαΐου)** Παπανικολής – Ερεσός.
- 1821 (7/6)** Συντριβή Ιερολοχιτών & Υψηλάντη Αλεξ. στο Δραγατσάνι.
- 1821 (8/6)** Ο Δ. Υψηλάντης στην Ελλάδα.
- 1821 (4 – 7/9)** Συνέλευση & Γερουσία Δυτικής Χέρσου Ελλάδας – Μαυροκορδάτος.
- 1821 (23/9)** Άλωση Τριπολιτσάς – Θ. Κολοκοτρώνης.
- 1821 (6/10)** Προκήρυξη Δ. Υψηλάντη περί εκλογής αντιπροσώπων για εθνοσυνέλευση.
- 1821 (15/11)** Νομική Διάταξη Ανατολικής Ελλάδας – Άρειος Πάγος & Νέγρης.
- 1821 (1/12)** Έναρξη εθνοσυνέλευσης στο Άργος.
- 1821 (20/12)** Πιάδα Επιδαύρου – αρχίζει η 1η εθνοσυνέλευση
- 1822 (1/1)** 1ο ελληνικό Σύνταγμα.
- 1822 (15/1)** Ελληνική διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
- 1822 (16/1)** Τελειώνει η 1η εθνοσυνέλευση.
- 1822 (30/3)** Τουρκικές θηριωδίες στη Χίο.
- 1822 (12/4)** Καταστροφή της Νάουσας.
- 1822 (6 – 7/6)** Αντίποινα από Κ. Κανάρη.
- 1822 (4/7)** Ήττα στο Πέτα.
- 1822 (25/7)** Δερβενάκια – καταστροφή Δράμαλη – Θ. Κολοκοτρώνης.
- 1822 (28/7)** Το Σούλι παραδόθηκε στους Τούρκους.
- 1822 (22/8)** Ο G. Canning νέος Άγγλος υπουργός εξωτερικών.
- 1822 (Οκτ. – Δεκ.)** 1η πολιορκία Μεσολογγίου.
- 1823 (29/3 – 18/4)** 2η εθνοσυνέλευση Άστρους.
- 1823 (30/3)** Κατάργηση περιφερειακών εξουσιών – τοπικών γερουσιών – αρχιστρατήγων.
- 1823 (13/4)** Αναθεώρηση και επικύρωση Συνταγματικών διατάξεων.
- 1823 (9/8)** Κεφαλόβρυσος – Μ. Μπότσαρης.
- 1823 (26/10)** Ακροκόρινθος – Θ. Κολοκοτρώνης.
- 1823 (Νοε.)** Ξεκινά ο Θ. Κολοκοτρώνης τον 1ο εμφύλιο.
- 1824 (9/1)** Ρωσικό σχέδιο “3 τμημάτων”.
- 1824 (αρχές Φλεβάρη)** Χορήγηση του πρώτου αγγλικού δανείου στην Ελλάδα.
- 1824 (Μάρτης)** Τουρκοαιγυπτιακή συμφωνία (Μωχάμετ Άλυ – Μαχμούτ ο 2ος).
- 1824 (19/4)** Θάνατος Λόρδου Βύρωνος.
- 1824 (22/5)** Τέλος 1ου εμφυλίου – υποχώρηση Θ. Κολοκοτρώνη.
- 1824 (29/5)** Καταστροφή της Κάσου.
- 1824 (21/6)** Καταστροφή των Ψαρών.
- 1824 (3/7)** Καταστροφή τουρκικού στόλου κοντά στα Ψαρά.
- 1824 (Ιουλ.)** 2ος εμφύλιος.
- 1824 (29/8)** Ναυμαχία του Γέροντα – Μιαούλης.
- 1825 (Γεν. – Φλεβ.)** Τέλος 2ου εμφυλίου – φυλάκιση Θ. Κολοκοτρώνη.
- 1825 (11-12/2)** Ο Ιμπραήμ αποβιβάζεται στην Πελοπόννησο.
- 1825 (7/4)** Νίκη Ιμπραήμ στο Κρεμμύδι της Μεσσηνίας.
- 1825 (15/4 – 11/12)** 1η φάση της 2ης πολιορκίας του Μεσολογγίου.
- 1825 (26/4)** Συντριβή στη Σφακτηρία (Τσαμαδός, Αναγνωσταράς, Σανταρόζα).
- 1825 (20/5)** Παπαφλέσσας – Μανιάκι.
- 1825 (5/6)** Δολοφονία του φυλακισμένου Οδ. Ανδρούτσου.
- 1825 (10/6)** Ο Ιμπραήμ μπαίνει στην Τριπολιτσά.
- 1825 (13/6)** Νίκη των Ελλήνων στους Μύλους της Λέρνης (Δ. Υψηλάντης, Μακρυγιάννης).
- 1825 (Ιουλ.)** «Πράξη της Υποτέλειας».
- 1825 (12-15/4 μέχρι 15/12)** 2η φάση της 2ης πολιορκίας του Μεσολογγίου.
- 1825 (12/12)** Οι Τούρκοι δέχονται αιγυπτιακές ενισχύσεις στο Μεσολόγγι.
- 1826 (4/4)** Ρωσοαγγλικό πρωτόκολλο της Πετρούπολης.
- 1826 (6 – 16/4)** Επίδαυρος – 3η εθνοσυνέλευση: αίτηση για αγγλική μεσολάβηση.
- 1826 (10 – 11/4)** Ηρωική έξοδος του Μεσολογγίου.
- 1826 (Αυγ.)** Ο Κιουταχίς στην Αθήνα. Πολιορκία της Ακροπόλεως (Γκούρας).
- 1826 (3/9)** Άστιγξ – «Καρτερία».
- 1826 (23/11)** Καραϊσκάκης – νίκη στην Αράχοβα.
- 1827 (17/3 – 1/5)** Τροιζήνα – 3η εθνοσυνέλευση: εκλογή Καποδίστρια για Κυβερνήτη, νέο Σύνταγμα
- 1827 (22/4)** Φάληρο – Θάνατος Γ. Καραϊσκάκη.
- 1827 (24/4)** Ελληνική πανωλεθρία στο Φάληρο.
- 1827 (24/5)** Ο Κιουταχίς κυριεύει την Ακρόπολη.
- 1827 (6/7)** «Ιουλιανή Συνθήκη (ή Σύμβαση)» Ρωσοαγγλογάλλων, στο Λονδίνο.
- 1827 (Αύγουστος)** Θάνατος Γ. Κάννιγκ – νέα κυβέρνηση στην Αγγλία υπό τον Goderich.
- 1827 (8/10)** Ναυμαχία του Ναβαρίνου (Χέυδεν – Δεριγνί – Κόδριγκτον κατά Ιμπραήμ).
- 1828 (6 ή 18/1)** Ο Ι. Καποδίστριας πρώτος κυβερνήτης της Ελλάδας στο Ναύπλιο.
- 1828 (18 ή 30/1)** «Προσωρινή Διοίκηση της Επικρατείας».
- 1828 (9/2)** Ο Ιμπραήμ καταστρέφει την Τριπολιτσά.
- 1828 (20/7)** Θάνατος του Αλεξ. Υψηλάντη σε αυστριακές φυλακές.
- 1828 (9/8)** Αγγλοαιγυπτιακή συνθήκη Αλεξάνδρειας αποχώρησης Ιμπραήμ από την Πελοπόννησο.
- 1828 (23/9)** Αποχώρηση Ιμπραήμ από την Πελοπόννησο.
- 1828 (4 ή 16/11)** Πρωτόκολλο Λονδίνου – περιορισμένα σύνορα.
- 1829 (10 ή 22/3)** Πρωτόκολλο Λονδίνου – αυτόνομο ελληνικό κράτος.
- 1829 (3/5)** Παράδοση του Μεσολογγίου και του Αιτωλικού στους Έλληνες.
- 1829 (12/9)** Η μάχη της Πέτρας (Βοιωτία) – Δ. Υψηλάντης, τέλος της Επανάστασης.

Εν είδει παρέκβασης, ας γραφούν λίγα λόγια για τις παραδουνάβιες ηγεμονίες, Μολδαβία και Βλαχία. Η πάλαι ποτέ ρωμαϊκή Δακία, που βρισκόταν στα εδάφη τους, έγινε βυζαντινή επαρχία, στην οποία μεγάλη επίδραση όπως και στη Βουλγαρία και τη Βοσνία άσκησε ο Βογομιλισμός (αίρεση της Ορθόδοξου Εκκλησίας), που ήταν η εθνική θρησκεία των παραδουνάβιων ηγεμονιών ως το 1350. Από τον 4ο έως τον 10ο αι, νωρίτερα δηλαδή, οι Γότθοι, οι Σλάβοι, οι Ούννοι, οι Άβαροι και οι Τάταροι αφήνουν τα χνάρια τους στην περιοχή, που τους κατοπινούς αιώνες ως τον 13ο δημιουργούνται μικρές ρουμανικές επαρχίες ορθόδοξου θρησκευόμενου με βουλγαρικό λειτουργικό και με λατινική γλώσσα. Ο Μιχαήλ ο Γενναίος (1593 – 1601) ένωσε για πρώτη φορά τα ανεξάρτητα ρουμανικά κρατίδια, αλλά τελικά υπετάγη στους Τούρκους, οι οποίοι από το 1711 έως το 1821 διόριζαν Έλληνες Φαναριώτες ως ηγεμόνες – περιφερειακούς διοικητές στις παραδουνάβιες επαρχίες («οσποδάρους»), φέρνοντας εν γνώσει τους σε επαφή και συνεργασία το ακμάζον ελληνικό με το γηγενές ρουμανικό στοιχείο.

Επανερχόμαστε στις αρχές του 1820, όταν στις 8 Ιανουαρίου οι Φιλικόι απευθύνονται στο διπλωμάτη και υπουργό Εξωτερικών της ρωσικής κυβέρνησης, Ιωάννη Καποδίστρια, και αφού ετούτος αρνήθηκε στην πρόταση, που του κατέθεσε δια ζώσης ο ίδιος ο Ξάνθος, στράφηκαν στο στρατηγό του ρωσικού στρατού Αλέξανδρο Υψηλάντη (1792 – 1828).

Ο Καποδίστριας – όπως διαβάζουμε στην «Ιστορική Ανθολογία» του Γ. Βλαχογιάννη – είχε μάθει για τη Φιλική Εταιρεία από τον Γαλάτη που είχε πάει να τον βρει στην Πετρούπολη στα 1817, ενώ – πριν τον Ξάνθο – στα 1820 ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης τούχε

στείλει τον Καμαρινό να του μιλήσει.

Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, λοιπόν, αφενός είχε διακριθεί για τον ηρωισμό του στους ναπολεόντειους πολέμους (το 1813 χάνει το ένα χέρι του σε μία μάχη), αφετέρου δε ήταν «ειλικρινούς και αξιογάστου – κατά τον Π. Καρολίδη – ήθους» και φλογερός πατριώτης που προσπάθησε να ενσαρκώσει το όνειρο του Ρήγα Φεραίου για μια βαλκανική αντιτουρκική Επανάσταση.

Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης δέχτηκε κι από τον Απρίλιο του 1820 (12/4) αναφέρεται ως «Γενικός Επίτροπος της Αρχής», παρά τις «ραδιοουργίες» του πρώην Ουγγροβλαχίας Ιγνάτιου, της παράταξης του Ι. Καρατζά και του Αλ. Ν. Μαυροκορδάτου. Στρώθηκε αμέσως στη δουλειά, μα καθώς η προετοιμασία και τα μέσα για την πραγματοποίηση του σχεδίου του (οικονομικός και στρατιωτικός εξοπλισμός) σχεδόν ανύπαρκτα η προσπάθειά του να ξεκινήσει την Επανάσταση στη Μολδοβλαχία απέτυχε παταγωδώς, την άνοιξη του 1821.

Τα μέσα του 1820, λοιπόν, ο Αλέξανδρος Υψηλάντης ζήτησε και έλαβε τον Τσάρο από απεριόριστη άδεια απουσίας από τα στρατιωτικά του καθήκοντα. Επικαλέστηκε λόγους υγείας, αλλά, φεύγοντας από την Πετρούπολη, μέσω Μόσχας και Κιέβου, πήγε στην Οδησό, για να γυρέψει οικονομική ενίσχυση για τη «Φιλική Εταιρεία» από ευκατάστατους Έλληνες της περιοχής. Λίγοι του παρέιχαν χρηματική βοήθεια, οι περισσότεροι ήσαν πολύ διστακτικοί ως προς τις πιθανότητες να πετύχει ένα επαναστατικό εγχείρημα τη δοσμένη χρονική στιγμή.

Το φθινόπωρο του ίδιου χρόνου, ο Υψηλάντης θα αναθέσει στον Άνθιμο Γαζή τη διεξαγωγή εράνου σε Ύδρα – Σπέτσες και Ψαρά για τους σκοπούς του Αγώνα και να προετοι-

μάσει τους κατοίκους τους για τον ξεσηκωμό (Σεπτέμβρης 1820), ενώ, καθώς έφταναν από παντού ενθαρρυντικά νέα, με εγκύκλιό του, στις 8/10/1820, προς τους αρχιερείς και τους προύχοντες της Ελλάδας και των νησιών του Αιγαίου, έγραφε ότι μόνον εάν στηριχτούν στις δικές τους δυνάμεις οι Έλληνες θα μπορέσουν να αποτινάξουν τη σκλαβιά και γι' αυτό, πρέπει να αντλούν παραδείγματα από το ένδοξο παρελθόν, δίχως να 'χουν ανάγκη καμιά ξένη βοήθεια! Την ίδια μέρα, με άλλη εγκύκλιο προς τους Έλληνες έμπορους και ναυτικούς, σπλητεύει τον ανθελληνικό και ωφελμιστικό τρόπο που πολιτεύεται εις βάρος των Ελλήνων η άρχουσα τάξη της Αγγλίας.

Μέχρι το τέλος του 1820, ο Υψηλάντης έδινε, με γράμματά του, γενικές οδηγίες και εντολές σε Έλληνες, κυρίως, της διασποράς, αλλά και σε κληρικούς και προύχοντες του Μοριά και έθετε, έτσι, γερές βάσεις, που θα τον έσπρωκαν να αποφασίσει και την οργάνωση στρατού, την οποία ανέθεσε στον αδελφό του, Νικόλαο.

Στα τέλη, επίσης, του 1820, στη νότια Ελλάδα φτάνουν οι αντιπρόσωποι της «Φ.Ε.», ύστερα από σύσκεψη που είχε γίνει στο Ισμαήλιο της Βεσσαραβίας (7 Οκτώβρη 1820), για να συντονίσουν τις προσπάθειες, ώστε η Επανάσταση να ξεκινήσει στην Πελοπόννησο.

Στο Ισμαήλιο, λοιπόν, παρόντων Α. Υψηλάντη, Ξάνθου και του αρχιμανδρίτη Γρηγορίου Δικαίου ή Παπαφλέσσα, διαμορφώθηκε ένα σχέδιο δράσης, του οποίου τα βασικά σημεία είναι τα ακόλουθα: Άμεση έναρξη της Επανάστασης – ο Υψηλάντης, μέσω Τεργέστης, θα κατέβαινε στη Μάνη, για να αρχίσει ο Αγώνας από το Μοριά – λαϊκή εξέγερση στην Κωνσταντινούπολη, πυρπόληση του σουλτανικού στόλου, παράλυση οθωμανικής διοικητικής

μηχανής, σύλληψη Σουλτάνου – εξέγερση των μισθοφόρων, που υπηρετούν κοντά στους Έλληνες ηγεμόνες της Μολδοβλαχίας, και συνεννόηση με τον Θ. Βλαδιμηρέσκου – επικοινωνία με τους Σέρβους για σύμπραξη και άμεση αποστολή αντιπροσώπων στον ελληνισμό της Ρούμελης, των νησιών και της διασποράς για την προετοιμασία του ξεσηκωμού.

Στη σύσκεψη, πάντως, απ' όπου έλειπαν οι Τσακάλωφ, Αναγνωστόπουλος και Άνθιμος Γαζής (στην Ιταλία οι δύο πρώτοι, ο τρίτος στο Πήλιο), ο Χριστόφορος Περραιβός υπήρξε ο κύριος «αντίπαλος» του Παπαφλέσσα στη λήψη της απόφασης για την έναρξη της Επανάστασης από την Πελοπόννησο, εντούτοις εργάστηκε δραστήρια για την υλοποίηση της απόφασης αυτής. Λίγους μήνες αργότερα, οι περισσότεροι, όμως, Πελοποννήσιοι πρόκριτοι κι αρχιερείς εμφανίζονται ακόμα διστακτικοί, μα ο Παπαφλέσσας, και σε νέα σύσκεψη, τέλη Γενάρη 1821, στη Βοστίτσα Αιγιαλείας (στο σημερινό Αίγιο), κατόρθωσε να υπερκεράσει τους δισταγμούς τους και, πείθοντάς τους, να προκαλέσει την έναρξη του Αγώνα της Ανεξαρτησίας στο Μοριά, όπου αρχές Ιούνη του 1821, πριν ακόμα κλείσει αποτυχημένα κάθε προσπάθεια του Αλέξανδρου Υψηλάντη, θα κατεβεί από την Τεργέστη, ως πληρεξούσιος του Γενικού Επιτρόπου της Αρχής της «Φιλικής Εταιρείας», και ο Δημήτριος Υψηλάντης (1793 – 1832), μικρότερος αδελφός του Αλεξάνδρου.

Ο Ανδρέας Ζαΐμης, όμως, έλεγε για το Δημήτριο Υψηλάντη ότι πριν φτάσει (ο Υψηλάντης) στο Μωριά υπήρχε άκρα ομόνοια, αλλά εκείνος έφερε τη διχόνοια ανάμεσα στους στρατιωτικούς και τους προύχοντες, είχε δε και αδύνατο μυαλό.

Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης ανοίγει την ... πόρτα

Ο πόλεμος της εθνικής ανεξαρτησίας των Ελλήνων ή – όπως έχει επικρατήσει να λέγεται – η Επανάσταση του 1821 ξεκίνησε από τον Αλέξανδρο Υψηλάντη το β' δεκαπενθήμερο του Φλεβάρη του 1821, στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες (Μολδαβία & Βλαχία).

Επελέγη η Μολδοβλαχία για 3 λόγους: (α) διοικούσαν από Φαναριώτες από το 1709, (β) υπήρχε ακμάζον ελληνισμός στην περιοχή και (γ) οι Τούρκοι, μετά από ρωσοτουρκική συνθήκη του 1812, δεν είχαν στρατό εκεί, ούτε και το δικαίωμα της στρατιωτικής επέμβασης, αλλά διέθεταν, από τα εδάφη των Παραδουνάβιων ηγεμονιών, στρατιωτικές δυνάμεις μονάχα στο φρούριο της Βραΐλας, μιας πόλης στη σημερινή Ρουμανία, με ανθηρό, κατά τον 19ο αιώνα, όμως, ελληνικό στοιχείο. Επιπλέον, πρέπει να επισημανθεί και ότι γράφει ο Ν. Τοντορώφ («Η Βαλκανική Διάσταση της Επανάστασης του 1821», σελ. 80), ότι δηλαδή «στη Μολδοβλαχία επικρατούσαν καλύτερες συνθήκες για την προσέλευση εκπροσώπων των υπόλοιπων βαλκανικών λαών στο ελληνικό απελευθερωτικό κίνημα, με την προοπτική της επέκτασης

της προετοιμαζόμενης εξέγερσης σε μια παμβαλκανική επανάσταση».

Στις 16/2/1821, λοιπόν, αφού τους τελευταίους μήνες είχαν εκδηλωθεί κάποια «κρούσματα» προδοσίας στους κόλπους των Φιλικών, ο αρχηγός της «Φιλικής Εταιρείας», Αλέξανδρος Υψηλάντης, στο Κισνόβιο (Κισσένιφ), την πρωτεύουσα της Βεσσαραβίας και έδρα του Έλληνα πολιτικού διοικητή της περιοχής και γαμπρού του Αλέξανδρου Υψηλάντη, Κωνσταντίνου Κατακάζη, λαμβάνει την απόφαση για την οριστική κήρυξη της ελληνικής Επανάστασης, όπως είχε προσχεδιαστεί. Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης στο Κισνόβιο, ας γραφεί και τούτο, δεν θα αποφάσιζε για την αναβολή ή την άμεσο έναρξη της Επανάστασης, αλλά για το από πού θα 'πρεπε να ξεκινήσει, από τις Παραδουνάβιες ηγεμονίες ή από την κυρίως Ελλάδα.

Όπως βλέπουμε στην «Ιστορική Ανθολογία» του Βλαχογιάννη, εκείνη τη μέρα (16.02.1821), στο σπίτι τους, στο Κισνόβιο, τέσσερα από τα πέντε αδέρφια Υψηλάντη, ο Αλέξανδρος, ο Δημήτρης, ο Νικόλας και ο Γιώργης, με τους δυο γραμματικούς τους, Γ. Λασσάνη και Γ. Τυπάλο, γράφουν την Προ-

Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης δίνει το έναυσμα για την Επανάσταση από τις Παραδουνάβιες ηγεμονίες

κήρυξη του Αγώνα, με την οποία ο Αλέξανδρος Υψηλάντης ξεκίνησε την Επανάσταση από τη Μολδοβλαχία.

Μια βδομάδα σχεδόν αργότερα, έχουμε δραστηκές εξελίξεις. Συγκεκριμένα, στις 22 του ίδιου Φλεβάρη, παραιτούμενος από το

ρωσικό στρατό, ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, με δύο από τα αδέρφια του (Νικόλαο και Γεώργιο) και πλήθος οπαδών του, διαβαίνει τον ποταμό Προύθο και εισέρχεται στη Μολδαβία. Από το Ιάσιο της Μολδαβίας, όπου συναντά το Μιχαήλ Σούτσο, κυκλοφορεί την περίφημη προκήρυξή του στις 24/2/1821, «Μάχου υπέρ πίστεως και πατρίδος». Πρόκειται για ένα κάλεσμα των υποδούλων για απελευθερωτικό αγώνα και ταυτόχρονα κηρύσσει την έναρξη της Επανάστασης κατά της Οθωμανικής αυτοκρατορίας («Η ώρα ήλθεν, ω άνδρες Έλληνες»). Συγκεκριμένα, μιλά για ελευθερία και πατρίδα, για δικαιώματα και φιλελεύθερες ιδέες, κάνει λόγο για μια «κραταιά δύναμη» που θα υπερασπίσει τα ελληνικά δίκαια, αφήνοντας να εννοηθεί έτσι ότι έχει εξασφαλίσει την υποστήριξη της ομόδοξης και εκθρικής προς το Σουλτάνο Ρωσίας. Οι διακηρύξεις του Υψηλάντη διαβάστηκαν δημόσια στην Οδησό μέσα σε πάνδημες επιδοκιμασίες.

Λέγεται, μάλιστα, καθώς η «Φιλική» είχε, χάρη στο «Θούριο» του Ρήγα, εξαπλωθεί σ' όλους τους λαούς της Βαλκανικής (Σέρβους, Βούλγαρους, Αλβανούς, αλλά όχι και Μολ-

τον εναπομείναντα στρατό του Αλέξανδρου Υψηλάντη – λιγοστούς άντρες για βοήθεια.

Έτσι, στις 6 – 7 Ιουνίου 1821, η μάχη στο Δραγατσάνι έχει ως τραγικό για τους Έλληνες αποτέλεσμα τη βαριά ήττα του Υψηλάντη και του στρατού του, αλλά και τη συντριβή του «Ιερού Λόχου», αφού από τους 373 «Ιερολοχίτες», που πολέμησαν εναντίον των Τούρκων τότε, οι 200 σκοτώθηκαν στο πεδίο της μάχης. Για την Ευρώπη οι «Ιερολοχίτες» θεωρούνταν «αντάξιοι των μεγάλων προγόνων των, αντάξιοι του Λεωνίδα και των αθανάτων 300 του», σημειώνει ο Δ. Κόκκινος.

Ο ίδιος ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, ενώ ο Σάββας Φωκιανός είχε ήδη δολοφονηθεί από τους Τούρκους στο Βουκουρέστι, πέρασε, από τις 15/6, στα αυστριακά σύνορα,

αφήνοντας πίσω του στη Μολδοβλαχία «συντρίμια»! Η Επανάσταση, βέβαια, στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες, ολοκληρώθηκε τέλη Αυγούστου του ίδιου έτους, μετά από ελληνοτουρκικές συγκρούσεις σε διάφορες ρουμάνικες πόλεις (Γαλάτσι, Βραΐλα, Σκουλένι, Ιάσιο κ.α. με Αθανάσιο Καρπενσιώτη, αφού οι Μιχαήλ Σούτσος και Γεώργιος Καντακουζηνός είχαν φύγει από τη Μολδοβλαχία), με την ηρωική αντίσταση των Γεωργάκη Ολύμπιου και Ιωάννη Φαρμάκη, στη Μονή Σέκου.

Η αποτυχία του Υψηλάντη οφείλεται και στον ίδιο και στους λανθασμένους χειρισμούς του, στην κάκιση προετοιμασία του κινήματος, στον κακό υπολογισμό για συμφωνία των ντόπιων (: δεν είχε καθόλου γίνει προεργασία για τη συμμαχία αυτή), στην ει-

σέλευση τούρκικων στρατευμάτων στη Μολδοβλαχία (: κάτι που δεν περίμενε ποτέ ο Υψηλάντης), στον αφορισμό του Πατριάρχη, στην αποκήρυξη από τον Τσάρο και τη μη χορήγηση ρωσικής βοήθειας σ' έμφυχο δυναμικό, στην «Ιερά Συμμαχία», που κατέπνιγε κάθε κίνημα μετά τους Ναπολεόντειους πολέμους, και, κυρίως, στην απειρία και την προχειρότητα του βιαστικά συγκροτημένου από ανομοιογενείς ομάδες στρατού του Αλέξανδρου Υψηλάντη. Πάντως, εάν αναζητήσουμε τα απειροελάχιστα θετικά του εγχειρήματός του, τούτα θα βρεθούν στο ότι – μολονότι ήταν σημαντική η καταστροφή του – ο Υψηλάντης υποχρέωσε, κατά τους πρώτους και δύσκολους μήνες για την Επανάσταση της κυρίως Ελλάδας, την Υψηλή

Πύλη (: Σουλτάνος και τουρκική κυβέρνηση) να διαθέσει σημαντικά στρατεύματα στη Μολδοβλαχία, τα οποία, εάν κατέβαιναν στην Πελοπόννησο, ίσως να κατέπνιγαν μαζί με όσα βρέθηκαν, τότε, εκεί τον ελληνικό ξεσηκωμό!

Περισσότερο, όμως, η πλάστιγγα έγερσε σε βάρος του Αλέξανδρου Υψηλάντη και της Επανάστασής του στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες, από τη στιγμή που τους καταδίκασε πολιτικά ο Τσάρος και, κατά συνέπεια, βρέθηκαν στα νώτα του ανυπεράσπιστου Υψηλάντη άγρυπνοι «θεματοφύλακες» των ανθελληνικών αρχών της «Ιεράς Συμμαχίας» και σύμμαχοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας οι Αυστριακοί.

Σε θάλασσες, βουνά, κάστρα και κάμπους!

Η επιλογή «γηπέδου»...

Η Επανάσταση του 1821 για την κυρίως Ελλάδα ξεκίνησε από την Πελοπόννησο, διότι ήταν μακριά από τα κέντρα εξόρμησης του τουρκικού στρατού, σημαντικό μέρος του οποίου προσπαθούσε στην Ήπειρο να καταπνίξει την ανταρσία του Αλή Πασά του Τεπελενλή των Ιωαννίνων.

Επιπλέον, πολλοί Πελοποννήσιοι είχαν μνηθεί στη «Φιλική Εταιρεία» και αρκετοί οπλαρχηγοί είχαν εκπαιδευτεί στον αγγλικό στρατό, ως αξιωματικοί ή απλοί στρατιώτες στα Εφτάνησα, ή ως κλέφτες κι αρματολοί είχαν αποκτήσει πολεμική εμπειρία, την οποία δίδεταν και – δοκιμαζόμενοι σε συγκρούσεις με τους πειρατές ή παραβιάζοντας ναυτικούς αποκλεισμούς – χιλιάδες ναύτες πούχαν υποχρεωτικά ναυτολογηθεί παλιότερα στον οθωμανικό στόλο, ενώ κι οι

νησιώτες ναυτικοί (Υδρα, Σπέτσες), έμπειροι στις θαλασσομαχίες, θα εμπόδιζαν τουρκικές αποβάσεις.

Ο σπουδαιότερος, όμως, λόγος, όλων, ήταν το ότι στο Μοριά, του οποίου η διαμόρφωση του εδάφους ευνοεί τον κλεφτοπόλεμο των πολύπειρων σ' αυτόν Ελλήνων, ενώ κι ο ελληνικός πληθυσμός είναι πυκνός κι ομοιογενής.

Μολονότι στην αρχή φάνηκε πως η Επανάσταση θα εξαπλωνόταν σε όλο τον ελλαδικό χώρο, από Κρήτη ως Μακεδονία και Θράκη, γρήγορα έγινε αντιληπτό από τους ξεσηκωμένους Έλληνες πως δεν είχαν τις υλικοοικονομικές δυνάμεις να απελευθερώσουν τόσα εδάφη τη δεδομένη χρονική στιγμή, αλλά κι ότι κάποιες περιοχές δεν ήταν ώριμες για μια αποφασιστική απελευθερωτική εξέγερση τότε. Και για κάποιον άλλο λόγο, εξίσου σημαντικό, δεν εξαπλώ-

θηκε η Επανάσταση, επειδή τα μέλη της «Φιλικής Εταιρείας» δεν ήθελαν να προσεταιριστούν τους αγροτικούς πληθυσμούς και τα πλατιά λαϊκά στρώματα και, στον αντίποδα, διάλεξαν τους οικονομικά ευκατάστατους αστούς, που δεν ήθελαν να αγωνιστούν κατά του κατακτητή για την επίλυση ενός προβλήματος, που, ούτως ή άλλως, δεν τους ενδιέφερε και τόσο, του αγροτικού ζητήματος με τις κοινωνικές του προεκτάσεις! Μ' άλλα λόγια, όπως πιστεύει και ο Στ. Τσαπάρας, «[...] οι Φιλικοί στέκονταν πολύ πιο κοντά στα συμφέροντα της ελληνικής αστικής τάξης και αρκετά μακριά από τα συμφέροντα των υπόδουλων πληθυσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας [...]». Και αλίμονο, το μεγαλύτερο μέρος του ελλαδικού πληθυσμού ήταν, ιδίως στο α' μισό του 19ου αιώνα, αγροτικός, που είχε ανάγκη χρήματα, εφόδια και μέσα, για να ζήσει και να πολε-

μήσει τον κατακτητή και να απελευθερώσει την πατρίδα του...

Έτσι, η Επανάσταση επικεντρώθηκε στην Πελοπόννησο, τη Στερεά Ελλάδα και σε λίγα αιγαιοπελαγίτικα νησιά.

Στα πεδία των μαχών, η Επανάσταση γνώρισε δύο φάσεις: τις πρώτες μεγάλες και καθοριστικές για τη συνέχεια επιτυχίες (1821 – 1824) και την περίοδο των παραλίγο καταδικαστικών για την έκβασή της αποτυχιών (1824 – 1829). Ενώ για τους πολιτικούς και το ρόλο τους θα ιδούμε παρακάτω, σημαντικοί στρατιωτικοί ηγέτες, που διακρίθηκαν για την πολεμική ευστροφία και τον ηρωισμό – φιλοπατρία τους ανάμεσα σε τόσους άλλους, θεωρούνται, μεταξύ άλλων, οι Θεόδωρος Κολοκοτρώνης και Γεώργιος Καραϊσκάκης στις μάχες της στεριάς και οι Αντρέας Μιαούλης και Κωνσταντίνος Κανάρης στη θάλασσα.

Το φυτίλι άναψε (1821)

Ενώ ο Υψηλάντης ετοιμάζεται εκτός Ελλάδας, στις 26 Γενάρη (7 Φλεβάρη) 1821, όμως, συγκαλείται σύναξη των κοτζαμπάσδων και των αρχιερέων της Πελοποννήσου (Μοριά) στη Βοστίτσα (Αίγιο), για να εξετάσουν, δήθεν, μοναστηριακά θέματα. Εκεί, κυριάρχησε ο μνημένος στη «Φιλική Εταιρεία» Παπαφλέσσας, που ζητούσε άμεσο ξεσηκωμό του Μοριά, γιατί – όπως έλεγε στους συναγμένους προεστούς – η Ρωσία, ως ισχυρή σύμμαχος, θα επενέβαινε στον Αγώνα υπέρ των Ελλήνων με στρατό, στόλο και τροφές και θα σύντριβε τους Τούρκους, ενώ, σύμφωνα με τον Παπαφλέσσα, σε λίγο θα κατέφτανε και ο Αλέξανδρος Υψηλάντης.

Αμέσως μετά τη Βοστίτσα, ο Παπαφλέσσας ξεκινά εθνεγερτικές περιοδείες σ' όλο το Μοριά, έφτασε και στη Μάνη και έπεισε και τον Πετρόμπεη Μαυρομικάλη. Το επαναστατικό πνεύμα των μαζών θα «πυροδοτηθεί», όμως, κατά το β' μισό του Μάρτη της ίδιας χρονιάς. Από 15 έως 20 Μαρτίου, έχουμε τις πρώτες ένοπλες εκδηλώσεις της Επανάστασης, με πολιορκία και παράδοση των Καλα-

Η Επανάσταση του 1821 ήλθε να δώσει τέλος στη μακραίωνη τουρκική παρουσία στην Ελλάδα

βρύτων, ενώ οι Τούρκοι εγκαταλείπουν τη Βοστίτσα. Στη Μάνη, ξεσηκώνονται στις 23 Μαρτίου, την ίδια μέρα που καταλήφθηκε από τους Έλληνες η Καλαμάτα (Κολοκοτρώνης, Παπαφλέσσας, Μαυρομικάλης).

Πρέπει, όμως, στο σημείο αυτό να αναφερθεί ότι ο Θ. Κολοκοτρώνης και ο Πετρόμπεης Μαυρομικάλης, λίγο πριν την είσοδο στην Καλαμάτα, διαφωνούν ως προς τον τρόπο δράσης. Ο πρώτος επιμένει να κινηθούν οι

Έλληνες πρώτα προς την Τριπολιτσά και να καταλάβουν το κέντρο του Μοριά και μετά, να ασχοληθούν με τα δευτερεύουσας στρατιωτικής σημασίας παράκτια φρούρια. Ο δε Μαυρομικάλης, όμως, κατά το Δ. Κόκκινο, «δεν ελάμβανε υπόψη ότι τα φρούρια αυτά ήταν πολλά και εις τα περισσότερα αι τοπικά επαναστατικά δυνάμεις ήταν ανεπαρκείς διά ταύτας επιχειρήσεις» και ήθελε να καταλάβουν πρώτα την Κορώνη και τα αποδέλοιπα μεσσηνιακά και πελοποννησιακά παραθαλάσσια φρούρια, για να εμποδίσουν τον ανεφοδιασμό των Τούρκων από εκτός Πελοποννήσου τουρκικές δυνάμεις. Τελικά, επικράτησε η γνώμη του δεύτερου.

Ο Νικόλαος Σολιώτης, αγνοώντας τις μακροχρόνιες συνελεύσεις των προεστών των Καλαβρύτων και των Πατρών μαζί με τον Αναγνώστη Κορδή και άλλους κλέφτες, στις 14 Μαρτίου 1821 έστησαν ενέδρα και χτύπησαν σε τοποθεσία κοντά στο Αγγίδι της Νωνάκριδας τρεις γυφτοχαρατζήδες και τρεις ταχυδρόμους, που μετέφεραν επιστολές του καϊμακάρη Μεχμέτ Σελήχ στον Χουρσίτ πασά στα Ιωάννινα, κατόπιν παροτρύνσεως του

Σωτήρη Χαράλαμψ.

Ακολούθησε στις 18 Μαρτίου η επίθεση του Χονδρογιάννη στην τοποθεσία Χελωνοσπηλιά της Κατσάνας (Λυκούρια), εναντίων του εισπρακτορα Λαλαίου Τουρκαλβανού Σειδής, που μετέφερε μαζί με καταγόμενο από τη Βυτίνα «Σαράφη» Νικόλαο Ταμπάκοπουλο, δημόσια χρήματα από την Κερπινή Καλαβρύτων στην Τριπολιτσά.

Στις 21 Μαρτίου συγκεντρώθηκαν και πολυλόρησαν τα Καλάβρυτα 600 ένοπλοι αγωνιστές με αρχηγούς τον Σωτήρη Χαράλαμψ, τον Φωτήλα, τον Σωτήρη Θεοχαρόπουλο, τον Ιωάννη Παπαδόπουλο, τον Νικ. Σολιώτη και τους Πετιμεζαίους και επιτέθηκαν εναντίων των Τούρκων που είχαν καταφύγει στους πύργους. Ύστερα από πενήδημερη αντίσταση (21 – 25 Μαρτίου) ο Αρναούτογλου παραδόθηκε. Μετά την απελευθέρωση, στην πόλη και στην Ιστορική Μονή της Αγίας Λαύρας τελέστηκε επίσημη δεξολογία.

Στις 21 Μάρτη, ξεσπώνεται η Πάτρα. Επικεφαλής της Επανάστασης τίθεται ο τσαγκάρης Παναγιώτης Καρατζάς, έχοντας κοντά του το φαρμακοποιό Ν. Γερακάρη και τον έμπορο Β. Λιβαδά. Και οι τρεις ήσαν Φιλικοί. Ο λαός με τον Καρατζά λευτερώγει την Πάτρα και αναγκάζει τους Τούρκους να εγκλειστούν στο φρούριο της πόλης. Στις 24 Μάρτη, ενώ η πόλη είναι ελευθερωμένη πια, ο Παλαιών Πατρών Γερμανός, επικεφαλής ντόπιων προξόντων (Ι. Παπαδιαμαντόπουλος, Σ. Χαράλαμψ, Α. Λόντος, Α. Ζαΐμης κ.α.), εισέρχεται στην Πάτρα και, αφού οικειοποιούνται αυθαίρετα τις επιτυχίες του Καρατζά, έχουμε την ίδρυση του «Αχαϊκού Διευθυντηρίου» για συντονισμό του Αγώνα.

«Μύθος», λοιπόν, αποδείχνεται ότι διδασκόταν, επί σειρά χρόνων, στα ελληνικά σχολεία ότι η Επανάσταση του 1821 ξεκίνησε στις 25 Μαρτίου από τη Μονή Αγίας Λαύρας στα Καλάβρυτα, όπου ο Παλαιών Πατρών Γερμανός σήκωσε το λάβαρο του Αγώνα και ευλόγησε τους Πελοποννήσιους και τους Αχαιούς αγωνιστές; Μάλλον ναι, τον οποίο ενίσχυσε το γεγονός ότι μια γαλλική εφημερίδα της εποχής δημοσίευσε ένα κείμενο του Π. Π. Γερμανού, στο οποίο τονίζεται η θρησκευτικότητα του ξεσπασμού των Ελλήνων, το οποίο υποτίθεται έγινε ενώπιον του κλήρου και πιστών σε έναν ιερό τόπο και σε μια χρονική στιγμή που κανείς άλλος δεν είχε κηρύξει την επανάσταση. Η δημοσίευση αυτού του κειμένου στη γαλλική εφημερίδα εξυμνητούσε τον Π. Π. Γερμανό και διευκόλυσε τις πολιτικές του επιδιώξεις. Από την άλλη, η Γαλλία θα αποκόμιζε κι αυτή τα οφέλη της αφού η ευρωπαϊκή κοινή γνώμη θα πληροφορούνταν ότι ο Π. Π. Γερμανός ήταν «δικός τους»! Εξάλλου, ο Γερμανός στα «Απομνημονεύματά» του, ενώ εξιστορεί με λεπτομέρειες τα πάντα, δεν λέει τίποτα για την Αγία Λαύρα.

Ο ιστορικός Γ. Φίνλεϋ για το ίδιο θέμα σημειώνει: «Επικρατεί γενική γνώμη στην Ελλάδα ότι φθάνοντας στη Μονή της Αγίας Λαύρας οι προύχοντες και οι δεσποτάδες κηρύξαν την επανάσταση. Αυτό δεν είναι σωστό. Επιδίωκανε να καθουσιάζουν τις υποψίες των Τούρκων στα Καλάβρυτα και στη Βοστίτσα». Ο Ιω. Φιλήμων, εξάλλου, αποκαλεί την ιστορία της Αγίας Λαύρας «παχύλον ψεύδος», ενώ, τέλος, αξίζει να γραφεί πως και ο Σπυρίδων Τρικούπης αναφέρει ότι «Ψευδής είναι η εν την Ελ-

Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, τυπικός εκπρόσωπος των Πελοποννησίων προκρίτων

λάδι επικρατούσα ιδέα ότι εν τη Μονή της Αγίας Λαύρας ανυψώθη κατά πρώτον η σημαία της Ελληνικής Επανάστασης».

Κατά την 25η Μαρτίου 1821, λοιπόν, δε σημειώθηκε καμιά έναρξη του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα των Ελλήνων κατά των Τούρκων. Σ' αυτό το θέμα οι ιστορικές πηγές είναι ανυποχώρητες. Αν θέλουμε να κυριολεκτήσουμε, μπορούμε να παραδεχτούμε ότι στις 25 Μαρτίου είχαμε γενίκευση του Αγώνα στην Πελοπόννησο και όχι έναρξή του. Η έναρξή του, υπάρχει κυρίως από τις 21, διότι – εξηγεί ο Ιω. Φιλήμων – «και σημαία υψώθησαν, και εθνόσημα διενεμήθησαν, και οι Τούρκοι εις το φρούριον εκλείσθησαν και έγγραφα επίσημα προς τους Προξένους διεκοίνωσαν συστηματικώς την Επανάστασιν από τις 21 Μαρτίου». Αυτή είναι η μόνη ιστορική αλήθεια για την έναρξη της Επανάστασης στον ελλαδικό χώρο και ουδέν τεκμήριο υπάρχει για την 25η Μαρτίου...

Επανερχόμενοι στα πραγματικά γεγονότα, τα μέλη του «Διευθυντηρίου», μάλιστα, έστειλαν και έγγραφό του στους προξένους των ευρωπαϊκών χωρών, που έδρευαν στην Πάτρα, όπου ζητούσαν την εύνοια και την προστασία του ελληνοχριστιανικού έθνους από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Αφού, όμως, ο Άγγλος πρόξενος στην Πάτρα, «ο χειρότερος – κατά τον Γ. Κορδάτο – εχθρός του Ελληνικού Αγώνα και αισχρός καταδότης», Φίλιπ Γκρην (Philip James Green), συνωμότησε με τους Τούρκους, ο Καρατζάς και οι άντρες του λύβουν την πολιορκία της Πάτρας στις αρχές Απρίλη και η πόλη πυρπολείται από το Γιουσουφ πασά, που είχε προσέλθει για βοήθεια των πολιορκούμενων Τούρκων.

Για τον Γκρην να σημειώσουμε και ότι – εξαιτίας των ανθελληνικών του ενεργειών, ανάμεσα στις οποίες, πέρα από τη σύμπραξη με τους Τούρκους, σημασία αποχτά και ότι αρνήθηκε να πληρώσει τη σταφίδα που είχε προαγοράσει από τους χριστιανούς, αν και είχαν εκπνεύσει οι σχετικές διορίες πληρωμής – οι «εκ Πελοποννησίων πρόκριτοι του χριστιανικού γένους» του έστειλαν σχετική επιστολή διαμαρτυρίας (Νεζερά, 25 Απρίλη 1821). Ο Καρατζάς, τους κατοπινούς μήνες, όμως, αποσύρθηκε στην ενδοχώρα της Αχαΐας και δολοφονείται από ανθρώπους του προύχοντα των Καλαβρύτων Ζαΐμη τον Αύγουστο του 1821. Ο Φωτάκος για τον Π. Καρατζά θα γράψει ότι «οι Πατράιοι δεν είχαν άλλον όμοιον με

αυτόν: ο ενθουσιασμός του κατήντησεν εις αυτόν μανία», ενώ ο Κ. Δεληγιάννης τον περιγράφει ως «φόβητρο και τρόμο των Τούρκων».

Στις 28 Μαρτίου, ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, επικεφαλής όσων προυχόντων της Μεσσηνίας αποτέλεσαν τη «Μεσσηνιακή Γερουσία», απέστειλε προκήρυξη στους Ευρωπαίους πρόξενους. Εκεί, αναγράφεται, μεταξύ άλλων, ότι ο πολύχρονος ανυπόφορος τυραννικός οθωμανικός ζυγός ώθησε τους Έλληνες να ξεσηκωθούν για την ελευθερία τους, η οποία, για να κατακτηθεί, απαιτεί και την πολυποίκιλη φιλάνθρωπο «συνδρομή» των Ευρωπαίων (σε όπλα, συμβουλές και χρήματα).

Τις ίδιες ημέρες, ο Θ. Κολοκοτρώνης εξαναγκάζει και τους κατοίκους της Σπάρτης να πάρουν τα όπλα, ενώ ξεσηκώνονται στα Σάλωνα (Άμφισσα: χάρη σε δόλο του Πανουργιά προς τους διστακτικούς κοτζαμπάσδες, ότι τάχα ρωσικός στόλος αγκυροβόλησε στο Γαλαξίδι για βοήθεια στους Έλληνες), στο Γαλαξίδι (στις 27/3, κυκλοφορεί χειρόγραφη εφημερίδα από Φιλικούς, για να παροτρύνει τον κόσμο να ξεσηκωθεί), στη Λιβαδειά (Αθανάσιος Διάκος), τη Θήβα και την Αταλάντη. Στις 30 Μάρτη, 2 και 6 Απρίλη 1821 εισέρχονται στην Επανάσταση, αντίστοιχα, στην Ύδρα (Αντώνης Οικονόμου), στις Σπέτσες (με τους Φιλικούς πλοiάρχους, Γ. Πάνο και Μπότσαρη) και στα Ψαρά (χάρη στο «δημοτικό» – λαϊκό κόμμα του ναυάρχου Τσούπα).

Τις δυσκολίες, όμως, των πρώτων εβδομάδων, αλλά και την κατοπινή, άλλοτε θετική και επαινητή και άλλοτε αρνητική και καταδικαστέα, τροπή των πολιτικών υποθέσεων και των πολεμικών επιχειρήσεων για τους Επαναστάτες περιγράφει, με γλαφυρό τρόπο, στα «Απομνημονεύματά» του ο γραμματέας του Κολοκοτρώνη, Φώτης Χρυσανθοκόπουλος ή Φωτάκος. Έχουμε κάθε λόγο να πιστεύουμε ότι το έργο του Φωτάκου δεν περιέχει ψέματα, καθώς είναι αυτόπτης και αυτόκοος μάρτυρας πολλών απ' όσα συνέβησαν στην Επανάσταση, εφόσον διατελεί στενός συνεργάτης του Θ. Κολοκοτρώνη, μιας εκ των ηγετικών μορφών του Αγώνα.

Να τονιστεί, βεβαίως, εν είδει παρέκβασης, ότι η Επανάσταση στην Ύδρα, στη Σάμο και στην Άνδρο πήρε ταξικό χαρακτήρα, καθώς οι επαναστάτες θέλησαν να καταργήσουν τα εις βάρος του λαού φεουδαρχικά προνόμια των τοπικών αρχόντων. Το τέλος, όμως, του Ύδραϊου Αντώνη Οικονόμου και του Δ. Μπαλή απ' την Άνδρο ήταν όμοιο με του Πατρινού Καρατζά. Βρήκαν το θάνατο από «μηχανοραφίες» κοτζαμπάσδων, επειδή τους «ενοχλούσαν» οι παρουσίες και η δράση τους! Είδαμε νωρίτερα το πώς οι προεστοί έβγαλαν από τη μέση τον Μπαλή, ας ιδούμε τώρα το θάνατο του Οικονόμου. Συγκεκριμένα, όπως γράφει ο Γ. Σκαρίμπας, ο Αντώνης Οικονόμου, στο προς τον Ύδραϊκό λαό «Εθνικό προκήρυγμα» του, έλεγε τους Ύδραϊους απογόνους του Θεμιστοκλή και του Μιλτιάδη και όχι κανενός Παλαιολόγου ή Φωκά και σπλιτεύει τους άρχοντες του νησιού του, που «γι' αυτούς, ο πατριωτισμός είναι μόνο το πουγκί τους». Οι κοτζαμπάσδες, το Μάη, επιτίθενται στον Οικονόμου, στο διοικητήριο της Ύδρας. Και αυτός αναγκάζεται να φύγει. Μετά από λίγο, τον συλλαμβάνουν και τον πάνε στην Πελοπόννησο, για να τον εξοντώσουν. Ύστερα από αλληπάλληλες συλλήψεις και αποδρά-

σεις, εκείνος αποφασίζει να πάει, το Δεκέμβριο του 1821, στην 1η Εθνοσυνέλευση, για να ζητήσει δικαιοσύνη. Λίγο πριν από την Εθνοσυνέλευση, άντρες του Λόντου τον σκοτώνουν.

Χωρίς τον Οικονόμου, οι κοτζαμπάσδες της Ύδρας είναι ανεξέλεγκτοι πια. Γράφει ο Ν. Μπελογιάννης, «[...]ρίχτηκαν με τα καράβια τους πιο πολύ στο πλιάτσικο, παρά στον τουρκικό στόλο. Κι έτσι, αφού ξοδεύτηκαν τα λίγα λεφτά της Φιλικής Εταιρείας και των εμπόρων καιπραματευτάδων του εξωτερικού, η επανάσταση δεν διέθετε πια πεντάρα για τη συνέχιση του αγώνα. Με τους φόρους δεν ήταν δυνατό ν' αντιμετωπιστεί η κατάσταση [...]».

Ξαναπιάνοντας την αφήγηση των πολεμικών γεγονότων, βλέπουμε ότι ο Αθανάσιος Διάκος, ξεκινώντας τέλη Μάρτη του '21 από την Αράχοβα, παίρνει διαδοχικά Λιβαδειά, Θήβα, Αταλάντη, ενώ ο Μελέτης Βασιλείου, αφού – ξεγελώντας τους Τούρκους – συγκέντρωσε και όπλισε περί τους 1200 χωρικούς από την Αθήνα και την Αττική, ξεκίνησε από το Μενίδι και εφόρμησε, 24/4, στην Αθήνα, ενώ, νωρίτερα, πέρασε από διάφορες περιοχές της Αττικής (Χασιά, Μεσόγεια κ.α.), απ' όπου οι ντόπιοι ενσωματώνονταν στις δυνάμεις του και έφταναν περί τους 1.000 άντρες απ' όλη την Αττική και την Αθήνα. Ο Μ. Βασιλείου, όμως, επειδή τύχαινε σημαντικής αποδοχής από την αγροτιά, εκτοπίστηκε γρήγορα από τους κοτζαμπάσδες στην Εύβοια και αργότερα, εκεί, δολοφονήθηκε απ' αυτούς.

Τον Απρίλη, επίσης, ο Αγώνας ξεσπά στην Κάσο, τη Σάμο (17/4 και 26/4, Λυκούργος Λογοθέτης), τη Μύκονο και το Μάη του ίδιου χρόνου εξεγείρονται η Χαλκιδική (15/5, η Κασσάνδρα και 17/5, ο Πολύγυρος), η Εύβοια, η Κρήτη, το Μεσολόγγι (24/5, με τον οπλαρχηγό του Ζυγού, Δημήτρη Μακρή, που ξεσέκωσε και το Αιτωλικό), το Ξηρόμερο (Γεώργιος Βαρνακιώτης), η Ναυπακτία (Κωνσταντίνος Σαδήμας κ.α.) το Βραχώρι (Αγρίνιο, που καταλαμβάνεται τελικά 10/6), η Βόνιτσα (Γ. Τσόγκας), το Μακρυνόρος, η νότια Ήπειρος (Σούλι) και λίγο μετά το Συρράκο κι οι Καλαρρύτες. Σχετικά με τη Θεσσαλία, όμως, ας σημειωθεί ότι, μολονότι ο Άνθιμος Γαζής, στις 7 Μαΐου 1821, παρόντων υδραϊκών και σπεισιωτικών πλοίων στο Τρίκερι, έδωσε το «σύνθημα» στις Μηλιές για την Επανάσταση, οι δυνάμεις των καπετανέων Μπασδέκηδων και Κοντονίκου εισήλθαν στο Βελεστίνο και ο απελευθερωμένος Βόλος γινόταν η έδρα τοπικής διοίκησης και της βουλής της Θεσσαλομαγνησίας, η οποία συνέταξε, χάρη στο Γαζή, και επαναστατική προκήρυξη, η Επανάσταση «καταπνίχτηκε» γρήγορα από το Μουσταφά πασά Δράμαλη, ένα μήνα μόλις μετά τον ξεσηκωμό. Σ' αυτό, ίσως, έφταξε και η αντεπαναστατική και ολοφάνερα τουρκόφιλη στάση των ντόπιων κοτζαμπάσδων και του Μητροπολίτη Λάρισας.

Στους πρώτους επαναστατικούς μήνες, οι Έλληνες κατεδίωκαν τους Τούρκους από την ύπαιθρο και τους υποχρέωναν σε εγκλεισμό σε φρούρια (Ακροκόρινθος, Ναύπλιο, Λάλα, Χλεμούτσι, Πάτρα, Μεθώνη, Νεόκαστρο, Καρύταινα κ.α.), που – αργά ή γρήγορα, με συστηματική ή όχι πολιορκία – έπεφταν, προς ευχαρίστηση του Π. Μαυρομιχάλη, που είχε την ιδέα αυτή, σε ελληνικά χέρια. Την ίδια στιγμή, ήταν αντικειμενικά αδύνατη η επανα-

στατική δράση στις περιοχές της Μακεδονίας και της Θράκης, μια κι η στρατιωτική εκεί αναλογία ήταν συντριπτική εις βάρος του ντόπιου ελληνικού στοιχείου.

Τις τουρκικές αρχές, σε όσες πόλεις καταλαμβάνονταν από τους επαναστάτες, αντικαθιστούσαν τοπικές αρχές, με αρμοδιότητες τόσο τη μέριμνα και το συντονισμό για τη διεξαγωγή του Αγώνα, όσο και διπλωματικές πρωτοβουλίες, με διακηρύξεις τους προς τις ξένες δυνάμεις ζητούν ηθική & υλική συμπαράσταση στον Αγώνα. Σ' άλλες περιοχές την πρωτοβουλία έλαβαν πρόκριτοι κι οι αρχιερείς, ενώ αλλού λαϊκοί ηγέτες.

Στις πρώτες επαναστατικές εκδηλώσεις ο Σουλτάνος κι οι Τούρκοι απάντησαν με βαιοπραγίες, διωγμούς και σφαγές αξιωματούχων, πλούσιων αριστοκρατών και κληρικών. Το Σουλτάνο εξωθούσε ομισέλλοντες Χαλέτ εφέντης, ενώ γενίτοροι, ουλεμάδες και δερβίσηδες τέθηκαν επικεφαλής οχλοκρατικών διαδηλώσεων στην Κωνσταντινούπολη. Ζητούσαν, μάλιστα, την άμεση τιμωρία όλων των Ελλήνων, ως ακάριστων και αιτίων όλων των δεινών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σημαντικές θεωρούνται και οι επιθέσεις εκείνων των ημερών εναντίον των ελληνικών συνοικιών της Πόλης, στις οποίες σημειώθηκαν φόντοι, αλλά και απαγωγές γυναικών.

Από τα πρώτα θύματα (ανήμερα του Πάσχα, 10/4/1821) ήσαν ο οικουμενικός πατριάρχης Γρηγόριος ο 5ος κι ο προκάτοχός του, Κύριλλος, που ο απαγχονισμός τους προκάλεσε βαθιά αίσθηση στην Ευρώπη και συμπάθεια προς τους Έλληνες, αλλά και ρωσοτουρκικές διπλωματικές προστριβές. Ο Γρηγόριος, κατά τον R. Clogg, εκτελέστηκε, γιατί «είχε αποτύχει να τηρήσει το ρητό συμβόλαιο, σύμφωνα με το οποίο, σε αντάλλαγμα για τη θρησκευτική ελευθερία, έπρεπε να ενεργεί ως εγγυητής της νομιμοφροσύνης του ορθόδοξου πλήθους».

Στις 3/5, στην Κύπρο, αφού οι Τούρκοι ενίσχυσαν τη στρατιωτική δύναμή τους στο νησί με 4.000 άντρες, έχουμε σφαγές, στις 4/5, απαγχονίζονται, στην Κωνσταντινούπολη, από τους Τούρκους οι μπτροπολίτες Θεσσαλονίκης, Δέρκων και Αδριανούπολης. Τέλος, στις 9 του Ιούλη 1821, έχουμε ξανά μεγάλες σφαγές Κυπρίων (ανάμεσα στα 500 περίπου θύματα, ο αρχιεπίσκοπος Κυπριανός, τρεις αρχιερείς κι οι πρόκριτοι της νήσου) από τις τουρκικές αρχές για αντίποινα σε μια ναυτική σε βάρος τους επιτυχία του Κανάρη.

Σχετικά με την Κύπρο, να γραφεί και ότι η μεγαλόνησος «τροφοδότησε» τη «Φιλική Εταιρεία», προεπαναστατικά, με πολλά αξιόλογα στελέχη (εξών ο αρχιεπίσκοπος Κυπριανός), μπορεί να μη συμμετείχε ένοπλα στην Επανάσταση του 1821 στο πλευρό των Ελλαδιτών, αλλά πλήρωσε, όπως εγράφη παραπάνω, βαρύτατο «φόρο αίματος». Ενώ, μετά από τις σφαγές του Ιούλη του 1821, κυκλοφόρησε ένα γραπτό κείμενο από ευρισκόμενους στο Παρίσι Κύπριους, στο οποίο καταδικάζαν την τουρκική θηριωδία, τάσσονταν στο πλευρό των αδελφών Ελλήνων για τον απελευθερωτικό Αγώνα και κήρυτταν την ένωση με την Ελλάδα, τα κατοπινά χρόνια, η μεγαλόνησος έστειλε αντιπροσώπους της στις συνελεύσεις των Πανελλήνων (1825) και επιχειρήθηκε ανεπιτυχώς άλλος ένας ξεσηκωμός (1826).

Η «Φιλική Εταιρεία», λοιπόν, είχε αξιόλογη

προεπαναστατική δράση στην Κρήτη, αφού ο πρώτος Κρητικός που μυήθηκε ήταν ο Εμμανουήλ Βερνάρδος στις 1/9/1816 και ο οποίος τρία χρόνια αργότερα (Σεπτέμβρης 1819) θα βρεθεί στο νησί για να βρει νέα μέλη, ενώ περισσότερα μέλη «στρατολόγησε», από το Δεκέμβρη του 1819, ο Κείος Βαρνάβας Πάγκαλος. Η Κρήτη, στα χρόνια περί το 1821, είχε σημαντικό σε αριθμό τουρκικό στοιχείο (160.000 ήσαν οι Έλληνες και 130.000 οι Τούρκοι κάτοικοί της), ήταν αρκετά απομονωμένη συγκοινωνιακά και επικοινωνιακά από την υπόλοιπη Ελλάδα, διέθετε και πεινχρά μέσα και εφόδια (μόλις 1200 όπλα και απ' αυτά, τα 800 ήσαν των Σφακιανών), ενώ οι Τούρκοι είχαν και την «αρωγή» της εχθρότητας, που έτρεφε η εκκλησιαστική ηγεσία του νησιού προς τους επαναστάτες και σύστηνε στο λαό ψυχία, ιδίως όταν ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Γρηγόριος ο 5ος, αφόρισε την Ελληνική Επανάσταση.

Στα Σφακιά της Κρήτης, λοιπόν, συγκαλούνται δύο συνελεύσεις το πρώτο δεκαπενθήμερο του Απρίλη του 1821 (σε Γλυκά Νερά και Παναγία Θυμιανή), για να συμμετάσχουν, όσο το δυνατό, πιο πολλές επαρχίες της Κρήτης στην Επανάσταση. Κατόπιν, στις 21 Μαΐου 1821, συγκροτήθηκε επαναστατική τοπική εφορία με την ονομασία «Καγκελαρία», με σκοπό να συντονίζει τις πολεμικές ενέργειες. Στην Παγκρήτεια Επαναστατική συνέλευση στη «Θυμιανή Παναγία» των Σφακιών οι εμπειρότεροι και ανδρείοτεροι ορίζονται επικεφαλής των στρατιωτικών και των ναυτικών επιχειρήσεων και ειδική επιτροπή ανέλαβε τα της οικονομικής διαχείρισης.

Μετά τη νίκη των Κρητικών στο Λούλο Χανίων (16/4/1821) και τη γενίκευση των συγκρούσεων, οι Τούρκοι αρχίζουν τα αντίποινα. Έτσι, Κρητικοί αρχιερείς διώκονται και θανατώνονται μέχρι τα τέλη Ιούνη, με αποκορύφωμα τη σφαγή όλων των επισκόπων της νήσου. Συγκεκριμένα, ενώ από τις 19 του Μάη είχε απαγχονιστεί ο επίσκοπος Κισάμου και μέσα σε λίγες ημέρες ένα ολόκληρο γυναικείο μοναστήρι και 400 πολίτες από τα Χανιά ατιμάστηκαν και κατασφάχτηκαν από τουρκικές ορδές, στο Ηράκλειο (Μεγάλο Κάστρο) στις 24 Ιουνίου 1821 η τουρκική θηριωδία ξεπέρασε κάθε όριο: οι Τούρκοι συλλαμβάνουν και θανατώνουν τα μέλη της Κρητικής Ιεράς Συνόδου (μπτροπολίτη Κρήτης, Γεράσιμο Παρδάλη, επισκόπους Κνωσού, Νεόφυτο, Χερρονήσου, Ιωακείμ, Σφακιών, Ιερόθεο, Σπτείας, Ζαχαρία, και Διοπόλεως, Καλλίνικο) και 800 πολίτες, άντρες – γυναικόπαιδα και γέροντες.

Η σφαγή του Ηρακλείου έμεινε στη μνήμη του κόσμου ως ο «μεγάλος αρπεντές» (: η βαριά συμφορά), αλλά ο αγώνας συνεχίστηκε και ως το φθινόπωρο (Σεπτέμβριος – Οκτώβριος) του 1821 είχε νικές των επαναστατών σε Χανιά, Αποκόρωνα, Ρέθυμνο. Μα η καλοκαιρινή επίθεση υπό το Σερίφ Πασά του Ηρακλείου έδωσε τον «έλεγχο» της κατάστασης στο νησί στους Τούρκους, που, μολονότι η Επανάσταση είχε εξαπλωθεί σ' όλη την Κρήτη, κατέλαβαν, τέλη Αυγούστου του 1821, με τον Οσμάν πασά του Ρεθύμνου ακόμα και την κοιτίδα του κρητικού ξεσηκωμού, τα ίδια τα Σφακιά.

Το φθινόπωρο του 1821, αν και συνήλθαν από την αντεπίθεση των Τούρκων πασάδων,

οι οποίοι ανέφεραν στο Σουλτάνο ότι είχε καταπιγεί ο Κρητικός ξεσηκωμός, κάπως οι επαναστάτες, που απ' τον Αύγουστο ζητούσαν, με γράμματά τους, βοήθεια από τους Σπετσιώτες (14/8/1821), η έλλειψη συντονισμού και ικανού ηγέτη της Επανάστασης ήταν αισθητή. Οι Κρητικοί ζήτησαν από το Δημήτριο Υψηλάντη (20/9/1821) να διορίσει ένα πρόσωπο της εμπιστοσύνης του, που θα αναλάμβανε την πολιτική και στρατιωτική από κοινού καθοδήγηση του κρητικού αγώνα, γιατί η πολυφωνία έως τότε στα κέντρα αποφάσεων κι η διχόνοια, που αυτή «γεννούσε» καθώς κάποιοι, μεταξύ των οποίων και ο Μιχαήλ Κουρμούλης, θεωρούνταν «αντισφακινίζοντες» (!), παρ'όλο που τους στοιχίσουν.

Πράγματι, αφού δεν εισακούστηκε η πρόταση για το Μ. Κουρμούλη και μετά από την άρνηση του Αλεξάνδρου Καντακουζηνού, διορίστηκε, περί τις 22/9/1821, Γενικός Αρχηγός Κρήτης ο Μιχαήλ Κομνηνός Αφεντούλιεφ, που έφτασε στην Κρήτη μεταξύ 25 Οκτώβρη και 6 Νοέμβρη του 1821 και κατείχε, με έδρα το Λουτρό Σφακιών, επί δώδεκα ακριβώς μήνες τον τίτλο του «Γενικού Επάρχου και Αντιστρατήγου της Κρήτης», αλλά αποδείχθηκε «λίγος» να χειριστεί την Κρητική Επανάσταση. Ίσως φταίει και ο Υψηλάντης σ' αυτό, που δεν εκτίμησε όσο έπρεπε την Κρήτη και τις «ιδιαιτερότητες» της! Ο Αφεντούλης, αν και προερχόμενος από εύπορη ελληνική οικογένεια της Ρωσίας και έμπειρος διπλωμάτης με θητεία σε ρωσικές πρεσβείες του εξωτερικού, δεν τα κατάφερε και τόσο καλά στην Κρήτη και η ματαιοδοξία του, η κάπως κωμική εμφάνισή του και – κυρίως, μολονότι είχε διατελέσει και ταγματάρχης του ρωσικού στρατού – η στρατιωτική του ανικανότητα τον έφεραν σύντομα σε ρήξη με τους Κρητικούς, που, ούτως ή άλλως, δεν ήθελαν να τους κάνει κουμάντο κάποιος «ξένος». Ο Αφεντούλης είχε κοντά του τον Πέτρο Ομηρίδη Σκυλίτση, ως πολιτικό του σύμβουλο.

Στον πρώτο χρόνο της Επανάστασης (1821), όμως, δόθηκαν αρκετές ελληνοτουρκικές μάχες, η έκβαση των οποίων έκρινε σε μεγάλο βαθμό την επικράτηση τοπικά των επαναστατών εις βάρος των Τούρκων, αφού αλλού αναχαιτίστηκαν πολυάριθμες τουρκικές δυνάμεις, που όδευαν σε άλλες επαναστατικές εστίες για να τις καταπνίξουν, κι αλλού οι Έλληνες καταλαμβάνουν καιρίως περιοχές για την επιτυχία για αυτούς συνέχιση του Αγώνα.

Έτσι, δεν πρέπει να περάσουν χωρίς να τους αποδοθεί η δέουσα προσοχή μια σειρά από σημαντικά για την κατοπινή «διαδρομή» της Επανάστασης πολεμικά γεγονότα: Ο ηρωικός και μαρτυρικός συνάμα θάνατος του Αθανασίου Διάκου μετά τη μάχη της Αλαμάνας (εναντίον Κιοσέ Μεχμέτ & Ομέρ Βρυώνη 23 – 24/4/1821), η σθεναρή αντίσταση του Οδυσσέα Ανδρούτσου στο Χάνι της Γραβιάς (7 – 8/5/1821 εναντίον Κιοσέ Μεχμέτ – Ομέρ Βρυώνη), η κάτω από τις οδηγίες του Θεόδ. Κολοκοτρώνη πρώτη σημαντική για την Επανάσταση νίκη στη μάχη του Βαλτετσίου (12 – 13/5/1821, με Πλαπούτα, Ηλ. & Κυρ. Μαυρομιχάληδες εναντίον Μουσταφάμπεη), που σύτριψε και καθυστέρησε την κάθοδό του στο Μοριά τον τουρκικό στρατό και αναπέρωσε, συνάμα, το ελληνικό ηθικό, στις 24 Ιουλίου 1821 η μάχη της Πάργας, που κατέληξε στην

κατάληψη της πόλης και στη συντριβή των Τουρκαλβανών, χάρη στη συμβολή του Χριστόφορου Περραιβού και, στις 26/8/1821, η μάχη στα Βασιλικά (Γκούρας Γ., Δυοβουνιώτης, Πανουργιάς εναντίον Μπεϋράν πασά).

Μα ως σημαντικότερο απ' όλα πολεμικό γεγονός για την πρώτη χρονιά του Αγώνα θεωρείται, τέλος, η με «μπροστάρη» πάλι το Θ. Κολοκοτρώνη κατάληψη της Τριπολιτσάς, διοικητικής και στρατιωτικής πρωτεύουσας των Τούρκων για την Πελοπόννησο, στις 23 του Σεπτέμβρη του 1821. Έως τότε, οι Έλληνες είχαν καταλάβει τα περισσότερα φρούρια που, ακολουθώντας τη γνώμη του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, πολιορκούσαν στη Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο (Μονεμβασιά, Ναβαρίνο).

Στο Χρυσοβίτσι της Αρκαδίας, ο Θ. Κολοκοτρώνης πριν την άλωση της Τριπολιτσάς μάζεψε τους στρατιώτες του στον κάμπο και τους προετοιμάζε και τους μάθαινε και οπλασκήσεις. Αλλά και ο Επίσκοπος Έλους, Άνθιμος Σκαλιστήρης, κατά την πολιορκία της Τριπολιτσάς ενθάρρυνε τους Έλληνες στρατιώτες να τα δίνουν όλα στη μάχη και να μη λιγοψυχούν από τον φόβο του θανάτου.

Η άλωση της Τριπολιτσάς ήταν σημαντικό «πλήγμα» για το Σουλτάνο, εφόσον και το ηθικό των Ελλήνων ανέβασε και τους Τούρκους «καταρράκωσε», που έχασαν το «κέντρο» τους στο Μοριά. Συν τοις άλλοις, η κατάληψη της Τριπολιτσάς έδωσε και τη δυνατότητα στα άπειρα από στρατιωτικής απόψεως ελληνικά σώματα να κερδίσουν σημαντική πολεμική πείρα, αλλά και πολλά όπλα και λάφυρα! Επιπλέον, όπως έχει γραφεί, η νίκη στην Τριπολιτσά «πιστώνεται» στον επικεφαλής του ένοπλου αγώνα στην Πελοπόννησο Θεόδωρο Κολοκοτρώνη και στις λαϊκές δυνάμεις, που αντιτίθενται στον τυπικά αρχιστράτηγο Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη και στους κοτζαμπάσηδες, που «ενοχλήθηκαν» πολύ και από την εγκύκλιο, που εξέδωσε, μετά την Τριπολιτσά, ο Δ. Υψηλάντης. Με επιτυχίες σαν και αυτή, οι λαϊκές δυνάμεις θα προχωρούσαν μόνες τους στη σύγκληση εθνοσυνέλευσης, αλλά, ύστερα από τις διαμαρτυρίες των κοτζαμπάσηδων, υπεκώρπησαν και εξέδωσαν νέα κοινή συμβιβαστική εγκύκλιο (9 Οκτώβρη 1821), με την οποία καλούσαν το λαό να στείλει αντιπροσώπους του για την κατάρτιση συνταγματικού χάρτη!

Ακόμη, πρέπει να σταθούμε και στις θαλάσσιες επιχειρήσεις της χρονιάς, από τις οποίες – μετά τα «πειράματα» του Ι. Δημούλιτσα ή Πατατούκου – ξεχωρίζουν η πυρπόληση από τους Έλληνες (Δημ. Παπανικολής) στο λιμάνι της Ερεσού ενός μεγάλου τουρκικού πολεμικού πλοίου, στις 27 του Μάη του 1821, μια νίκη του ελληνικού στόλου στο Τσαγκλί (9/7) και η πυρπόληση του Γαλαξιδίου από τον οθωμανικό στόλο (20/9), ενώ ο χρόνος λήγει (Οκτώβρης 1821) με την ήττα που γνώρισε από τον Εμπού Λουμπούτ (Μεχμέτ Ερίμ πασά) η άδοξα τερματισθείσα ελληνική εξέγερση της Χαλκιδικής, που είχε πρωτεργάτη τον Εμμανουήλ Παπά.

Η Ρόδος, επαρχία του Οθωμανικού κράτους, πρωτεύουσα του νησιωτικού συμπλέγματος των Δωδεκανήσων, έδρα του Τούρκου διοικητή (βαλή) και βάση στρατευμάτων, με οθωμανικό πληθυσμό να κατοικεί μέσα στο Κάστρο, δεν θα μπορούσε να πάρει ενεργό

μέρος στην επανάσταση του 1821. Συμβάλει, όμως, στον Αγώνα με κάθε τρόπο. Επίλεκτα μέλη της, μισούνται στη Φιλική Εταιρεία, με επικεφαλής τον Μητροπολίτη Αγάπιο. Όμως, το κίνημα που δημιουργήθηκε, προδόθηκε και οι μνημόνοι σ' αυτό συλλαμβάνονται, βασανίζονται και φυλακίζονται. Ροδίτες, σπουδαστές στην Ευρώπη, έμποροι της Αιγύπτου και όσοι έφυγαν από τη Ρόδο στην επαναστατημένη Ελλάδα, παίρνουν μέρος στην Επανάσταση ή βοηθούν οικονομικά τον Αγώνα. Διοικητής της Ρόδου τα χρόνια της

επανάστασης, (1822 – 1835), ήταν ο διαβόητος Μεχμέτ Σουκιούρμπεης, μπέης μουτεσαρίφης του σαντζακίου της Ρόδου, που η παράδοση περιγράφει ως τρομερό χριστιανομάχο, ανάλητο και τυραννικό. Είχε αντικαταστήσει τον φιλέλληνα Γιουσουφ Βέη, που μετατέθηκε στη Χίο με τον τίτλο του πασά. Θρυλείται μάλιστα ότι ο Σουκιούρμπεης καταγόταν από τη Μάνη και ότι ήταν γόνος της οικογένειας των Μαυρομιχαλαίων και αδελφός του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη.

Πρώτη απ' τα υπόλοιπα Δωδεκάνησα η Πά-

τρομος υψώνει τη σημαία της Επανάστασης με υποκίνηση του Πάτριου Πατριάρχη Αλεξανδρείας Θεόφιλου, ο οποίος κηρύχθηκε έκπτωτος για τη δράση του υπέρ του αγώνα. Τον Απρίλη του 1821, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ξεσπώνεται κι η Κάσος και θέτει στη διάθεση του Αγώνα το στόλο της. Τα μέχρι τότε εμπορικά καράβια οπλίζονται με κανόνια και αρχίζουν πολεμική δράση. Τα κασιώτικα καράβια πλέουν προς τη Ρόδο και αρχίζουν τον κανονιοβολισμό του φρουρίου της, προκαλώντας πανικό στους Οθωμανούς. Την

Κάσο ακολουθούν η Κάρπαθος, η Χάλκη, η Νίσυρος, η Σύμη, η Τήλος, η Κάλυμνος, η Λέρος, η Κως, το Καστελλόριζο, η Αστυπάλαια, όλα τα Δωδεκάνησα σπκώνουν τη σημαία της λευτεριάς και διώχνουν τις τουρκικές φρουρές. Την 11η Ιουλίου 1821, όμως, έγινε η μεγάλη σφαγή της Κω. 12.000 ήταν οι Τούρκοι του νησιού και 6.000 οι χριστιανοί. Οι Τούρκοι, όμως, έφεραν και 600 άτακτους οπλοφόρους και αυτοί άρχισαν τις αρπαγές, τους φόνους και τους βιασμούς.

Δερβενάκια και Χίος (1822)

Το 1822, η δεύτερη χρονιά της Επανάστασης, ξεκινά με το θάνατο του Αλή Πασά, τον οποίο ξεγέλασε και θανάτωσε μαζί με τους γιους του ο Χουρσίτ, που, από το Νοέμβριο του 1820, ήταν διορισμένος από την τουρκική κυβέρνηση γενικός πολιτικοστρατιωτικός διοικητής Πελοποννήσου.

Το 1822, ο Σουλτάνος Μαχμούτ ο 2ος (ανέβηκε στο σουλτανικό θώκο το 1808 και παρέμεινε σ' αυτόν μέχρι το 1839), ύστερα από τον πολυμέτωπο αγώνα σε όλο τον Ελληνικό χώρο, αποφασίζει, έναντι όρων, να ζητήσει τη βοήθεια του αντιβασιλέα της Αιγύπτου Μωχάμετ Άλυ. Παράλληλα, ένας στενός συνεργάτης του Σουλτάνου και επιτελάρχης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο Ρεΐζ Εφέντης, αποφασίζει να υλοποιήσει το σχέδιο που είχε βρει ως λύση για να καταπνίξει την ελληνική Επανάσταση. Ο τουρκικός στόλος θα απέκλειε τα νησιά και τα φρούρια καταστρέλλοντας τοπικά την Επανάσταση και ο Χουρσίτ θα προέλαυνε ως το Μοριά από δύο δρόμους: Ήπειρο – Μεσολόγγι – Πάτρα, Θεσσαλία – Ανατολική Ελλάδα – Πελοπόννησος.

Τις πρώτες ημέρες του 1822, ενώ ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης συνέχιζε την πολιορκία των Πατρών και η Μπουμπουλίνα τον αποκλεισμό του Ναυπλίου, ο Χουρσίτ νικά στα Στύρα της Εύβοιας τον Η. Μαυρομιχάλη (12/1) και ο Οδυσσεύς Ανδρούτσος πολιορκεί την Κάρυστο, αλλά δεν την κυριεύει, γιατί οι πολιτικοί («Άρειος Πάγος») τον ανακαλούν στη Ρούμελη. Στις 21 Ιανουαρίου, το Βουλευτικό με το νο 12/1822 προβούλεμα εγκρίνει να προμηθευτούν με εφόδια και οχυρώματα τα τρία φρούρια της Πελοποννήσου, του Νεοκάστρου, της Μονεμβασίας και της Τριπολιτσάς.

Λίγες μέρες αργότερα, στις 25.1.1822, η Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου, όρισε την Κόρινθο Έδρα της Προσωρινής Διοίκησης της Ελλάδας. Τα γραφεία της Διοίκησης και το Βουλευτικό εγκαταστάθηκαν στο μέγαρο του πρόκριτου Θεοκάρη Ρέντη. Λόγω ακριβώς της μετοικεσίας του στην Κόρινθο από τη νέα Επίδαυρο, το Βουλευτικό δεν είχε συνεδριάσει από τις 23 έως τις 30 του ίδιου μήνα και στις 31.01 ξεκίνησε ξανά τις εργασίες του με την παρουσία του Δημητρίου Υψηλάντη και την ανάληψη της προεδρίας του σώματος απ' αυτόν.

Στην Κόρινθο, λοιπόν, έγιναν και οι εγκαταστάσεις του πρώτου Νομισματοκοπείου, που έκοψε τα πρώτα μετάλλια του αγώνα,

καθώς και οι εγκαταστάσεις του πρώτου Εθνικού Τυπογραφείου που τύπωσε το πρώτο Σύνταγμα, τους Νόμους και τη Διακήρυξη της Εθνικής Ανεξαρτησίας της Ελλάδας που κοινοποιήθηκε στους πρόξενους των Δυνάμεων. Στην Κόρινθο, επίσης, καθιερώθηκε η εθνική σημαία, η οργάνωση των πρώτων Δικαστηρίων, η οργάνωση Τακτικού Στρατού (Νόμος αρ. 8/1.4.1822) και η συγκρότηση του Τάγματος των Φιλελλήνων (Νόμος αρ. 11/23.4.1822). Η Κόρινθος παρέμεινε έδρα της Προσωρινής Διοίκησης της Ελλάδας μέχρι το Μάιο του 1822, που εμφανίστηκε ο Δράμαλης με τη στρατιά του.

Δυστυχώς, όπως θα ιδούμε παρακάτω, η φύλαξη του κάστρου του Ακροκορίνθου ανατέθηκε στον άπειρο και ανάξιο Ιάκωβο Θεοδωρίδη ή «Αχιλλέα».

«Αχιλλέας. Εβάλατε και νέον αρχηγόν εις το φρούριον της Κόρθος, Αχιλλέα τον έλεγον, λογιώτατον κι ακούγοντας το όνομα Αχιλλέα, πετυχαίνετε ότι είναι εκείνος ο περίφημος Αχιλλέας. Και πολέμαγε το όνομα τους Τούρκους. Δεν πολεμάγει το όνομα ποτέ, πολεμάγει η αντρειά, ο πατριωτισμός, η αρετή!», θα σχολιάσει περιπαικτικά για το Θεοδωρίδη ο Μακρυγιάννης στα «Απομνημονεύματά» του.

Επειδή, σε πολλές περιπτώσεις, οι Έλληνες στρατιώτες και παράκουαν τους επικεφαλής τους και επιδίδονταν σε πλιάτσικα εις βάρος των ντόπιων πληθυσμών, ο Κολοκοτρώνης εκδίδει ημερήσια διαταγή, στις 13/2/1822. Σ' αυτήν, προειδοποιεί έναντι αυστηρής τιμωρίας όσους μέχρι τότε, μεταξύ άλλων, δεν υπάκουαν πρόθυμα τους ανωτέρους τους, έκαναν τα «στραβά μάτια» στις ατιμίες των στρατιωτών, έκλεβαν ζώα από τον πληθυσμό της περιοχής, μεθοκοπούσαν υπέρμετρα και έβγαζαν όπλα εναντίον των συναδέλφων τους.

Οι κοτζαμπάσπδες θέλουν, όμως, πάρουν τον έλεγχο στα χέρια τους, μολοντί η απειλή του Χουρσίτ πλησιάζει. Γι' αυτό, Κωλέττης και Μαυροκορδάτος επιδίδονται σε συκοφαντίες, προκειμένου να διασπάσουν τους στρατιωτικούς, αλλά η ραδιουργία, όπως γράφει ο Μακρυγιάννης, ξεσκεπάζεται, όταν Νικηταράς, Δ. Υψηλάντης και Οδυσσεύς Ανδρούτσος αποκαλύπτουν τι τους είχαν εξυφάνει.

Ο Νικηταράς, σημειωτέον, τιμούσε τον Οδυσσεύς Ανδρούτσο και πολεμούσαν μαζί τους Τούρκους στη Ρούμελη. Ο Νικηταράς δεν αγαπούσε τα λεφτά, ήταν πολύ φτωχός, αν και του δόθηκε πολλές φορές η ευκαιρία να πλουτίσει.

Ο Οδυσσεύς Ανδρούτσος ήταν πολύ αγαπητός από τους κατοίκους των επαρχιών που

διοικούσε. Από μαρτυρίες συναγωνιστών του γνωρίζουμε πως οι στρατιώτες του δεν κακομεταχειρίζονταν τους πολίτες και δεν ρήμαζαν το βιος τους. Έτσι, «θεοποιούσαν» τον Οδυσσεύς που φρόντιζε συνάμα και τους στρατιώτες του να έχουν όσα χρειαζόνταν για να πορεύονται.

Μέσα στο 1822 εκδηλώθηκε και η διαμάχη του Οδυσσεύς Ανδρούτσου με το διοικητικό όργανο της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος, τον Άρειο Πάγο. Η διαμάχη αυτή, μετά από κάποιο χρονικό διάστημα ύφεσης, θα πάρει μια νέα διάσταση με αφορμή τις εξελίξεις στο νησί της Εύβοιας. Η σημασία της Εύβοιας για την εξέλιξη των επαναστατικών επιχειρήσεων στην Ανατολική Χέρσο Ελλάδα υπήρξε μεγάλη. Πέρα από τη στρατηγική θέση της νήσου ως ασπίδας των παραλίων της Ανατολικής Στερεάς και ιδιαίτερα της επαρχίας Αττικής, δεν θα πρέπει να αγνοήσουμε και το σημαντικό ρόλο του νησιού στην εξασφάλιση των αναγκαίων για την επανάσταση στην Ανατολική Στερεά οικονομικών πόρων. Στον υποθετικό λογαριασμό εσόδων και εξόδων του 1823, η Εύβοια θα απέδιδε στο εθνικό ταμείο από τα εθνικά και ιδιόκτητα εισοδήματα το ποσό των 446.700 γροσίων, όταν για την ίδια χρονιά η Αθήνα προβλεπόταν να δώσει 302.000 γρόσια.

Από νωρίς ο Άρειος Πάγος κατάλαβε τη σημασία του νησιού για την οικονομική στήριξη του αγώνα, γι' αυτό πέρα από την ασφάλεια που θα τους παρέίχε, αποφασίστηκε η μεταφορά της έδρας του Αρείου Πάγου από τα Σάλωνα στην Εύριπο. Τον Απρίλιο του 1822 προσωρινή έδρα του Αρείου Πάγου έγινε το Ξηροχώρι στα βόρεια του νησιού. Ένα μήνα πριν η έδρα του Αρείου Πάγου ήταν στη Λιθάδα. Από τα διοικητικά αυτά κέντρα της Ευρίπου γινόταν η διεύθυνση των στρατιωτικών επιχειρήσεων της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος, με τον με πολιτική απόφαση διορισμό των οπλαρχηγών, που αποκτούσαν το δικαίωμα της στρατολογίας.

Από τους πρώτους μήνες της παρουσίας του στην Εύβοια, ο Άρειος Πάγος ενδιαφέρθηκε για την καταγραφή των εθνικών κτημάτων, από τους πόρους των οποίων ήλπιζε να επιτύχει την χρηματική επάρκεια του ταμείου του. Η σύσταση εφορειών στις επαρχίες απέβλεπε στην άμεση καταγραφή των περιουσιών και στην πρόβλεψη των χρηματικών εισροών από την εκτίμηση των κτημάτων, με σκοπό την επαρκή τροφοδοσία του στρατεύματος, την ικανοποίηση των μισθολογικών αναγκών και την αγορά των πολεμοφοδίων.

Στη Ρούμελη, λοιπόν, ο Δ. Υψηλάντης τίθε-

ται επικεφαλής πολεμικού συμβουλίου καπεταναίων και προτού κοντοσιμώσει η στρατιά του Χουρσίτ, σπεύδει κοντά στη Λαμία. Μαζί του, έχει 7.000 άντρες, ενώ Νικηταράς και Ανδρούτσος κτυπούν τη Λαμία. Όταν δέχεται πολυάριθμη τουρκική επίθεση, ο Ανδρούτσος τραυματίζεται βαριά και ζητά βοήθεια από τον «Άρειο Πάγο» να διεκπεραιωθεί στη Λοκρίδα. Επειδή του την αρνιούνται, περνά με δικά του μέσα και τότε οι κοτζαμπάσπδες τον φέγουν ως φυγόμαχο συνεργάτη των Τούρκων και άναντρο, ενώ λίγο αργότερα, όταν βγάζει από τη μέση δύο «μπράβους» του «Αρείου Πάγου», επικηρύσσεται με 5.000 γρόσια και ο στρατός στη Ρούμελη διαλύεται.

Σ' ό,τι αφορά την υπόλοιπη Ελλάδα, στο ξεκίνημα του 1822, οι μόνοι που αγωνίζονταν στην Ήπειρο ήταν οι ηρωικοί Σουλιώτες. Στα μέσα Μαΐου του 1822, ο τουρκικός στρατός υπό τον Χουρσίτ πασά εκστρατεύει εναντίον των Σουλιωτών, θα γνωρίσει την ήττα στις μάχες Ναβαρικού, Χωνίων και Κιάφας και θα αποσυρθεί. Κατόπιν, ας μεταφερθούμε στη δυτική Μακεδονία, η οποία ξεσπώνεται το χάραμα της νέας χρονιάς μ' επίκεντρο τη Νάουσα, παρά τα αυστηρά προληπτικά μέτρα, που είχε, ως διοικητής Θεσσαλονίκης, λάβει ο Εμπού Λουμπούτ. Το Γενάρη, λοιπόν, του 1822 οι οπλαρχηγοί Ζαφειράκης Θεοδοσίου (από τη Νάουσα), Καρατάσος (από τη Βέροια) και Γάτσος (από την Έδεσσα) συγκεντρώθηκαν μαζί με προκρίτους της περιοχής στο χωριό Δοβρά, κάπου ανάμεσα σε Βέροια και Νάουσα κι αποφάσισαν να μπουν στον Αγώνα και να δοκιμάσουν να καταλάβουν τη Βέροια και τη Νάουσα.

Στις 16/2/1822 το Βουλευτικό με το 38/1822 προβούλεμα αποφασίζει να διοριστούν φύλακες σε ξηρά και σε θάλασσα στη Βόρεια Πελοπόννησο, καθώς ο εχθρικός στόλος καταφτάνει στην Πάτρα και στις 19 του ίδιου μήνα, στη Νάουσα, εξουδετερώνεται η μικρή τουρκική φρουρά κι υψώνεται η σημαία της Επανάστασης, αλλά η απόπειρα του Γάτσου και του Καρατάσου να κάνουν το ίδιο, την επόμενη μέρα, στη Βέροια δε στέφθηκε με επιτυχία. Οχυρωμένοι οι τρεις οπλαρχηγοί, λίγες μέρες κατόπιν, στο ιστορικό μοναστήρι του Δοβρά απέκρουσαν και κατέφεραν καιρικές απώλειες στο στρατό του Κεχαγιάμπεη, που έστειλε εναντίον τους ο Εμπού Λουμπούτ, ο οποίος με πολύ στρατό πολιορκήσε τη Νάουσα για ένα μήνα σχεδόν (14/3 – 13/4/1822) και την κούρσεψε μέσα Απρίλη (16/4). Στις 17 του Απρίλη, οι πολιορκημένοι στον πύργο του Ζαφειράκη στη Νάουσα πραγματοποίησαν έξοδο, πολλοί άντρες βρήκαν τραγικό θάνατο,

Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, χάρη στη στρατηγική του ιδιοφυΐα και το Δράμαλη (1822) νίκησε και τον Ιμπραήμ (1825) δυσκόλεψε, σε ώρες δύσκολες για τον Αγώνα

σε κάποιους εξ αυτών και προσπάθησε να τους εμψυχώσει με φλογερά λόγια.

Ο Κολοκοτρώνης, όπως διαβάζουμε στην «Ιστορική Ανθολογία» του Γ. Βλαχογιάννη, είχε δικιά του σημαία και 200 διαλεκτούς άντρες για φρουρά του με τούμπανα και σάλπιγγες. Σημαιοφόρος του ήταν ένα πολύ γενναίο παλικάρι, ο Νικόλας ο Καραχάλιος.

Όμως, ο από 19.5.1822 φρούραρχος του Ακροκορίνθου, Αχιλλέας Θεοδωρίδης, δεν προέβαλε καμία αντίσταση στον εχθρό, αλλά, όταν είδε τα τούρκικα στρατεύματα στις 6.7.1822, πανικοβλήθηκε και το έβαλε στα πόδια. Ο Αχιλλέας Θεοδωρίδης, που ήταν ένας καλόγερος που είχε βαφτιστεί Ιάκωβος αλλά επονομαζόταν Αχιλλέας από τον ομηρικό ήρωα, είχε διορισθεί φρούραρχος, στις 19 Μαΐου και είχε αναλάβει και τη φρούρηση του Κιαμήςμπεη και του χαρεμιού του, εγκατέλειψε τη θέση του «αισχρώς» κατά τον Τρικούπη. Παντελώς ακατάλληλος για μια τόσο σοβαρή αποστολή, την υπεράσπιση της Κορίνθου και του Ακροκορίνθου, αργότερα έχασε τα λογικά του και αυτοκτόνησε έγκλειστος, όπως γράφει ο Σπύρος Μελάς, στη φυλακή όπου τον είχαν οι επαναστάτες ρίξει ως προδότη.

Πριν το σκάσει δειλός από την Κόρινθο ο Θεοδωρίδης, όμως, σε συμφωνία μαζί του, ο άλλοτε υπηρέτης του Κιαμήςμ, Δημήτρης Μπενάκης, ο υποφρούραρχος Διαμαντής Λάλακας και ο ηγούμενος της μονής Φανερωμένης, Παρθένιος Βλάχος, εκτελούν εν ψυχρώ τον Κιαμήςμ Μπέη στο δωμάτιο που τον κρατούσαν φυλακισμένο και που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως όμηρος, τράβηξε το φυτίλι που θα ανατίναζε την μπαρουταποθήκη και έφυγε με 150 άνδρες για την Επίδαυρο από την Τενεατική πύλη. Με τη δολοφονία του Κιαμήςμ είχε, όμως, αντίθετη γνώμη ο Υδραίος Δημ. Κριεζής, που εκείνες τις μέρες βρισκόταν εκεί.

Το κάστρο εγκατέλειψε, επίσης, και ο κοτζάμπασης Σωτ. Νοταράς, όταν είδε τον τουρκικό στρατό. Έτσι, ο Ακροκόρινθος, η μπαρουταποθήκη και ο θησαυρός του Κιαμήςμ, έμειναν δώρο στους Τούρκους του Δράμαλη, που στις 7 Ιούλη μπαίνει ελευθερωτής μέσα στον Ακροκόρινθο.

Του επιφυλάσσουν θερμή υποδοχή η χήρα και η μητέρα του Κιαμήςμ, ντυμένες με πολυτελέστατα πέπλα ανάμεσα σε πλούσια στολισμένες θεραπευίδες και του αποκαλύπτουν ένα πηγάδι με κρυμμένα 40.000 πουγκιά γεμάτα χρυσά νομίσματα. Για να τιμήσει τη χήρα του Κιαμήςμ Μπέη, την πανέμορφη Γκιούλ-Χανούμ ο Δράμαλης, την παντρεύτηκε πάνω στον Ακροκόρινθο με ανατολίτικη μεγαλοπρέπεια. Και για ικανοποίηση του χθεσινού της πένθους, αντί άλλου μνημείου στη μνήμη του δολοφονημένου συζύγου της, διέταξε κι έχτισαν ζωντανούς στα τείχη, τους καλύτερους Έλληνες που έφερνε αιχμάλωτους μαζί του από τη Ρούμελη, αλλά και κρέμασε κατωκέφαλα δύο ιερείς. Σε λίγες, όμως, μέρες, ο Τούρκος στρατάρχης βάζοντας στόχο την Τριπολιτσά, φεύγει από τον Ακροκόρινθο και φτάνει στο Άργος (12/7), ενώ στέλνει την εμπροσθοφυλακή στο Ναύπλιο, για να ενισχυθούν οι εκεί Τούρκοι υπερασπιστές της πόλης και να μην την παραδώσουν στους Έλληνες.

Ο Αχιλλέας Θεοδωρίδης, όπως είδαμε παραπάνω, εγκατέλειψε τη θέση του, «αισχρώς» κατά τον Τρικούπη. Λόγιος και απόλεμος ο Θεοδωρίδης, ακατάλληλος για τόσο σημαντική αποστολή, όπως ήταν η φύλαξη της στρατηγικής θέσεως του Ακροκορίνθου, συνελήφθη κατά κυβερνητική διαταγή στην Επίδαυρο, όπου είχε καταφύγει φεύγοντας από την Κόρινθο. Όταν, όμως, μεταφέρθηκε στην Ερμιόνη, αυτοκτόνησε περιφρονημένος από όλους.

Η κυβέρνηση των Ελλήνων, οι βουλευτές κι ανώτεροι διοικητικοί υπάλληλοι που έδρευαν στο Άργος, αφότου, στο μεταξύ, μεταφέρθηκε εκεί από την Κόρινθο η έδρα της κυβέρνησης, κατατρομαγμένοι ζήτησαν καταφύγιο σε πλοία μέσα στον Αργολικό κόλπο.

Ο Δ. Υψηλάντης, που είχε φτάσει στην επαναστατημένη Πελοπόννησο στις αρχές Ιουνίου 1821 κι από την πρώτη στιγμή τον περιστοιχίσαν Κολοκοτρώνης, Παπαφλέσσας, Αναγνωσταράς κ.α., είχε πάρει με το μέρος του το λαό και τους στρατιωτικούς δίνοντάς τους έτσι θάρρος τη δύσκολη τούτη ώρα συγκρουόμενος πολιτικά με τους προκρίτους, υπερασπιζόταν για αρκετές ημέρες το οχυρό φρούριο του Άργους, Λάρισα. Η αργοπορία των Τούρκων στο αργεϊτικό φρούριο είχε ως συνέπειες να εξαντληθούν τα τρόφιμά τους και, εφεξής, να μαστίζονται από δυσεντερία και – λόγω ανομβρίας και καλοκαιρινής ζέστης – από δίψα!

Ο δε Θ. Κολοκοτρώνης, φεύγοντας από την Πάτρα και φτάνοντας στην Τρίπολη (4/7), άρχισε να οργανώνεται κατά του Δράμαλη. Οχυρώθηκε, μάλιστα, στους Μύλους της Λέρνης, ένα παραθαλάσσιο αργεϊτικό χωριό, και ακολούθησε, από τις 7/7, την τακτική του Ρώσου αρχιστράτηγου Κουτουζόφ διατάζοντας να καούν όλη η σοδειά του αργολικού κάμπου και οι αποθήκες τροφίμων στην προσπάθειά του να φθείρει το Δράμαλη, που σκέφτεται το ενδεχόμενο να γυρίσει πίσω στην Κόρινθο, επειδή είχε ν' αντιμετωπίσει μεγάλο πρόβλημα επισιτισμού και ανεφοδιασμού. Σ' εκείνες τις καθοριστικές για το μέλλον της Επανάστασης στιγμές. Αναδεικνύεται, κατ' αυτόν τον τρόπο, η στρατηγική ιδιοφυΐα του Κολοκοτρώνη.

Ο Κολοκοτρώνης, καταλαμβάνοντας τα

στενά των Δερβενακίων (από Άργος προς Κόρινθο), πέτυχε καίριο πλήγμα στην εμπροσθοφυλακή του Τούρκου στρατάρχη που υποχωρούσε στις 26 Ιουλίου 1822 και την άλλη μέρα, η τουρκική συντριβή ολοκληρώθηκε στο στενό του Αγ. Σώστη από τους Νικητάρη, Παπαφλέσσα, Υψηλάντη, Τσόκλη κ.α. Ακόμα και στις 28 του Ιούλη όταν ο Δράμαλης με χαμένο, κυρίως, το ηθικό και πάμπολλες απώλειες σε υλικό και ψυχές θέλησε να περάσει με ό,τι τούχε απομείνει από το πλατύτερο στενό, το Αγιονόρι, οι Έλληνες του Κολοκοτρώνη του κατάφεραν άλλη μιαν τρομακτική ήττα. Έτσι, από τις 30.000 στρατιωτών και τους επίλεκτους αξιωματικούς που 'χε μαζί του ο Δράμαλης, λίγοι μαζί με τον ίδιο έφτασαν ως την Κόρινθο και περί του 3.500 κατέφυγαν στην Ακράτα Αχαΐα, απ' όπου τους πήραν τούρκικα καράβια.

Νωρίτερα, βέβαια, από αυτήν τη μεγάλη επιτυχία των ελληνικών στρατευμάτων, στις 4 Ιουλίου του 1822, μια πρόχειρα οργανωμένη εκστρατεία στην Ήπειρο είχε οδηγήσει σε μια σοβαρή ελληνική ήττα, στη μάχη του Πέτα. Παρά την αυτοθυσία πολλών φιλελλήνων που συμμετείχαν στην υπό τον απειροπόλεμο Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο επιχείρηση, ο σκοπός της, να σωθεί το Σούλι, ματαιώθηκε. Και όχι μόνον αυτό, η ήττα στάθηκε σημαντική τη δεδομένη χρονική περίοδο, καθώς «διατήρησε – κατά τον Κ. Βακαλόπουλο – έκρυθμη την κατάσταση στη δυτική Στερεά Ελλάδα και όξυνε τις αντιθέσεις πολιτικών και στρατιωτικών». Η καταστροφή των ελληνικών στρατευμάτων στο Πέτα σήμανε και το τέλος κάθε ελπίδας σωτηρίας για το Σούλι.

Επίσης, η ήττα στο Πέτα από τον εξωμότη, αλλαξοπιστήσαντα Τούρκο στρατηγό Μεχμέτ Ρεσίτ πασά ή Κιουταχή επέτρεψε στους Τούρκους να κατεβούν με άνεση – μετά τη συνθηκολόγηση και παράδοση του Σουλίου σε αυτούς (28/7/1822) και την αναγκαστική μετοίκηση των Σουλιωτών στα Εφτάνησα – νοτιότερα μέχρι το Μεσολόγγι, το οποίο – επειδή ήθελαν να προελάσουν στην Πελοπόννησο – θα πολιορκήσουν (25 Οκτωβρίου – 31 Δεκέμβρη του 1822, κόντρα στην αντίσταση των Αλ. Μαυροκορδάτου – Μ. Μπότσαρη) δίχως επιτυχία, λόγω χειμώνα, έλλειψης τροφών, μα και εξαιτίας ασυμμετρίας των πασάδων τους (οι στρατηγοί Ομέρ Βρυώνης & Κιουταχής και ο ναύαρχος Γιουσουφ). Θα δώσουν, επομένως, έτσι αφορμή για αναζωπύρωση των επαναστατικών πυρήνων στην Αιτωλοακαρνανία.

Τέλη Οκτωβρίου του 1822, τα λείψανα της στρατιάς του Δράμαλη γνώρισαν νέες ήττες στην Πελοπόννησο, μεταξύ Πάτρας και Κορίνθου. Από τη στενοχώρια του ο Δράμαλης πεθαίνει (28/10/1822) και – αφού η τουρκική φρουρά στο Ναύπλιο συνθηκολογεί με τους Έλληνες πούχουν κυριέψει το Παλαμίδι (30/11 – 3/12/1822) – προς το τέλος της ίδιας χρονιάς, ο Χουρσίτ, που για λόγους προσωπικής αντιζηλίας, είχε αδιαφορήσει να τον βοηθήσει, φοβήθηκε τη Σουλτανική οργή κι αυτοκτονεί. Ό,τι απέμεινε από το στρατό του Δράμαλη επιβίβαστηκε σε πλοία του Γιουσουφ αγά της Πάτρας και σώθηκε. Ο Χουρσίτ, προς βοήθεια του Δράμαλη, είχε στείλει το Μεχμέτ πασά, ο οποίος νικά τον αρχιστράτηγο της

ανατολικής Ελλάδας Οδυσσέα Ανδρούτσο στην Άμφισσα. Ο Ανδρούτσος, γλιτώνοντας από του Χάρου τα δόντια, θα βρεθεί στην Αράχοβα, όπου θ' αρχίσει μυστικές πλιν απατηλές διαπραγματεύσεις με τις τουρκικές αρχές και με αυτόν τον τρόπο κωλυσιέργησε όσο μπορούσε την πορεία του Κιοσέ Μεχμέτ.

Ας μεταφερθούμε και στην Κρήτη, για να δούμε τι συνέβη στη μεγαλόνησο στο δεύτερο χρόνο της Επανάστασης. Ενώ από 20/3 – 14/4/1822 στην Κρήτη έρχεται και βρίσκεται ηρωικό θάνατο στην επιχείρηση εναντίον της πόλης του Ρεθύμνου ο Κορσικανός στρατιωτικός Ιωσήφ Βαλέστρας, στις 5/4 διορίζεται από το Εκτελεστικό ως «οργανιστής» της Κρήτης ο Πέτρος Ομηρίδης Σκυλίτσος με οδηγίες στις αποσκευές του από τον υπουργό εσωτερικών και την ίδια μέρα ο Αφεντούλης ως Γενικός Έπαρχος του νησιού. Έναν μήνα μετά, στις 11 – 21 Μάρτ, συγκαλείται στους Αρμένους Αποκορώνου Χανίων, υπό την προεδρία του Σκυλίτσου, Γενική Συνέλευση των Κρητικών, όπου εκδίδεται επαναστατική προκήρυξη και ψηφίζονται σχέδιο συντάγματος («Προσωρινή Πολιτεία της νήσου Κρήτης») και σχέδιο για αποκεντρωμένη διοικητική διαίρεση της νήσου («Σχέδιον Προσωρινής Διοικήσεως της νήσου Κρήτης» με 4 μεγάλες επαρχίες – διαμερίσματα, εξ ων καθένα χωρίζεται σε τμήματα και κοινότητες), ενώ η κεντρική διοίκηση θα ασκείται από τον Έπαρχο και τη Γενική Καγκελαρία. Η Γενική Καγκελαρία θα απαρτιστεί από ένα γενικό γραμματέα και 5 φροντιστές (αστυνομίας, οικονομίας, δικαιοσύνης, πολέμου και θαλάσσης), που διορίστηκαν από τη γενική συνέλευση τη μέρα που ανακηρύχτηκε και ο Αφεντούλης γενικός έπαρχος, μια μέρα έπειτα από την επικύρωση του προσωρινού πολιτεύματος του νησιού. Το πιο σημαντικό στους Αρμένους είναι ότι τόσο το Σύνταγμα όσο και ο διοικητικός «χάρτης» της Κρήτης φαίνεται να έχουν ως πρότυπα τις αποφάσεις της Εθνοσυνέλευσης της Επιδαύρου.

Πριν προχωρήσουμε, να σημειωθεί ότι ο Βαλέστρας, λόγω της εμπειρίας του, είχε, νωρίτερα, επιλεγεί ανάμεσα στους φιλέλληνες εθελοντές από το Δ. Υψηλάντη για «προγυμναστή στρατιωτικός». Και μάλιστα, ο Κορσικανός αξιωματικός, από τον Ιούνιο του 1821 και μέχρι την κάθοδό του στην Κρήτη, θα αναλάβει την οργάνωση στρατιωτικής μονάδας εκπαιδευμένης σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα.

Στις 28, όμως, του ίδιου μήνα, κατόπιν της συμφωνίας του Σουλτάνου και του Μωχάμετ Άλυ και της κατά τα τέλη του Απρίλη επίθεσης των Κρητικών στο φρούριο των Χανίων, 10.000 Αιγύπτιοι στρατιώτες και 5.000 ιππείς αποβιβάστηκαν στη Σούδα Χανίων υπό την αρχηγία του Χασάν Πασά. Πάντως, κι ο Αφεντούλης σε γράμμα του (28/5/1822) προς τους Κρητικούς οπλαρχηγούς κι ο Ομηρίδης, σε επιστολή τους (29/5/1822) προς τον υπουργό εσωτερικών και πολέμου, Ιωάννη Κωλέττη, δεν έδειχναν να υπολογίζουν τον ξενόφερτο στρατό ως κίνδυνο κατά της Επανάστασης. Εν τέλει, ενώ ο Ομηρίδης έφυγε από την Κρήτη, όταν μαθεύτηκε ο αιγυπτιακός ερχομός, μόλις στις 2/6/1822, ο Αφεντούλης, ξαναγράφοντας στην κυβέρνηση και μάλιστα στον υπεργουvernό Κωλέττη, τονίζει πόσο επικίνδυνη για την Κρήτη θα απέβαινε η αιγυπτιακή παρουσία και ζητά βοήθεια σε όπλα και εφόδια!

Απεσταλμένοι των Κρητικών είχαν ζητήσει επανειλημμένα «μπαρούτια, μολύβια, άρματα» από την Επαναστατική Αρχή στην Πελοπόννησο. Μέχρι τον Απρίλη του 1822, δεν είχαν λάβει καμιά βοήθεια. Μόνο μεμονωμένοι πατριώτες από διάφορα νησιά ήρθαν εθελοντές στην Κρήτη και λίγοι Ευρωπαίοι Φιλέλληνες. Μόνο τον Ιούλιο του 1822 έφθασαν στην Κρήτη 900 όπλα, με χρήματα του Ιωάννη Βαρβάκη.

Και ενώ, λοιπόν, η Επανάσταση των Κρητικών κινδυνεύει σοβαρά το καλοκαίρι του 1822, ο Χασάν στέλνει τον επίσκοπο Κυδωνίας να ζητήσει από τους επαναστάτες να παραδώσουν τα όπλα (4/7/1822), ενώ κι ο ίδιος ο Πασάς καλούσε τους Κρητικούς να παραδοθούν στο «φιλήνθρωπο» Μωχάμετ Άλυ, τάζοντάς τους πως η έκτοτε διακυβέρνησή τους θα είναι αγαθή και δίκαιη. Οι Χανιώτηδες οπλαρχηγοί Χάληδες απάντησαν, εξ ονόματος όλου του νησιού, ότι η απόφασή τους είναι σταθερή να συνεχιστεί η Επανάσταση, έως ότου ή πεθάνουν με τα όπλα τους όλοι οι Κρητικοί αγωνιζόμενοι για τη λευτεριά της Κρήτης ή απαλλαχτούν από τη φριχτή τουρκική τυραννία. Από 1 Αυγούστου, ο Χασάν εφορμά και τους επόμενους μήνες έως το τέλος της χρονιάς, οι Τουρκοαιγυπτιακές δυνάμεις του νησιού εξαπλώθηκαν παντού, από τα Χανιά έως το Οροπέδιο Λασιθίου, και έπνιξαν την Επανάσταση των Κρητικών στο αίμα, παρά τις εκκλήσεις του Αφεντούλη για επείγουσα βοή-

θεια (15/8/1822, γράμμα προς υπουργό πολέμου, Ι. Κωλέττη).

Ένα χρόνο μετά το διορισμό του, ο Αφεντούλης, ο οποίος, στις 28/8/1822, γράφει στον Κωλέττη ότι θα φύγει από την Κρήτη και θα έρθει στην Πελοπόννησο για να ζητήσει βοήθεια και του ζητά να στείλει διαταγή στους Κρητικούς να σέβονται τον Έπαρχό τους και την πολιτικοστρατιωτική ηγεσία, κατηγορήθηκε (15/11/1822) από τους Κρητικούς, αν και τους είχε ειδοποιήσει για το περιεχόμενο του γράμματός του από τις 9/7, ως «κλέφτης και ταραχοποιός» καθαίρεται. Είχαν προηγηθεί και αποτυχημένες στρατιωτικές επιχειρήσεις των Ελλήνων κατά του τουρκοαιγυπτιακού στρατού ανά το νησί και υποταγή, μεταξύ άλλων, του Λασιθίου.

Αρχές του φθινοπώρου εκείνης της χρονιάς, πάντως, στις 20 του Σεπτεμβρίου, ο τούρκικος στόλος φέρνει 3.000 στρατό στην Κρήτη. Από αυτούς όσοι γλίτωσαν από τα πυρά και τις επιθέσεις των Κρητικών επαναστατών αναγκάστηκαν να φύγουν από τη μεγαλόνησο στις 18/10.

Αφού ο λόγος γίνεται για την Κρήτη του 1822, αξίζει ξεχωριστή μνεία και το ότι τον Μάρτιο της χρονιάς αυτής οι λόγιοι σύμβουλοι της Αρμοστείας του Μιχαήλ Αφεντούλη ξαναθυμήθηκαν την αρχαία ονομασία του επινείου της Κνωσσού, που, κατά τους αρχαίους γεωγράφους, λεγόταν Ηράκλειο και βρισκόταν απέναντι από τη νήσο Δία. Έτσι, πήραν την απόφαση να μετονομάσουν το πιο μεγάλο αστικό κέντρο της Κρήτης στο ανατολικό μέρος του νησιού, που μέχρι τότε λεγόταν Μεγάλο Κάστρο και επί ενετοκρατίας Κάντια και επί Βυζαντινών Χάνδαξ.

Το 1822, όμως, έχουμε και σημαντικές ναυτικές επιχειρήσεις για τον ελληνικό πολεμικό στόλο, είτε με τη μορφή εφοδιασμού των δυνάμεων της στεριάς, είτε με την παρεμπόδιση του τουρκικού, όπως σχεδίαζε το επιτελείο του Σουλτάνου, να μεταφέρει υλικό κι ενισχύσεις, είτε στην από θαλάσσης πολιορκία παράλιων φρουριών.

Στις 30 Μαρτίου, όμως, ο καπουδάν Καρά Αλής, αφού βομβάρδισε τη Χίο, που είχε επαναστατήσει, παρά την αντίδραση των ντόπιων κοτζαμπάσπδων, στις 10 του Μάρτη της ίδιας χρονιάς με τον Λυκούργο Λογοθέτη από τη Σάμο και το Χιώτη Αντ. Μπουρνιά, κατέπνιξε την εξέγερση με πρωτοφανούς αγριότητες ωμότητα εις βάρος του άμαχου πληθυσμού

(23.000 Χιώτες κατασφάχτηκαν, 47.000 αιμαλωτίστηκαν και πουλήθηκαν σε σκλαβοπάζαρη της Ανατολής και μόνο 30.000 από τους κατοίκους της Χίου σώθηκαν, βρίσκοντας καταφύγιο στα βουνά της νήσου!). Σημαντική, επίσης, υπήρξε η συμμετοχή των Εβραίων στην καταστροφή της Χίου, την οποία οι ίδιοι παρασκηνιακά υποκίνησαν, στοχεύοντας να επιδοθούν στην λεηλασία των πλούσιων εργασιών του νησιού. Η θηριώδης τραγωδία της Χίου εγείρει τη διεθνή κατακραυγή εναντίον των Τούρκων και γεννά συμπάθεια προς τον ελληνικό Αγώνα.

Ο Β. Ουγκώ, για να καταδικάσει την τουρκική θηριωδία στη Χίο, έγραψε το ποίημά του «Ελληνόπουλο», ο Ανδρέας Κάλβος με πόνο στην ψυχή την «Ωδή εις Χίον». Τέλος, και ο μεγάλος Γάλλος ζωγράφος Ντελακρούα σ' έναν από τους πίνακες του αναπαρέστησε τη φρίκη από τις σφαγές της Χίου.

Η ελληνική «απάντηση», όμως, ήρθε σύντομα, όταν το βράδυ 7 προς 8 Ιούνη του 1822 ο Κωνσταντίνος Κανάρης κι ο Πιπίνος πυρπόλησαν την τουρκική ναυαρχίδα, που ήταν αραγμένη στο λιμάνι της Χίου. Ο Καρά Αλής υπέκυψε γρήγορα στα τραύματά του, ενώ 2.000 Τούρκοι βρήκαν τραγικό θάνατο εκείνο το βράδυ, σε «αντίποινα» για τον «εξεκλήρισμα» της Χίου.

Με το κατόρθωμα αυτό, που φέρει κυρίως την υπογραφή του Κ. Κανάρη, οι Τούρκοι φοβήθηκαν προς το παρόν και γύρισαν στον Ελλήσοποντο όπου παρέμειναν για δυο χρόνια κι έτσι οι Έλληνες εξασφαλίζουν τη θαλάσσια κυριαρχία στα αιγαιοπελαγίτικα νησιά. Το Σεπτέμβριο, μάλιστα, της ίδιας χρονιάς (8/9/1822), ο Α. Μιαούλης καταναυμαχεί τουρκικά πλοία κοντά στις Σπέτσες, αποτρέποντας τον ανεφοδιασμό των πολιορκούμενων Τούρκων του Ναυπλίου. Και κάθε φορά που έβγαινε ο τουρκικός στόλος προς την Ελλάδα, πάντοτε, εφεξής, έτρεμε τα πυρπολικά.

Τέλος, η αποκατάσταση του Οδυσσέα Ανδρούτσου στην αρχιστρατηγία από τη Διοίκηση στις 3 Δεκεμβρίου 1822, που διαφαινόταν ήδη από τον Ιούνιο, όταν η Διοίκηση τον χρησιμοποίησε ξανά σε ενεργό ρόλο στο στρατό για την αντιμετώπιση του Δράμαλη, υπήρξε μια ενέργεια που μπορεί να χάσει της υποστήριξης των οπλαρχηγών της Ανατολικής Στερεάς, όμως, δεν είχε την έγκριση των προεστών και ιδιαίτερα των ακόμη ενεργών αρεοπαγιτών της Εύβοιας.

Η παλικαρία του Μπότσαρη (1823)

Οι πολεμικές επιχειρήσεις του τρίτου χρόνου της Επανάστασης (1823) ήταν περιορισμένες κι όχι σπουδαίες. Κι οι δυο αντίπαλοι είχαν σοβαρά προβλήματα ν' αντιπαλέψουν.

Η μεν Τουρκία είχε οικονομικά προβλήματα, πόλεμο κατά της Περσίας και Επανάσταση των γενίτσων, οι δε Έλληνες, αφού μεταφέρουν την πρωτεύουσα και την έδρα της κυβέρνησής τους στο Ναύπλιο (8/1/1823), αντιθέσεις πολιτικών και στρατιωτικών, επίσης τις φιλονικίες των οπλαρχηγών, που είχαν παραλύσει το στρατό, αλλά και τη δυσάρεσκεια προς το Μαυροκορδάτο

και τους συν αυτώ.

Τον Απρίλη του 1823, ο Χριστόφορος Περραιβός, άλλοτε συνεργάτης του Ρήγα Φεραίου, διορίστηκε από το Εκτελεστικό υπουργός πολέμου. Επί υπουργίας του, στις 20/9/1823, οι κάτοικοι της Σκιάθου παραπονέθηκαν για τις καταπίεσεις από τα στρατεύματα που είχαν καταφύγει στο νησί ύστερα από την καταστολή του ξεσκωμού στον Όλυμπο και τη Θεσσαλία. Έγινε σύσκεψη των καπεταναίων στην καγκελαρία. Ήταν γύρω στους 2.000 και ύστερα από τη διαπεραίωσή τους στη Σκιάθο έγιναν η μάλιστα του νησιού. Ληλατούσαν τα μαγαζιά, λήστευαν τους κατοίκους, άρπαζαν τη σοδειά.

Οι Σκιαθίτες τότε κατέφυγαν σ' ένα μικρό φρούριο, στην κορυφή του λόφου εγκαταλείποντας τα σπίτια τους στο έλεος των στρατιωτών. Εγκαταστάθηκαν και εκείνοι σαν νοικοκυραίοι και δεν ήθελαν να φύγουν από το νησί, για να πάρουν μέρος στον Αγώνα. Αρχηγοί τους ήταν οι Καρατάσος, Βίνος, Λιακόπουλος, Βελέντζας, Βασδέκης και Γούλας. Τότε, ο Περραιβός, ως υπουργός πολέμου, ήρθε στη Σκιάθο από το Μοριά με πολεμοφόδια. Οι καπεταναίοι δέχτηκαν να μπαρκάρουν τα στρατεύματα, εάν φυσικά θελήσουν. Αλλά τα πληρώματα των καραβιών αρνήθηκαν με επιμονή να τους παραλάβουν.

Τον ίδιο χρόνο (1823), παρά τα προβλή-

ματά τους, οι Τούρκοι προσπάθησαν, για μια ακόμη φορά, να εισβάλουν στην Πελοπόννησο. Βαδίζοντας μέσω δυτικής και ανατολικής Ελλάδας θα συναντιόνταν στη Ναύπακτο, όπου τους περίμεναν πλοία να τους περάσουν απέναντι. Δυστυχώς γι' αυτούς, ο λοιμός κι οι στερήσεις ανάγκασαν τον τουρκικό στρατό, που 'χε κινούμενος στην ανατολική Ελλάδα προωθηθεί γρήγορα ως την Αττική, να επιστρέψει εσπευσμένα στη Λαμία.

Στη δυτική Ελλάδα, όμως, τα πράγματα ήταν δυσάρεστα για τους Έλληνες, καθώς Τουρκαλβανοί μ' αρχηγούς τον Ομέρ Βρυώνη και το Μουσταφάμπεη (ή Μουσταφή της Σκόδρας) κινούνταν από Αμφιλοχία

4.000 υπό τον πρώτο και από τα Άγραφα 8.000 με το δεύτερο, έχοντας στόχο να ενωθούν μπροστά στο Μεσολόγγι, που ήδη είχε αποκλειστεί από τον τουρκικό στόλο. Ο γνωστός για την ανιδιοτελή φιλοπατρία και τη μεγαλοψυχία του Σουλιώτης οπλαρχηγός Μάρκος Μπότσαρης, όμως, στις 19 Ιανουαρίου του 1823, είχε γράψει στους καπεταναίους, ότι προσφέρεται να παραιτηθεί από το αξίωμά του, αν αυτό θα συντελούσε στο καλό της πατρίδας. Τι είχε γίνει; Ο αναπληρωτής του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, έπαρχου στην περιοχή της Αιτωλίας και Ακαρνανίας, Κ. Μεταξάς, θέλοντας να συμφιλιώσει τους καπεταναίους για την αντιμετώπιση της νέας τουρκικής απειλής, μοιράζει αφειδώς βαθμούς στρατηγίας. Αρχές Ιουλίου, τους συγκαλεί σε μια συμφιλιωτική σύσκεψη στα Κερασσοβίτικα Καλύβια, όπου και τους όρισε και τις θέσεις τους. Τους Μάρκο Μπότσαρη, Γεώργιο Καραϊσκάκη, Κίτσο Τζαβέλα και Γιαννάκη Γιολλάση, με δύναμη 4.000 πολεμιστές, τους τοποθετεί στο Καρπενήσι.

Ο Μ. Μπότσαρης, λίγο μετά, από την Ακαρνανία όπου βρίσκεται, στέλνει μήνυμα στους καπεταναίους, που, ανήμποροι και τρομοκρατημένοι να αντισταθούν στις χιλιάδες των τουρκαλβανών, λουφάζουν στα βουνά του Καρπενησίου. Από εκεί, μέσω Μεσολογγίου, αναχωρεί κρυφά και συναντιέται με όσους διαφωνούσαν με το βαθμό του. Στη συνάντηση αυτή, ο Μάρκος, τόνισε την ανάγκη για ομόνοια και συμφιλίωση και δίνοντας πρώτος το παράδειγμα, σκίζει το δίπλωμα του στρατηγού λέγοντας: «Όποιος είναι άξιος, παίρνει του στρατηγού το δίπλωμα από το Σκόντρα Πασά».

Έπειτα, εφοδιάζεται με πυρομαχικά και έχοντας μαζί του 1.250 πολεμιστές, εκ των οποίων οι 400 ήταν Σουλιώτες, φτάνει στο Μικρό Χωριό. Ο Μάρκος, έκτοτε, ως σκοπό του είχε να χτυπήσει το στρατό του Μουσταή στο Καρπενήσι. Δεν έβρισκε, όμως, ανταπόκριση από τους Ρουμελιώτες οπλαρχηγούς, λόγω της έχθρας που χώριζε αυτούς και τους Σουλιώτες. Ο Καραϊσκάκης, ήταν «στα μαχαίρια» με τους Σουλιώτες εξαιτίας προεπαναστατικών διενέξεων μεταξύ τους στα Άγραφα. Εκτός από τους Τζαβελαιούς με τους οποίους συμφιλιώθηκε, το μίσος του για τους Μποτσαραίους δεν έσβηνε.

Μόνον το Μάρκο αναγνώριζε ως ίσο, γενναίο πολεμιστή και άνθρωπο. Και μάλιστα, έχουμε επιστολή του Καραϊσκάκη, που έγραφε στις 16/5/1823, από την Κερασιά Αγράφων, στον Μάρκο Μπότσαρη, που τότε ήταν στα Γουριά, για την τραγική κατάσταση των στερημένων τροφή και βόλια και περικυκλωμένων από παντού, αγωνιστών στα Άγραφα, στη Λάρισα, στα Τρίκαλα, στο Καρπενήσι, στο Μεσολόγγι.

Ο Μάρκος Μπότσαρης, τότε, αφήνοντας κατά μέρος τις έριδες του ελληνικού στρατοπέδου, προσέβαλε με 350 Σουλιώτες την εμπροσθοφυλακή του Μουσταή, στο Κεφαλόβρυσο, κοντά στο Καρπενήσι. Ήταν οι μέρες που άρρωστος από φυματίωση ο Καραϊσκάκης απαντά στους Τούρκους πως φοβάται να προσκυνήσει και θα μείνει πιστός στο ντοβλέτι, αλλά δεν τα κατάφερε και,

Η παλικαριά του Μάρκου Μπότσαρη του έδωσε ξεχωριστή θέση ανάμεσα στους αγωνιστές της Επανάστασης (Αύγουστος 1823)

απογοητευμένος από τη δική του των καπεταναίων και βλέποντας τους συντρόφους του να τον εγκαταλείπουν, αποσύρεται στο μοναστήρι του Προυσού.

Η επίθεση, όμως, κατά του τουρκικού αποσπάσματος, που είχε επικεφαλής τον Τζελενδλίμπεη, βάσει σχεδίου του Μ. Μπότσαρη και όσων έσπευσαν στο πλευρό του, έγινε στις 9 Αυγούστου 1823 και μέσα στο γενικό χαμό βρίσκει ηρωικό θάνατο ο Μάρκος Μπότσαρης, που θα θαφτεί στο Μεσολόγγι μέσα σε γενικό πένθος. Τραγική ειρωνεία, μέσα σε χαμό στο Φάληρο θα βρει το θάνατο και ο Γ. Καραϊσκάκης, ο οποίος στα 1821 είχε πρώτη φορά ανταμώσει το Μάρκο Μπότσαρη και αργότερα (1826) έλεγε ότι δεν είχε γνωρίσει ποτέ γενναιότερο άνθρωπο. «Ήταν τρανός. Είχε νου που δεν είχε άλλος, είχε καρδιά λιονταριού και γνώμη δίκια σαν του Χριστού. Ούτε το δάχτυλό του δεν του φτάνουμε».

Η μάχη με τους Τούρκους, ο θάνατος του Μάρκου Μπότσαρη στο Κεφαλόβρυσο και η κηδεία του στο Μεσολόγγι ενέπνευσαν τον Αθανάσιο Ιατρίδη, που περί το 1830 μας χάρισε σχετικές μελανογραφίες, οι οποίες φυλάσσονται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο. Στο ίδιο Μουσείο, επίσης, φυλάσσονται και αποτελούν σημαντικές «έμμεσες πηγές» για τον Αγώνα του 1821 καριοφίλια, γιαταγάνια, πιστόλες και παλάσκες που ανήκουν σε επώνυμους ήρωες της Επανάστασης (π.χ. Γ. Καραϊσκάκης, Β. Μαυροβουνιώτης, Γ. Σισίνης, Ι. Δυοβουνιώτης, Π. Πανουργιάς, Νικηταράς, και άλλοι από Κρήτη, Ήπειρο, Ρούμελη, Μακεδονία και Κύπρο) και η πολεμική εξάρτυση (περικεφαλαία, επωμίδες, ασημένιος θώρακας) του Θ. Κολοκοτρώνη

Λίγο, πάντως, μετά τον ηρωικό θάνατο του Μ. Μπότσαρη, η παλικαρία θυσία του Ζυγούρη Τζαβέλα στη μάχη της Καλιακούδας προσπάθησε, μάταια, να αναχαιτίσει το Μουσταή, που, σκορπώντας φόβο και τρόμο σε όλη την Αιτωλοακαρνανία, πλέον κινούσε για το Μεσολόγγι, το οποίο άντεχε ακόμη, παρά το θαλάσσιο αποκλεισμό του από τουρκικά πλοία.

Ενώ ο τουρκικός στόλος υπό το Χοσρέφ Μεχμέτ θα παραμείνει στην Πάτρα μέχρι τις 25 Αυγούστου, αποβίβασε, μέσα στο 1823, και 10.000 άντρες στην Κρήτη, για να ενι-

σχυθούν οι δυνάμεις του νησιού. Σχετικά με τη μεγαλόνησο, ας σημειωθεί ότι, από το Νοέμβριο του 1822, είχε αποφασιστεί, κατόπιν αίτησης των Κρητικών αντιπροσώπων στην ελληνική κυβέρνηση, η αντικατάσταση του Αφεντούλη από τον έμπειρο Υδραίο Ναύαρχο Μανόλη Τομπάζη, που διορίστηκε, στις 23/4/1823, καθ' υπόδειξη του Ιωάννη Κωλέττη και ως Αρμοστής στην Κρήτη έφτασε, επικεφαλής 1200 αντρών και στους οποίους ως διοικητής πυροβολικού κατέληξε και ο Άγγλος Φραγκίσκος Α. Άστιγξ, μόλις στις 22 Μαΐου του ίδιου χρόνου, με στιδήποτε αρνητικό για τους Κρητικούς επαναστάτες μπορεί να σημαίνει η αργοπορία του. Νωρίτερα, στην Πρωτομαγιά, το Εκτελεστικό γράφει στο Βουλευτικό ότι συναινεί στο διορισμό του Τομπάζη ως Αρμοστή της Κρήτης και στη θέση των δύο παρ' αυτά συμβούλων προτείνει τον Δρόσο Μανσόλα και το Στέφανο Κανέλλο. Μετά τον πρόωρο θάνατο του Κανέλλου, το Βουλευτικό, στις 10/5/1823, δεν θα εγκρίνει το διορισμό του Ν. Καλλέργη ως συμβούλου του Τομπάζη στην Κρήτη.

Λίγες μονάχα ημέρες, πάντως, πριν την κάθοδο του Τομπάζη, στα μέσα Απριλίου του 1823 (15/4), έχουμε γράμμα των Κρητικών προς τη Εθνοσυνέλευση του Άστρους να τους βοηθήσει να συνάψουν δάνειο, είτε εξωτερικό, είτε εσωτερικό, για απελευθέρωση και εκπόρθση των φρουριών του νησιού. Προς τούτο, ζητά από τη Συνέλευση να ορίσει τα εθνικά κτήματα που θα υποθηκευτούν για τη σύναψη του δανείου.

Με την έλευση του Μανόλη Τομπάζη στην Κρήτη, ο Αφεντούλης, που ήταν στη φυλακή από το Νοέμβριο του 1822, αποφυλακίζεται και φεύγει εκτός Κρήτης. Η καθαίρεση και η φυλάκιση του Αφεντούλη ίσως σχετίζεται και με αλληλογραφία του με το Χασάν πασά, η οποία βρέθηκε και αποκαλύπτει τις προθέσεις του να παραδώσει τα Σφακιά στους Τούρκους και ν' ανταμειφθεί με κάποιο πασαλίκι από τον Μωχάμετ Άλυ της Αιγύπτου!

Το Φλεβάρη του 1823, όμως, μετά την καταστροφή του Οροπεδίου Λασιθίου στην Κρήτη, είχε συμβεί ένα τραγικό επεισόδιο: Στο σπήλαιο της Μιλάτου στο Μεραμπέλλο Λασιθίου, είχαν βρει φοβισμένοι καταφύγιο 2000 άμαχοι, γέροι και γυναίκοπαιδα, με ελάχιστους οπλοφόρους. Ο αιγυπτιακός πολιορκητής το σπήλαιο επί 15 μέρες, κανείς δεν μπορούσε να βοηθήσει τους πολιορκημένους, ώσπου στα μέσα Φλεβάρη, αποκαμωμένοι από τη δίψα και χωρίς ελπίδα για βοήθεια και σωτηρία από κάπου, οι έγκλειστοι παραδόθηκαν στους πολιορκητές, που κατέσφαξαν αρκετούς επιτόπια και τους άλλους πούλησαν ως σκλάβους.

Αφού στις 21/3 της ίδιας χρονιάς πεθαίνει ο Χερίφ πασάς που θεωρείται ως αίτιος της σφαγής των Κρητικών ιεραρχών το 1821, στις 5 του Ιούνη, την ίδια μέρα που φτάνει ο αλγερινός στόλος στο νησί, βρισκόμενος στο Καστέλι Πεδιάδος Ηρακλείου, ο Χασάν Πασάς πέφτει από το άλογό του και βρίσκει το θάνατο και τα νηία της μεγαλονήσου αναλαμβάνει ο Αλβανός Χουσεΐν, ο οποίος θα εκμεταλλευτεί, τους επόμενους μήνες, κατά τον καλύτερο τρόπο για τις τουρκοαιγυπτια-

κές δυνάμεις το ότι οι πολιτικές έριδες των Ελλήνων και οι συνεπακόλουθές τους εμφύλιες διαμάχες δεν τους άφησαν να βοηθήσουν την Κρήτη.

Στις 17 του Ιούνη, θα καταφτάσει στο νησί και αιγυπτιακός στόλος. Μαζί του, όπως αναφέρει ο Κρητικός λόγιος, Στ. Νικολαΐδης, με άπειρο στρατό.

Παρά ταύτα, από τις πρώτες κινήσεις του Τομπάζη, που η παρουσία του «φρέσκαρε» την Επανάσταση, ήταν να συγκαλέσει, τον β' δεκαήμερο του Ιούνη εκείνου, Γενική Συνέλευση των Κρητών στην Αρκούδαινα Αποκορώνου (22, 26/6/1823), η οποία, με τη σειρά της, ψήφισε τον «Οργανισμό της ενιαυσίου τοπικής διοικήσεως της νήσου Κρήτης», ενώ την ίδια ώρα ο αιγυπτιακός στρατός, άρτια εξοπλισμένος, «μιλούσε» στο πεδίο των μαχών και σημείωνε τη μία νίκη μετά την άλλη κατά των ατημέλητων και δίχως εφόδια ελληνικών δυνάμεων.

Κατά τα μέσα του 1823, μετά τις τουρκικές νίκες στην Κρήτη επί των επαναστατών, πολλοί Έλληνες της μεγαλονήσου γυρεύουν καταφύγιο σε διάφορα μέρη της υπόλοιπης Ελλάδας. Έτσι, συναντούμε στην Κάσο, εκείνους τους μήνες, 2000 Κρητικούς, ενώ υπάρχουν μαρτυρίες για παρουσία Κρητικών και στην Τήνο, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που η παρουσία Κρητικών προσφύγων στις Κυκλάδες προξενεί αναταραχή στους ντόπιους (Νάξο, Πάρο, Σίφνο, Μήλο και Ίο), γιατί οι Κρητικοί χρησιμοποιούσαν τα αιγαιοπελαγίτικα νησιά είτε ως καταφύγιο, είτε ως ενδιάμεσο σταθμό πριν την επάνοδό τους στην πατρίδα τους.

Αφού στις 7 Σεπτέμβρη έρχονται νέες ναυτικές δυνάμεις των Αιγυπτίων που φέρνουν και ιππικό μαζί τους, στις αρχές του Οκτώβρη του 1823, φτάνει και στρατωνίζεται στο Μελιδόνι Μυλοποτάμου στο Ρέθυμνο της Κρήτης τουρκοαιγυπτιακός στρατός με νέο αρχηγό τον Χουσεΐν Μπέη. Οι Μελιδονιώτες, 370 γυναίκοπαιδα και 30 πολεμιστές, γυρεύουν καταφύγιο στο σπήλαιο. Ο Χουσεΐν το μαθαίνει και αποκλείει το σπήλαιο ζητώντας από τους Μελιδονιώτες να παραδοθούν. Αρνούνται και αρχίζει πολύμηνη πολιορκία.

Στους αγώνες της Κρήτης κατά το 1823 μαθαίνουμε ότι συμμετείχαν και Παριανοί σύμφωνα με όσα αναφέρουν σε αίτησή τους προς τη Διοίκηση, αλλά και Κεφαλλονίτες, εξ'ων ένας ήταν ο Δ. Κούπας ή Κώπας, που υπηρέτησε μετά το Σεπτέμβριο του 1821 υπό τον πεντακοσίαρχο Γερμανό Κωνσταντουδάκη. Τραυματίστηκε μάλιστα δις ο Κούπας, όπως βλέπουμε σε βεβαίωση του Γενικού Αρμοστή Αφεντούλη στις 22/7/1822 και σε ιδιόχειρο γράμμα του προς τη Διοίκηση που φέρει ημερομηνία 2/6/1823.

Και αφού αναφερθήκαμε στη νησιωτική Ελλάδα, πρέπει να σημειωθεί και ότι από διάφορα διπλωματικά έγγραφα των προξενικών αρχών της Ρόδου πληροφορούμαστε για τα γεγονότα του 1823 στα Δωδεκάνησα. Ο Γάλλος υποπρόξενος από τη Σμύρνη γράφει ότι στις 13 Ιανουαρίου οι Κασιώτες πήραν από την παραλία της Καραμανίας φορτίο σιταριού που το έφερναν δύο γαλλικά πλοία για Τούρκους από την Αίγυπτο.

Κάτι ανάλογο συνέβη στις 26 Μαρτίου 1823, όταν ένα ναπολιτανικό πλοίο έφερε τρόφιμα από την Αλεξάνδρεια για τους Τούρκους της Κρήτης. Περνώντας από την Κάσο το κυνήγησαν τα Κασιώτικα καράβια και πήραν τα τρόφιμα.

Ο υποπρόξενος της Βρετανίας Στέφανος Μας, γράφει ότι στην Κάσο είχαν 500 Τούρκους αιχμαλώτους, τους οποίους είχαν ζητήσει από τον Βέη της Ρόδου να τους ανταλλάξουν με ισάριθμους Έλληνες. Επίσης, οι Κασιώτες έκαναν πολλές αποβάσεις στην τουρκοκρατούμενη Ρόδο και έπαιρναν σχεδόν ανενόχλητοι τρόφιμα και ζώα. Με τις αλεπάλληλες αυτές αποβάσεις και τις συχνές επιθέσεις στην Αλεξάνδρεια, τη Διαμέττη και τα λοιπά παράλια της Μεσογείου, ο στόλος της Κάσου έφερε μεγάλο αντιπερισπασμό στις τουρκικές δυνάμεις της Πύλης και του πασά της Αιγύπτου, πράγμα που υποβοηθούσε τον αγώνα της ανεξαρτησίας. Γι αυτό το λόγο, σύμφωνα με έκθεση του Γάλλου προξένου στη Ρόδο προς το υπουργείο εξωτερικών της Γαλλίας, ο Μωχάμετ Άλυ ετοίμαζε μεγάλο στόλο για να τιμωρήσει τους Κασιώτες.

Σχετικά με τα Δωδεκάνησα, όμως, ας επισημανθεί ακόμα και το εξής κατά το 1823: Στην Αстуπάλαιο, στις 4 Μαΐου, κατήργησαν τη σουλτανική κυριαρχία. Την ίδια ημέρα, και οι Καρπάθιοι έδωξαν τον εκπρόσωπο του Σουλτάνου οριστικά και ανακηρύχθηκαν ελεύθεροι και οι Συμιακοί αυτοανακηρύχθηκαν τμήμα της ελευθέρας Ελλάδος.

Πέραν τούτων, στις 27 Ιουνίου, ο στόλος του Χοσρέφ αποβίβασε στην Κάρυστο της Εύβοιας 3.000 άντρες για ενίσχυση των πολιορκημένων από τον Οδυσσέα Ανδρούτσο, ξεφόρτωσε τροφές στη Χαλκίδα για την εκεί τουρκική φρουρά και, τέλος, μετέβη στα φρούρια της Μεθώνης και της Κορώνης για ανεφοδιασμό.

Στον αντίποδα, ο ελληνικός στόλος – ολόκληρη περίπου τη χρονιά αυτή, εκτός από κάποια πυρπολικά που «παρενόχλησαν» τα τουρκικά πλοία, όταν γύριζαν από τη Μεθώνη και την Κορώνη – από έλλειψη χρημάτων δεν προσέφερε καμία σχεδόν βοήθεια στις περιοχές, που τον είχαν ανάγκη, ούτε αξιόλογη προστασία στα αιγαιοπελαγίτικα νησιά. Πόροι για ναύλωση και εξοπλισμό πλοίων δεν υπήρχαν, εφόσον οι κοτζαμπάσδες των νησιών δεν ήθελαν να συμμετέχουν τα καράβια τους σε πολεμικές επιχειρήσεις πριν αποζημιωθούν για τα έως τότε έξοδά τους, παρά περίμεναν τα ξενοφέρτα δάνεια.

Στις 12 του Σεπτεμβρίου ο Ανδρούτσος πέρασε στην Κάρυστο μαζί με τον Νικόλαο Κριεζιώτη και τον Αδάμ Δούκα. Λίγες ημέρες αργότερα (16 Σεπτεμβρίου 1823), μάλλον για να προλάβει τις εξελίξεις, το Εκτελεστικό Σώμα «εγκρί-

νει τον στρατηγόν Οδυσσέα προσωρινόν αρχηγόν των αρμάτων της Ευβοίας και τον προσωρινόν αποκλεισμόν αυτής παρά των Ψαριανών πλοίων». Σε μία αντίστροφη πορεία, το Εκτελεστικό «καθυποβάλλει την γνώμην του εις επίκρισιν του Σ. Βουλευτικού Σώματος».

Για μία ακόμη φορά η Εύριπος βρισκόταν στα τέλη Σεπτεμβρίου σε κατάσταση πολιορκίας. Ο Ομέρ πασάς της Καρύστου με τις ισχυρές Οθωμανικές δυνάμεις που διέθετε ήταν αποφασισμένος από αμυνόμενος να γίνει εκείνος ο διώκτης των επαναστατών. Ο Ανδρούτσος παρότρυνε τον Κωλέττη «θάρσει τοίνυν και ενεργεί ως Κωλέττης». Η Διοίκηση από τη μεριά της τις κρίσιμες αυτές στιγμές εξέφραζε την εμπιστοσύνη της στον Ανδρούτσο, ο οποίος αναφερόταν στις επιστολές ως ο «προσδοκώμενος» για τη σωτηρία της Εύριπου.

Από τις 2 Οκτωβρίου μέχρι τις 17 Νοεμβρίου του 1823, τέλος, οι Τούρκοι αποτυγχάνουν να καταλάβουν το Αιτωλικό, μολονότι το πολιορκούσαν πολύ στενά, ενώ, ενδιάμεσα, στις 26 του Οκτώβρη της ίδιας χρονιάς, παραδόθηκε στους επαναστάτες και στο Θ. Κολοκοτρώνη και το Νικητάρη το φρούριο του Ακροκορίνθου.

Ας γράψουμε κάποια περισσότερα λόγια για τον Ακροκορίνθο. Από τις αρχές του 1823 ξεκινάει για τρίτη φορά πολιορκία του Ακροκορίνθου από τις Ελληνικές επαναστατικές δυνάμεις. Η Εθνική Συνέλευση του Άστρους διορίζει αρχηγό της πολιορκίας τον Κορίνθιο Ιωάννη Σωτ. Νοταρά. Τον Ιούνιο, έρχεται συμπολεμιστής και πορθητής του Παλαμψιδίου, Στάικος Σταϊκόπουλος, ενώ τον Οκτώβρη, για να πιεστούν ακόμα περισσότερο τα πράγματα, διορίζεται από το Εκτελεστικό και ο Γενναίος Κολοκοτρώνης. Όταν πια κάθε ελπίδα διαφυγής ή σωτηρίας από έξω για τους εγκλειστούς είχε αποκλειστεί, ένας Τούρκος αξιωματούχος του Ακροκορίνθου, ο Χαλήλ Αγάς, συναντήθηκε με το Στάικο και υπέβαλε προτάσεις για την παράδοση του Κάστρου. Ο κυριότερος λόγος ήταν να παραδοθούν στο Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, γιατί μόνο αυτόν θεωρούσαν «μπεσαλή», ικανό να κρατήσει το λόγο του και να μη σφαχτούν οι αιχμάλωτοι.

Πραγματικά, η Ελληνική πλευρά στέλνει το Θεόδωρο Κολοκοτρώνη μαζί με τον Νικητάρη από το Εκτελεστικό και τους Νίκο Λουμάνη και Σωτηράκη Νοταρά από το Βουλευτικό, για να φροντίσουν τις λεπτομέρειες της παράδοσης. Μετά από επίμονες διαπραγματεύσεις, ο φρούραρχος Αβδουλάχ Μπέης και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης κατέληξαν σε συμφωνία. Η συνθήκη παράδοσης υπογράφηκε στις 19 Οκτωβρίου 1823, αλλά οι Τουρκαλβανοί άφησαν το Κάστρο στις 26 Οκτωβρίου, γιατί στο μεταξύ έγινε απογραφή των πραγμάτων που θα περιέχονταν στους Έλληνες. Το μεσημέρι

της 26ης Οκτωβρίου 1823, ανήμερα του Αγίου Δημητρίου, 300 Τουρκαλβανοί και 60 γυναίκες εγκατέλειπαν, όπως προαναφέρθηκε, τον Ακροκορίνθο στα χέρια των Ελλήνων. Τους συνόδευαν ο Κολοκοτρώνης και ο Υψηλάντης μέχρι το Παλαιό Καλαμάκι, όπου και τους επιβίβασαν όλους σώους σε δύο πλοία Αυστριακά, και σ' ένα τρίτο με Ιόνιο σημαία. Με την αποχώρηση των Τούρκων άρχισε μεγάλο πανηγύρι πάνω στον Ακροκορίνθο. Έγινε αγιασμός και επίσημη δοξολογία από τους επισκόπους Κορίνθου Κύριλλο και Δαμαλίων Ιωνά.

Στις 16 Νοεμβρίου, όμως, ο Ανδρούτσος, μετά από ένα σύντομο και αναγκαίο πέρασμά του στην Αθήνα, αποβιβάστηκε στο Αλιβέρι, για τη συγκέντρωση ενόπλων και την πολιορκία των φρουρίων της Ευρίπου και της Καρύστου. Από τη μία, όμως, η αντίσταση των Οθωμανών και από την άλλη η ανυπαρξία της τροφοδοσίας, των χρημάτων και των πολεμοφοδίων στους επαναστάτες έκαναν αδύνατη την εκπόρθηση των φρουρίων.

Κι η χρονιά τελειώνει, καθώς, παραμονή των Χριστουγέννων (24/12/1823 π.η.), αφικνείται στο Μεσολόγγι ο Άγγλος λόρδος Βύρωνας που είχε φήμη θερμού φιλέλληνα και ο οποίος ήρθε για να οργανώσει τους Ευρωπαίους φιλέλληνες σε ταξιαρχία πυροβολικού, υπό τη δική του αρχηγία, καλώντας στην υπηρεσία και 500 Σουλιώτες. Εκστατικό το πλήθος τον υποδέχθηκε σαν ήρωα και σωτήρα. Είχε έλθει τον Αύγουστο του 1823 στην Κεφαλονιά, για να βοηθήσει, ως μέλος της Ελληνικής Επιτροπής Λονδίνου, τους Έλληνες στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας. Τώρα, έφθανε στο Μεσολόγγι, για να πολεμήσει γι' αυτούς, στο πλευρό τους.

Τζορτζ Γκρόντον Νόελ Μπάιρον ήταν το κανονικό ονοματεπώνυμό του Άγγλου λόρδου. Ήταν ρομαντικός ποιητής. Στα 36 του χρόνια πια, γεννημένος το 1788, όφειλε την φήμη που τον συνόδευε στα ποιήματά του, αλλά και εξαιτίας της εκκεντρικής του ζωής. Το 1809 – 1811 ταξίδεψε για πρώτη φορά στον ελλαδικό χώρο. Φανατικός υποστηρικτής της Επανάστασης ως οπαδός της ιδέας της αυτοδιάθεσης των λαών, η συμμετοχή του στην οποία έπαιξε σημαντικό ρόλο, τόσο στην προβολή της Ελλάδας στο διεθνές προσκήνιο, όσο και στην εμψύχωση των αγωνιστών.

Την ίδια χρονιά, όμως, σε διεθνές επίπεδο, είχε συμβεί κάτι που ίσως να απέβαινε σε βάρος των επαναστατημένων Ελλήνων. Έπειτα από το συνέδριο της Βερόνας και μετά από έκκληση του Ισπανού βασιλιά, Φερδινάνδου του 7ου, η «Ιερά Συμμαχία» εξουσιοδοτεί το 1823 τη Γαλλία των Βουρβόνων να επέμβει στον ισπανικό εμφύλιο που είχε ξεσπάσει από το 1820. Η αστικοδημοκρατική επανάσταση καταπνίγεται και η μοναρχία αποκαθίσταται.

Βιογραφικό

Γεώργιος Η. Οφρανός

Γεννήθηκε το **1969** στα Χανιά και ζει στο Ηράκλειο. Σπούδασε στην Φιλοσοφική Σχολή (Τμήμα Φιλολογίας) του Πανεπιστημίου Κρήτης και είναι κάτοχος Μεταπτυχιακού διπλώματος Ειδίκευσης από το Τμήμα Επιστήμης Η/Υ του ίδιου Πανεπιστημίου σε θέματα Διαχείρισης Πολιτισμικής Κληρονομιάς και Διαχείρισης Πληροφοριακών συστημάτων. Εργάζεται στο Πανεπιστήμιο Κρήτης. Αρθρογραφεί καθημερινά από το 2000 στα «ΧΑΝΙΩΤΙΚΑ ΝΕΑ» με κοινωνικοπολιτικά και ιστορικά δημοσιεύματα ή επίκαιρες επιφυλλίδες με το κανονικό του ονοματεπώνυμο ή με το φιλολογικό ψευδώνυμο Γ. Απεραϊός, το οποίο οφείλεται στην εκ μπηρός καταγωγή του από τα Άπερα (Μεγάλα Χωράφια) Αποκορώνου. Μέρος των δημοσιεύσεών του κυκλοφόρησε υπό τον τίτλο **«Δύναμη εν καιρώ θλίψεως»** το **2019** (εκδόσεις «ΧΑΝΙΩΤΙΚΑ ΝΕΑ»), την ίδια χρονιά (2019), μάλιστα, από την Ένωση για την Ανάδειξη και τη Διάδοση της Ελληνικής Γλώσσας (Ε.Α.Δ.Ε.Γ.) και το Σύνδεσμο Φιλολόγων Νομού Σερρών εξεδόθη η ιστορική του μονογραφία για το αρχαίο αθηναϊκό πολίτευμα, **«Όταν η Αθηναϊκή Δημοκρατία κινδύνευσε: Το ολιγαρχικό πραξικόπημα του 411 π.Χ.»**, ενώ κυκλοφορεί, από το 2008, το βιβλίο του **«Ανθολόγιο όρων και θεωριών γενικής διδακτικής και ψυχοπαιδαγωγικών θεμάτων»** από τις εκδόσεις Gutenberg Αθηνών. Τρία (3) θεατρικά του έργα έχουν βραβευτεί, τα τελευταία χρόνια, σε ισάριθμους λογοτεχνικούς διαγωνισμούς με θέματα από την αρχαία Ιστορία ή τη νεοελληνική ζωή. .

Χανιώτικα νέα

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ:
ΧΑΝΙΩΤΙΚΑ ΝΕΑ - ΕΚΤΥΠΩΤΙΚΗ Α.Ε.

ΙΔΡΥΤΗΣ: Γιάννης Ε. Γαρεδάκης

ΕΚΔΟΤΗΣ: Μανώλης Α. Γαρεδάκης

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Παρασκευάς Ν. Περάκης

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ "ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ":
Ελευθερία Μ. Κουμή

ΣΥΝΤΑΞΗ: Γιάννης Λυβιάκης,
Γιάνα Μαρουλοσφάκη

ΡΕΠΟΡΤΑΖ: Ηλίας Κάκονας,
Γιώργος Κώνστας, Δημήτρης Μαριδάκης,
Φανή Νικηφοράκη, Βασιλική Τιμαδάκη, Ελένη Φουντουλάκη

ΑΘΛΗΤΙΚΑ: Γιώργος Δρακάκης
ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ: Νεκτάριος Κακατσάκης

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Γεωργία Αδικημενάκη,
Δέσποινα Βάλλα, Νίκη Ξυφανταράκη

ΠΙΣΤΕΤΕΣ: Hussein Rajaitikhar
Γιάννης Περάκης, Γιώργος Στεφανάκης

ΣΥΝΤΑΞΗ:
Εμπορικό Κέντρο "Ερμής" (Μπουνιαλή)
τηλ. 2821051003 - 6, fax 2821051007
e-mail: info@haniotika-nea.gr

ΓΡΑΦΕΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ:
Καραϊσκάκη 49
τηλ. 2821070563 - 6,
FAX 2821091900

ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΙΚΟ ΤΜΗΜΑ:
Εύα Κουμή
τηλ.: 2821070.563 - 6,
FAX 2821091900
e-mail: ads@haniotika-nea.gr

 www.haniotika-nea.gr

 [haniotika.nea](https://www.facebook.com/haniotika.nea)

 [HaniotikaNea](https://twitter.com/HaniotikaNea)

 [haniotikanea](https://www.instagram.com/haniotikanea)

 [haniotikanea](https://www.youtube.com/haniotikanea)